

30 років
Незалежності
України

КРАЄЗНАВЧИЙ АЛЬМАНАХ

2021

Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

КРАЄЗНАВЧИЙ АЛЬМАНАХ

Історія. Археологія. Наука. Культура. Освіта

Миколаїв
2021

УДК 930.24

Зареєстрований Міністерством юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: від 20 лютого 2019 року серія КВ № 23795–13635Р

Упорядники: В. І. Шуляр,
Г. М. Запорожченко,
О. О. Мілейко

Головний редактор: В. І. Шуляр

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Протокол від 22 вересня 2021 року № 5.

К 78 Красназавчий альманах. Історія. Археологія. Наука. Культура. Освіта. – Миколаїв : ОШПО, 2020. – 140 с.

Умови публікації

Статті мають бути написані спеціально для Красназавчого альманаху (ніде раніше не друковані й не надіслані до інших видань); відповідати вимогам ВАКУ до наукових праць; супроводжуватись авторською довідкою (прізвище, повне ім'я, по батькові, звання та посада, адреса, контактні телефони).

Статті приймаються у вигляді файлів текстового редактора Word for Windows електронною поштою або на електронних носіях.

Рукописи – на паперових носіях шрифтом Times New Roman 14 кеглем через 1,5 інтервала обсягом до 15 машинописних сторінок.

Рукописи, електронні носії, малюнки, фотографії (окрім оригінальних) та інші матеріали, надіслані до редакції, не повертаються.

Редакція залишає за собою право скорочувати, редагувати статті, а також уносити зміни в назву. Редакція не рецензує надіслані матеріали.

Передрук із Красназавчого альманаху здійснюється за згодою редакції. Посилання на альманах обов'язкове.

Редакція приймає замовлення на розміщення реклами. Редакція не несе відповідальності за текст рекламних оголошень.

Автор статті відповідає за правильність і достовірність викладеного матеріалу, за належність матеріалу йому особисто, за правильне цитування джерел та посилання на них, за використану термінологію та інші відомості.

Думка редакції не завжди збігається з думкою авторів.

УДК 930.24

© Лабораторія редакційно-видавничої діяльності
МОШПО, 2021

КРАЄЗНАВЧИЙ АЛЬМАНАХ

2021

З М І С Т

Славні люди твої, Миколаївщино!

Василь Шуляр

Чотирнадцять надій для нової України

(до ювілею Миколи Вінграновського).....5

Галина Запорожченко

Громадянин Миколаєва – на віки!

(до ювілейної дати – 205 років із часу, коли віце-адмірал О. С. Грейг
був призначений Головним командиром Чорноморського флоту
і військовим губернатором Миколаєва та Севастополя).....8

Валентина Ованесіян

Євген Кібрик в Україні (до 115-річчя з дня народження).....18

Інна Береза, Владлена Руссова

Забутий миколаївцями письменник

(до 100-річчя Богдана Йосиповича Когута).....29

Світлана Романенко

Берегині музейних колекцій

(до 70-річчя з дня народження Наталії Кухар-Онишко).....35

Ірина Александренко

Андріан Топоров: «Служити людям»

(до 130-річчя від дня народження Андріана Митрофановича Топорова).....41

Ольга Петренко

Сад пісень Омеляна Шпачинського

(до 80-річчя від дня народження).....48

Сергій Мицик

Культурно-мистецька палітра Віктора П'ятигорського

(до 80-річчя від дня народження).....59

Віра Марущак
Перший археолог серед поетів і перший поет серед археологів
(до 85-річчя від дня народження Бориса Мозолєвського).....63

Лідія Одегова
Твори Володимира Ольшанського в колекції Миколаївського
обласного художнього музею ім. В. В. Верещагіна
(до ювілейної дати від дня народження).....71

Леонід Ржепецький
Час мій настане
(до 160-річчя з дня народження Дніпрові Чайки).....77

Культурно-просвітницькі заклади Степового Побужжя – ювіляри

Тетяна Жайворонок
Славний ювілей найбагатшої дитячої книгозбірні Миколаївського краю
(до 100-річчя Миколаївської обласної бібліотеки для дітей ім. В. О. Лягіна).....80

Валентина Погорєлова
Перша Українська опера на теренах Степової України
(до 130-річчя опери Миколи Аркаса «Катерина»).....88

Надія Майгурова, Олександр Шульга, Лариса Янішевська
Двісті років дослідження космосу
(до ювілею науково-дослідного інституту
«Миколаївська астрономічна обсерваторія»).....95

Людмила Клименко
Успішна співпраця Миколаївського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти з Миколаївською астрономічною обсерваторією
(до ювілейної дати Миколаївської астрономічної обсерваторії).....108

Вікторія Агаркова
Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека:
трансформація змісту та образу (до 140-річчя з дня заснування).....120

Ірина Мироненко
Миколаївський зоопарк як локація для науково-практичних заходів
зі слухачами курсів підвищення кваліфікації
(до 120-річчя від дня відкриття Миколаївського зоопарку
та 145-річчя Миколи Леонтовича, фундатора Миколаївського зоопарку).....128

Наші автори.....137

ЧОТИРНАДЦЯТЬ НАДІЙ ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНИ

Василь Шуляр

Шановний читачу!

У твоїх руках, на перший погляд, непоказна книжечка... Таких чи більших за обсягом Ти зустрічаєш-бачиш сотнями. Але є видання, повз які гріх пройти, не прочитавши, не осмисливши й не оцінивши того, що було, є і буде...

Ти колись замислювався над тим, чим славиться народ український, його культура й історія? Чи можеш назвати державу, яка має 14 столиць? Що це за столиці? Які смисли і знаки закодовані ними? Які підтексти ми ще не прочитали? Що наші пращури хочуть і сьогодні нам нагадати або ще сказати у XXI столітті? Питань більше, ніж відповідей... Переконаний, що на більшість із них Ти зможеш відшукати відповіді, прочитавши цю книжечку нашого земляка і всесвітньо відомого майстра слова, майстра кіномистецтва, актора, дипломата, публіциста, сценариста, кінорежисера, продюсера, Людини космічно-планетарного мислення Миколи Вінграновського.

Де кілька слів про задум і появу такого видання у творчому доробку Миколи Вінграновського та нашому читацькому житті.

«Чотирнадцять столиць України» – історичне есе. Поява його відбулася спонтанно і можна сказати випадково. Так буває в житті. Хтось чи щось проковує, підказує, вимагає, а то й змушує це зробити сьогодні, щоб завтра не було запізно. Отак десь сталося і в житті Миколи Вінграновського. Справа життєвого випадку. Напевно, шановний читач XXI століття вже не знає, що таке відривний календар, який можна було бачити в кожній оселі на стіні. Для багатьох українських родин це було щось таємниче й необхідне щодня. Господар чи господиня завбачливо збирали відірвані листочки календаря й бережливо, у хронологічному порядку, зшивали до купи. Кожна календарна сторінка не лише вказувала на конкретну дату, а й несла іншу додаткову цінну інформацію: схід-захід сонця, цікавий факт, державне чи народне свято тощо. А на її звороті – неодмінно цікава інформація. Вона була різнопланова або тематична, цілісна або у фактах, ілюстрована або текстова. Усе залежало від авторів відривного календаря, їх задуму та на кого, на яку аудиторію цей календар був розрахований.

Так ось. До Миколи Вінграновського працівники редакції відривного календаря звернулися з проханням зробити низку дописів про історичне минуле нашої держави. Завдання – надскладне. Як на загал популярно, цікаво й об'єктивно розповісти про складні й драматичні події минулого? До того ж – із малим обсягом на малоформатному аркушику? Не кожен погодиться вибудувати принципову проблематичну розмову з читачем у такому виданні. Та й видавництво неабияк ризикувало, звертаючись до письменника з особливим проханням. Микола Вінграновський у листі до Анатолія Кульчицького сам розважливо описав цю небуденну історію. Фрагмент його листа подаємо для зацікавленого читача:

«Це есе для мене було децю несподіваним і невизначеним. За фахом я не історик, написати історію України, як це, скажімо, зробили М. Грушевський, П. Дорошенко чи Наталія Полонська-Василенко, справа надзвичайно важка, копітка і, окрім всеохопних знань, вимагає всього життя й терплячості. Мої ж «Короткі нариси з історії України» почалися з пропозиції редакції Народного календаря, отого відривного, по листочку календаря, що висить на стіні мало не в кожній хаті. Редакція запропонувала мені, на вибір, написати про когось або про щось із нашої минушини. Така думка, очевидно, прийшла від ознайомлення з моїм

романом «Северин Наливайко», що друкувався у журналі «Вітчизна» і який вийшов друком у видавництві «Веселка». На пропозицію редакції календаря я з приємністю згодився, та замість того, аби написати «про когось або про щось» з нашої історії, сів і спробував простежити її всю – від часу, коли люди ще жили у печерах, і до наших днів».

Дещо додав М. Вінграновський про появу цієї книжечки під час чергових відвідин м. Первомайська. Саме тоді воно святкувало своє 325-річчя 2001 року. Під час зустрічі в рідній школі він повідав ще й про таке:

«Редакція Народного календаря звернулась до мене із проханням, щоб я написав про когось з наших гетьманів, саме якраз я тоді написав роман про Северина Наливайка. Ну, думаю, про кого ж мені написати з них. Думав-думав, і вирішив, а напишу я про них усіх, бо кожен з них того вартий, щоб про нього розповідали. Я сів і написав всю історію в оцій тоненькій книжечці в іменах: від назви Україна, чому вона так називається, звідки ми пішли, взагалі звідки взявся наш народ у часи Трипілля, про всіх князів київських, усіх наших славнозвісних гетьманів і до сьогодні. Тобто це є підручник з історії для школярів, допоміжна література. Ви знаєте, усе ж таки важкувато було вмістити в отаку тоненьку книжечку, на одну календарну сторіночку розповідь про того чи іншого гетьмана, бо за кожним така історія, такі події!.. І тут мені на допомогу прийшла поезія. Це дисциплінована баршися така. Саме завдяки оцій дисципліні слова, я й написав історію про чотирнадцять столиць України, яку й вам презентую».

Хочу переказати ще цікаві факти зі спогадів дружини Миколи Вінграновського Олександри Білінкевич («Трохи про Миколу») щодо появи історичного есе «14 столиць України».

Опісля виходу чергових «листочків календаря», М. Вінграновський загорівся ідеєю зробити серію документальних фільмів про історію України на основі своєї маленької книжечки. Вона виходила друком тричі (раз румунською мовою) у Києві та Одесі за сприяння друзів митця. Короткі нариси про історію нашої країни та гетьманів були ще опубліковані в газеті «Голос України» (10 лютого 1996 р.).

Перші три фільми «Чигирин – столиця Богдана Хмельницького», «Батурин – столиця гетьмана Івана Мазепи», «Галич – столиця князя Данила Галицького» створені на Укркінохроніці 1994–1995 рр.

Вінграновський свого часу мав дещо інший задум: створити великий цикл документальних фільмів, які оповідатимуть глядачеві про історію України. Їх мало налічуватися більше 40.

Деякі сцени М. Вінграновський відзняв на Миколаївщині. Зокрема, кадри до фільму «Гетьман Сагайдачний» зняті на бузьких порогах біля Грушівки восени 1996 року. Оскільки на Дніпрі зараз порогів немає, то й було вирішено це зробити тут. Саме бузькі допоможуть відобразити Запорозьку Січ із порогами, а глядачам – перенестися в ті часи.

Для створення фільму «Гетьман Сагайдачний» засновано «Фонд 14 столиць України». На фільм «Гетьман Сагайдачний» кошти виділив фонд «Відродження». Згодом Микола Вінграновський розіслав по всьому світу, в українські осередки, листи-звернення про подальше фінансування його проєкту. Було розіслано близько 300 таких листів-звернень. Друкувалося те звернення і в одній українській газеті у США. Відгуків було не більше п'яти (ті листи збереглися). Одного дня на адресу Вінграновського надійшов вражаючий і зворушливий лист, який розчулив Миколу до сліз. А писала його старенька українка з Нової Зеландії з побажанням успіхів у праці. Приємне подивування

викликав загорнутий у копіювальний папір (щоб не просвічувався дорогою) грошовий переказ – десять новозеландських доларів.

Із задуманих чотирнадцяти документальних фільмів про історію України М. Вінграновському вдалося зробити лише чотири.

Ось такий шлях цього видання, історичного есе, про чотирнадцять столиць України. Ця книжечка – як символ і знак, як нагадування кожному про бажання різних сил позбавити нас державності. Тож хай чотирнадцять надій нашого народу ніким не будуть зруйновані – Україна є і буде державою! І вічно житиме Україна в Україні! А шлях у кожного до неї свій. Розпочни його для себе з читання цієї книжечки.

Ця стаття стала можливою завдяки опрацюванню листів М. Вінграновського до Анатолія Кульчицького, спогадів і записів дружини митця Олександри Білінкевич, директора ЗОШ № 17 ім. М. Вінграновського м. Первомайська Тетяни Плотнікової, головного редактора районної газети Первомайського району Данила Кота, за що автор щиро вдячний.

Вдячними будуть і нинішні, і майбутні читачі. Вірю в це!

ГРОМАДЯНИН МИКОЛАЄВА – НА ВІКИ!

(до ювілейної дати – 205 років з часу, коли віце-адмірал О. С. Грейг був призначений Головним командиром Чорноморського флоту і військовим губернатором Миколаєва та Севастополя)

Галина Запорожченко

Олексій Самойович Грейг – адмірал Чорноморського флоту, вічний громадянин міста Миколаєва. Як на мене, саме він заслуговує в миколаївців глибокої пошани й поваги.

Ім'я Олексія Самойловича Грейга (1775–1845) – головного командира Чорноморського флоту (1816–1833) і військового губернатора Миколаєва зовсім недавно почало повертатися із забуття. Довгий час про нього майже не згадувати. А раніше Олексій Грейг був чи не найулюбленішим губернатором для городян, який зробив для розвитку міста дуже багато. У середмісті Миколаєва – на перетині центральних вулиць Соборної й Адміральської стояв колись бронзовий пам'ятник адміралу, який безслідно і при загадкових обставинах зник.

Цей чоловік вклав у місто всі свої сили та можливості. На чолі Миколаєва, за всю його історію ніколи не було такої вольової, мудрої та справедливої людини, як адмірал О. С. Грейг. Цьогоріч минає 205 років із часу призначення Грейга головним командиром Чорноморського флоту і військовим губернатором Миколаєва. Роки його правління (1816–1833) стали для міста та його мешканців «золотими роками». За це вони віддячили великому адміралу тим, що удостоїли його почесного звання «вічного громадянина міста».

Тому кожен миколаївець, який поважає своє місто, повинен знати більше про цю історичну особистість і його вклад у розвиток і життя нашого міста.

Миколаїв часів Грейга

02 березня 1816 року віце-адмірала Олексія Самуїловича Грейга призначили на посаду Головного командира Чорноморського флоту і портів та військового губернатора міст Миколаєва й Севастополя. Вибір саме його на цю посаду не був випадковим. Грейг був

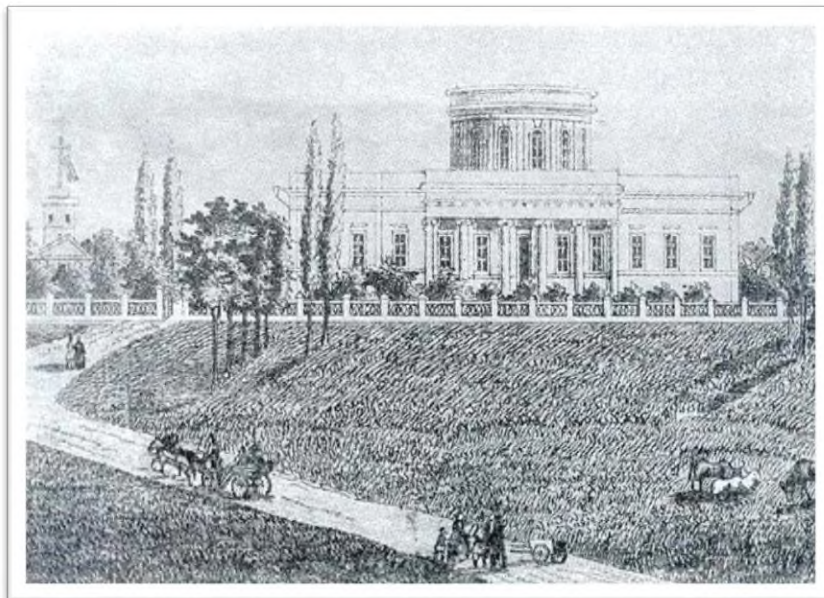

відомим не лише на флоті. Цей чоловік мав великий авторитет серед своїх знайомих. За їхніми словами він був людиною з глибоким поглядом та рішучим підходом до будь-якої справи. Чим би не займався Олексій Грейг, він завжди і

всюди вводив щось нове, більш прогресивне та досконале. Тому саме він був ідеальним кандидатом на цю посаду.

Перші адміністратори Миколаєва не прагнули стрімкого розвитку ні міста, ні кораблебудування. Довгий час Миколаїв був повністю занедбаним містом. Тому прихід до влади адмірала Грейга став для миколаївців справжнім порятунком – настали часи стрімкого розвитку міста.

Із перших днів перебування в Миколаєві Грейг добре розумів, що життя

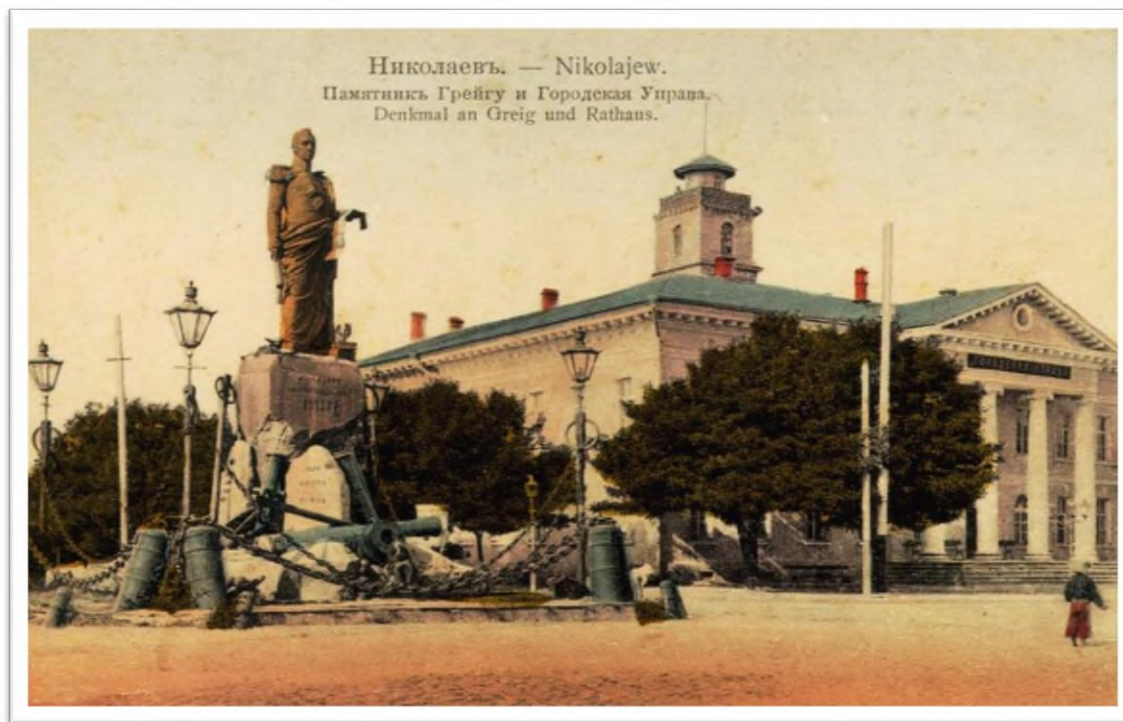
Миколаєва, кораблебудування і флоту тісно переплетені й не можуть існувати один без одного. Тому він, насамперед, намагався сприяти не лише розвитку флоту, а й самого міста. Миколаїв на той час був заселений, здебільшого, працівниками флоту та верфі. І ця ситуація вимагала багатьох зусиль, аби привабити до міста комерційних людей. А ті, звичайно, сприяли б економічному розвитку міста. Завдання – з нелегких. Та Грейг він був людиною справи, і його не лякали труднощі.

Щорічно через Миколаївське адміралтейство проходило від 8 до 10 мільйонів рублів. Ці гроші виділялися на потреби флоту та кораблебудування. Перебіг такої суми грошей дуже приваблював багатьох купців, навіть іноземних. Грейг це розумів. Але помітив, що вони перебувають у місті лише тимчасово. Бо більшість не можуть розгорнути тут свою справу. І адмірал знайшов вирішення цієї проблеми. У 1821 році в Миколаєві затверджено Міський комітет, який видавав кредити жителям для будівництва закладів, що слугуватимуть для розвитку, благоустрою та окраси міста. Таким чином, у Миколаєві виник перший банк, який спочатку видавав кредити лише миколаївцям. А згодом, для того, щоб утримати приїжджих купців у місті, дозволив видавати кредити й іншим. Кредити видавали під 8 %. На виручені гроші адмірал побудував Спаський басейн, лікарню, комерційну пристань та багато інших закладів. Миколаївський банк теж привабив іноземців. Зокрема, Самасі відкрив цегляну і черепичну фабрики. А незабаром – фаянсову. Ще один іноземець – італієць Аляуді – побудував механічний млин. Усе це сприяло розвитку міста в економічному плані.

У зв'язку з розвитком морської торгівлі та незручним розташуванням комерційної пристані, яка знаходилася на річці Інгул (кораблям треба було багато маневрувати, аби дійти до пристані), було вирішено побудувати пристань на Бузі, у районі Попової Балки. 1821 року побудовано дерев'яну пристань. До річч, проіснувала вона до 1889 року. Адмірал сприяв і розвитку приватного суднобудування. Так у Миколаєві почали створюватися «вільні», найвідоміші

приватні верфі. Були верфі купців Серебряного «Серебряний док», Варшавського «Маркусов Елінг» та статського радника Перовського, які знаходилися біля Спаського спуску. На цих верфях також будувалися кораблі для Чорноморського флоту.

У 1820 році побудовано перший військовий пароплав «Везувій». І це поклало початок паровому суднобудуванню. У 1825 році на одній із верфей зведено перший приватний пароплав, який належав графу М. С. Воронцову. Вже у 1828 році виконав рейси збудований у Миколаєві пароплав «Одеса», який проходив через порти Чорного моря.

У 1826 році Грейг сприяв остаточному переведенню всього управління і кораблебудування з Херсону до Миколаєва. У Херсоні після цього припинилося військове кораблебудування, а в Миколаєві, навпаки, розвивалося. За часів Грейга рівень будівництва суден був дуже високим. Звісно ж, із підвищенням виробництва збільшилася й платня робітникам суднобудування. За свій робочий день кваліфікований робітник отримував майже 3 рублі. У місяці було 22 робочі дні: за місяць кожен із них отримував від 44 до 66 рублів. На той час це була чимала сума. Для порівняння: за 60 рублів можна було придбати 18,5 пудів м'яса (приблизно 296 кілограмів), або 18 відер «гарячого вина» (горілки), тобто 218 літрів. Саме Грейг розпорядився заснувати Базарну площу й побудувати на ній кам'яні лавки для «м'ясного ряду». На той час у місті робітникам жилося непогано – вони мали можливість прогодувати себе, свою сім'ю та при цьому ще й залишатися при грошах.

Дуже цікавими були сім'ї в Миколаєві. Ураховуючи те, що на початку існування міста населення здебільшого складалося зі служивих на флоті та робітників суднобудування, у місто завозили молодих «наречених» із міст і сіл поблизу Миколаєва. Дівчата виходили заміж, коли їм ледве виповнювалося 14 років. Були випадки і більш юних наречених. Але, як зазначать історичні довідки, усі вони були красунями. З того часу Миколаїв і називають «містом наречених» та найгарніших представниць жіночої статі.

Тривалість життя тодішніх мешканців міста теж вражає – люди доживали

до 80–90 років, які мали внуків і правнуків. Сім'ї були багатодітними.

Саме в Миколаєві Грейг створив свою власну родину. З 1820 року до нього поселяється Кульчинська Юлія Михайлівна, яка була йому громадянською дружиною. На той час вона мала 20 років. У 1827 році Юлія народила своєму коханому сина, якого назвали Самуїлом, на честь дідуся. Пізніше Самуїл Олексійович стане міністром фінансів. У рік народження свого сина кохані обвінчалися. Їхня сім'я була щасливою.

Олексій Грейг був переконаний, що працівники флоту повинні мати гідну освіту. Він займався самонавчанням та прагнув дати знання іншим. Мудрий адмірал намагався допомогти здобути освіту не лише морякам і робітникам флоту, а й звичайним жителям Миколаєва. У великому місті настав час дефіциту закладів освіти. На той час єдиним закладом освіти було Штурманське училище. Але цього не було замало. Тому Грейг сприяв відкриттю в місті загальноосвітніх шкіл та училищ для миколаївців. Першу школу, з однорічним курсом навчання, відкрито у 1827 році. Навчання було і для хлопчиків, і для дівчаток – звісно ж, окреме. Ще 06 грудня 1826 року відкрито училище для дівчаток: їх готували до праці в Адміралтействі. 07 січня 1833 року відкрито училище з трирічним курсом навчання, що розміщувалося в придбаному державою будинку на вулиці Нікольській. Раніше, у 1819 році, він відкрив музичну школу. Такий вклад зроблено на честь початку і розвитку народної освіти.

Але Грейг розумів, що основним його завданням є розвиток флоту. Тому йому треба було подбати і про рівень освіти працівників флоту. У 1820 році засновано Артилерійське училище, в якому згодом розмістили Штурманське училище. Миколаївський Морський кадетський корпус – ось заповітна мрія Олексія Грейга. На жаль, цій мрії так і не вдалося здійснитися. Він двічі писав прохання царю, щоб відкрити заклад у місті для кращої підготовки моряків (у 1823 і 1826 роках). Та схвальної відповіді не отримав. Адмірал лише домігся обов'язкового прийому в Петербурзькому кадетському корпусі 10 дітей чорноморців. У чотирьох юнаків він помітив хист художників, і одразу ж відправив їх до імператорської Академії мистецтв. Двоє з них (Єфимов і Кузьмін) залишилися служити архітекторами в Росії. А двоє інших (Рулев та Лунченко) повернулися на Чорноморський флот і працювали архітекторами в Миколаєві та Севастополі. Для підвищення освіти офіцерів відкрив лицей – своєрідний прообраз Морської академії. Грейг особисто сприяв і поповненню новими книжками бібліотеки Депо Карт. За часів керівництва Грейга бібліотека нараховувала понад десять тисяч томів. Поповнено й колекцію Кабінету старовини скіфськими й античними експонатами, знайденими археологами в Північному Причорномор'ї і Криму.

У вересні 1832 року під керівництвом О. С. Грейга відкрито портовий архів (архів Чорноморського флоту). Він пропрацював у місті до 30-х років ХХ століття, потім його перевезено до Ленінграду (Петербурга).

У 1832 році в Миколаєві видано першу наукову роботу – книгу О. С. Грейга з теорії проектування корпусів суден математичним методом. На основі цієї роботи спроектовано та побудовано 54 кораблі, і не лише в Миколаєві. Завдяки адміралу рівень освіти як простих жителів міста, так і працівників флоту й офіцерів піднято на гідний рівень.

Крім освіти Грейг не забував про культурне життя міста, зокрема про

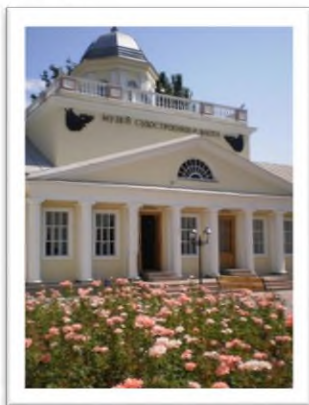
культурний відпочинок моряків і офіцерів. На той час у місті жили чимало моряків. А взимку в Миколаїв припливали багато кораблів. І моряки не знаходили собі заняття – згодом починали зловживати алкоголем та буянити. Для вирішення цієї проблеми побудовано своєрідний клуб для моряків, який пізніше став Зимовим морським збором (також був і Літній морський збір). Грейг сприяв також розвитку музики (зокрема на кожному кораблі знаходився оркестр духової музики), адже розумів, що це не лише виховуватиме в моряків естетичні смаки, а й покращуватиме їх бойовий дух.

Вагоме місце в людей того часу займала релігія. Крім того, урахувавши різноманітність національного і релігійного складу населення, потрібно було вирішувати й це питання. При Грейгу зведено чимало культових споруд. У Миколаєві, з часів його заснування, осіли багато ногайських татар. Їх кількість збільшилася після примусового виселення за Дністер. Тому вони просили про відкриття молитовного будинку. Тож у 1820 році Грейг дав дозвіл на побудову першої мусульманської мечеті. Склад мусульманського населення продовжував збільшуватися. У 1832 році Грейг вирішив питання про зведення дому богослужіння для мусульман Миколаєва. Також почала діяти грецька Свято-Миколаївська церква, що була побудована у 1817 році (адже багато моряків Чорноморського флоту були греками). У 1830 році завершилося будівництво Свято-Олексіївської церкви. Побудовано за наказом Грейга у 1822 році й єврейську синагогу. А ще 1820 року зведено будинок для виховання покинутих дітей (прибудовано до вже спорудженої церкви). Культові споруди сприяли покращенню суспільного порядку мешканців міста.

Багато зусиль докладено для захисту миколаївців від диких тварин, а також у боротьбі зі злочинністю (розбійниками, злодіями), особливо вночі. По всьому місту споруджено 12 караульних постів, які стежили за порядком у місті (1826 рік). Біля півострова між річкою Інгул та Бузьким лиманом (у Поповій Балці) вибудовано стіну з воротами біля Херсонської застави. Її будівництво завершили у 1828 році. До речі, вона врятувала миколаївців від чуми 1829–1830 років, яка бушувала тоді на півдні країни. Загалом, стан у місті був доволі спокійним. І мешканці почували себе достатньо захищеними.

Варто розповісти й про обсерваторію Грейга. Це чи не найцікавіша подія часів правління славетного адмірала. Грейг, сам захоплюючись астрономією, розумів, що для освіти моряків і офіцерів та наукової роботи Чорноморського

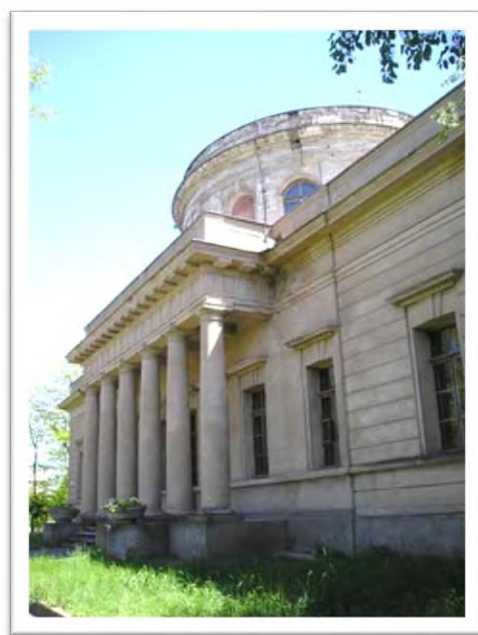

флоту потрібна астрономічна обсерваторія. Спочатку це був лише астрономічний купол на адміральському домі. Така собі «домашня» обсерваторія, що збудована у 1818 році. Але вже у 1821 році Олексій Грейг домігся дозволу правління на будівництво Морської астрономічної обсерваторії. Над цим проєктом працював відомий архітектор Федір Вунш, який зробив для нашого міста багато корисного. Обсерваторію будували на Спаському кургані з 1821 до 1827 року. Офіційно її відкрили 20 вересня 1827 року. Першим астрономом, який проводив дослідження, був Карл Кнорре. Із 1831 року обсерваторія проводила регулярні метеорологічні

дослідження в Миколаєві. Ця обсерваторія є найдавнішою не лише в Україні, а й усій Східній Європі. До речі, згодом, уже не будучи губернатором міста, він у 1839 році заснував і Пулковську обсерваторію під Санкт-Петербургом, яка й донині є діючою.

Олексій Грейг щиро любив наше місто. Весь час дбав про красу Миколаєва. І тому розпорядився вимостити бруківкою основні вулиці міста. Проєкт заміщення був виготовлений Федором Вуншем. У 1819 році покрито всю Адміральську вулицю та Інгульський спуск. Але вимощення інших вулиць міста не відбулося, оскільки гроші на цю роботу йшли від надходжень із податків жителів міста. Миколаївці обурювалися, і проєкт потрібно було зупинити. Але Грейг намагався продовжувати впорядковувати вулиці, узявши частину коштів із флоту. Чималими зусиллями йому таки вдалося замостити ще одну вулицю – Соборну. Інші

вулиці Миколаєва залишилися не замощеним майже до кінця XIX століття. Крім цього, на цих вулицях зроблено тротуари, обсажені тополями й акацією. За розпорядженням Грейга, у 1823 році (за проєктом того ж таки Федора Вунша) почалося й установлення газових ліхтарів для освітлення вулиць: 22 ліхтарі на вул. Адміральській – від Адміральського будинку до Штурманського училища, а 35 ліхтарів – на вул. Соборній – від Інгульського мосту до Базарної площі.

Грейг потурбувався і про озеленення Миколаєва. Засушливий клімат степової зони не був сприятливим для бажаної прохолоди влітку, і тому рослини мали захистити місто від пилюки та суховіїв. Грейг піклувався про дикий та фруктовий сади при Адміральському будинку. Займався акліматизацією різних дерев і кущів. За його правління почалося озеленення району Ліски, в якому майже не було рослин. Хоча його сучасники вважали, що це марна справа, проте це йому вдалося. Зараз там знаходиться чудовий парк відпочинку. У 1826 році ліквідовано міське звалище біля Військової гавані. Замість нього розбили бульвар, який став окрасою міста та місцем літніх прогулянок миколаївців. До 1828 року очищено й відновлено Міську канаву, що неодноразово рятувала місто від паводків. Завдяки такому позитивному впливу Грейга природа нашого міста забуяла й розквітла.

Але найважливіша проблема – питання водопостачання. Вода в річках була солонуватою. Єдиним джерелом, із придатною для вживання водою, було Спаське джерело. А тому вода була дорогою, бо знаходилася далеко, і не кожен міг собі дозволити таку розкіш. Цим питанням Грейг перейнявся одразу ж, як прибув до міста на пост губернатора Миколаєва. Перший проєкт водопроводу міста (довжиною 3,5 кілометра) розроблено ще до 1820 року і затверджено адміралом. У 1820 році проєкт відправлено до міністра разом із листом Грейга. Потім план довго лежав у імператора Олександра I – аж до 1824 року, до самої смерті імператора. Тому Олексій Грейг вирішує починати роботу без офіційного дозволу вищих органів. Перша ділянка водопроводу проходила по прямій – від Спаського джерела до будинку головного командира. Будівництво водопроводу завершено у 1822–1823 роках і дало миколаївцям жадану воду. Спаське джерело отримало назву «Сухий фонтан». Уся прилегла місцевість отримала таку ж саму назву.

Будівництвом водопроводу з 1823 до 1827 року займався інженер І. Рокур. Він був високоосвіченим інженером із чудовим досвідом і побудував водопровід, що йшов від Спаської балки до будинку головного командира, а потім – по вулиці Адміральській. Але, як писав Грейг у своєму поясненні, нестійкі глиняні труби швидко полопали і вода просто стекла в пісок. Спаський водопровід на той час був важливою інженерною спорудою. На жаль, його будівництво так і не завершили. Грейг усіляко намагався вирішити це питання, однак цілковитого вирішення так і не домігся.

Грейга можна назвати еталоном найвідданішого і найчеснішого політика. Проте, урахувавши його велич та прихильність до нього мешканців міста, у адмірала було багато заздрісників, які намагалися заплямувати його авторитет підлими, підступними вчинками. Ще з 1826 року почалася брудна серія доносів на О. С. Грейга. Так у цьому ж році написано донос на Грейга бухгалтером Чорноморського флоту Яциним, у якому його звинувачували в порушенні правил торгівлі та поблажливості до єврейських купців (20 % тодішніх жителів міста – євреї, ця цифра збереглася до нашого часу). У 1829 році написано черговий донос, у якому йшлося про використання Грейгом свого становища в корисних цілях, і,

начебто, у господарській справі багато безладу. Прозора та чесна політика Грейга була не на руку чиновникам, які намагалися не вирішувати справи, а лише набивати свої власні кишені. Вороги хотіли вижити Грейга з посади губернатора та головнокомандувача. І хоча комісія, яка перевіряла діяльність адмірала, не виявила ніяких порушень у його роботі, усе ж ці доноси відіграли негативну роль у житті Олексія Грейга. 20 листопада 1829 року вийшов указ Миколи I про виселення євреїв із Миколаєва. Проте Грейгу вдалося переконати імператора і змінити його поспішне рішення. Якби відбулося виселення євреїв із міста (багато з них були купцями та постачальниками промислових товарів, продуктів харчування), значно постраждала б торгівля. І це викликало б невдоволення в мешканців Миколаєва.

Не зважаючи на вагомі заслуги перед Чорноморським флотом і містом, Грейга звільнили з цієї посади. І 17 лютого 1832 року на його місце прийшов Михайло Лазарєв. Для порівняння цих двох очільників Миколаєва – декілька фактів про Лазарєва. Хоча його образ дехто намагається ідеалізувати, у його житті безліч безчесних і підлих вчинків. Він сам був автором багатьох доносів на Грейга. А ще, з початку свого правління, мав намір перенести центр Чорноморського флоту з Миколаєва до Севастополя. На відміну від Грейга, Лазарєв не мав прихильності до нашого міста. Для нього важливою була лише його кар'єра і він сам. Відомо, що він був умілим моряком і знався на морській справі, проте людина – непорядна. І прикро, що в Миколаєві ім'я Лазарєва більш відоме, аніж ім'я Грейга. А мали б знати миколаївці, що саме Грейг підняв наше місто на надзвичайно високий рівень. А його послідовник лише «підписався» під його досягненнями.

Останні роки життя адмірала Грейга

До 1833 року стан Грейга значно погіршився. У нього почалися депресії через постійні доноси та прискіпливі комісії. Восени, 09 жовтня 1833 року, після прощального обіду, даного міською радою на честь адмірала, О. С. Грейг виїхав до Петербурга. Рада, у знак подяки за його благородні діяння, занесла його в книгу громадян міста як «вічного громадянина Миколаєва». Попрощатися з Олексієм Грейгом прийшли майже всі мешканці міста. Багато з них були з дітьми. Вони проводжали свого улюбленого губернатора через усе місто. Їх шана була безмежною – вони щиро дякували йому за все, що він для них зробив. Незважаючи на те, що він перебував у місті задля розвитку морського флоту Російської імперії, усе ж адмірал не забував про благоустрій міста й добробут миколаївців.

Уже проживаючи в Петербурзі, Грейг намагався брати посильну участь у вирішенні деяких проблем. Зокрема своїми листами до міністра внутрішніх справ Баума він намагався зупинити виселення євреїв із Миколаєва. Але, на жаль, не зміг цьому завадити. Навіть, коли з нього зняли повноваження, він все одно намагався допомогти Миколаєву і його мешканцям. А це ще раз доводить відданість справі й безкорисливість Олексія Грейга.

Помер Грейг на 70-му році життя 18 січня 1845 року. Похований на Смоленському кладовищі в Петербурзі.

21 травня 1873 року в Миколаєві, на перехресті вулиць Адміральської та Соборної, встановлено пам'ятник на честь Головного командира Чорноморського

флоту та військового губернатора Миколаєва адмірала Олексія Грейга. На жаль, пам'ятник не зберігся до наших днів.

Післяслово

Адмірал Грейг колись намагався якнайкраще впорядкувати життя Миколаєва. І досягнув значних успіхів своєю відданою працею. Він цілком віддав себе місту та його жителям. І миколаївці тих часів були по-своєму щасливими й упевненими в завтрашньому дні. Наміри адмірала були чистими, а його політика – прозорою і чесною. Коли Грейг прийшов до влади, місто було занедбаним і відсталим. Однак йому вдалося підняти на вищий рівень; він спромігся дати Миколаєву старт на стрімкий та різнобічний розвиток.

Ураховуючи різницю століть, ми знаходимося в більш вигідній ситуації. І могли б мати набагато більше і жити набагато краще. І якщо Грейг у часи обмежених можливостей зміг суттєво подбати про розквіт нашого міста, то чому цього не можемо зробити ми – люди вільного та амбіційного покоління? Упевнена, що й нам під силу впоратися з усіма викликами на багатому підґрунті, яке колись залишив

миколаївцям адмірал Грейг – ВІЧНИЙ ГРОМАДЯНИН МІСТА МИКОЛАЄВА.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешин В. Э. Николаев. Архитектурно-исторический очерк Алешин В. Э., Кухар-Онышко Н. А., Яровой З. А. – Киев : Будивельник, 1988.
2. Асланбегов А. Адмирал Алексей Самуилович Грейг : биограф, очерк / А. Асланбегов. – Спб., тип. Морск. мин., 1873.
3. Горель П. К. Основание Николаевской обсерватории / П. К. Горель. – Историко-астроном. исследования, 1971. – Вып. 12. – С. 12–30.
4. Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область. – Київ, АН УРСР, 1971.
5. Кнорре К. Николаев / К. Кнорре // Новороссийский календарь на 1844 год. – Одесса : изд. Ришельевского лицея, 1843. – С. 118–120.
6. Крючков Ю. С. Адмирал, академик, гражданин / Ю. С. Крючков. – Кораблестроитель, НКИ, 1.10.82 ; 6.10.82.
7. Крючков Ю. С. Адмирал А. С. Грейг – ученый и кораблестроитель / Ю. С. Крючков. – Вопросы истории естествознания и техники. – 1982. – № 2. – С. 80–88.
8. Крючков Ю. С. Алексей Самуилович Грейг / Ю. С. Крючков. – М. : Наука, 1984.
9. Крючков Ю.С. Начало Николаева и судостроения в городе / Ю. С. Крючков // Именованье город Николаев. – Николаев : Дикий Сад, 1989. – С. 10–41.
10. Крючков Ю. С. Нераскрытая тайна / Ю. С. Крючков.

– Сов. Прибужья, 2.09.93.

11. Крючков Ю. С. Мужам чести и добра / Ю. С. Крючков // Кораблестроитель, НКИ, 27.04.90.

12. Крючков Ю. С. Оборона Николаева в Крымскую войну / Ю. С. Крючков // Кораблестроитель, НКИ, 4.10.85; 11.10.85.

13. Интернетресурс. – Режим доступа : <https://svidok.info/ru/news/33046>

ЄВГЕН КІБРИК В УКРАЇНІ
(до 115-річчя з дня народження)

Валентина Ованесіян

21 лютого 2021 року виповнилося 115 років із дня народження Євгена Адольфовича Кібрика – народного художника СРСР, лауреата Державної премії СРСР, академіка, професора, дійсного члена Академії мистецтв. Більшу частину свого життя він прожив у Москві, викладав в Інституті ім. В. Сурикова, керував творчою майстернею графіки Академії мистецтв.

Вивчаючи життєвий і творчий шлях Є. А. Кібрика, особливо відчуваєш живу думку в його автомонографії «Робота та думки художника». Це щира розповідь про таїни своєї творчості, свого інтелектуального багатства, про людей, з якими йшов

по життю і, головне, про роботу і думки художника. Безперечно, не існує точних «рецептів» у мистецтві, але думки митця про ставлення до своєї праці, про високе і святе служіння мистецтву викликають безмежну повагу.

«Я народився в маленькому степовому містечку Вознесенську, на півдні України, Євген Адольфович завжди пам'ятає про свою малу Батьківщину, 21 лютого 1906 року» – так починає свою розповідь Євген Адольфович Кібрик у своїй книзі «Робота і думки художника».

Не раз думками він линув до рідного Вознесенська, щоб подихати чарівним повітрям дитинства, юності та відчути неповторність перших захоплюючих мрій про велике мистецтво.

«Мій батько був керуючим конторою хлібоекспортної фірми, хоча не мав ніякої освіти – умів читати, писати та рахувати. Але він був розумною, добродушною, широкою та чесною людиною, і всі його поважали. Читав він тільки газети. Я ніколи не бачив, щоб він читав книгу. Моя мати закінчила гімназію в Миколаєві, але завжди була занурена в господарство, і деякі книги в нашій книжковій шафі знайшли в моїй особі свого першого читача.

Роки дитинства й отрочества я жив, як уві сні: малював і читав – це був мій світ, ніхто в нього не втручався, оскільки навчався я без зусиль і добре.

Я був невтомним читачем. Ним і залишився. (Можливо, тому, зокрема, я став ілюстратором книг?)».

Роки дитинства та юності пройшли в будинку по вулиці Петроградській (зараз – Київська, 26-а). Батьківський дім художника перебудовано, але земля та ж, як ті ж сонце і зірки, і чисте небо над цією домівкою. Гарний будинок із ганком та колонами належав Адольфу Герцевичу Кібрику, уродженцю Бессарабії. У Вознесенську він представляв хлібоекспортну фірму «Луї Дрейфус і компанія», був управляючим конторою. Його дружина – Людмила Мойсеївна – уродженка міста Миколаєва, займалася вихованням дітей та домашнім господарством.

Дім Кібриків був гостинним. У ньому завжди вистачало місця не тільки дорослим, а й подругам сестри Марусі. Маруся була красива, весела, дотепна, добра дівчина. Навчалась вона у Вознесенській жіночій гімназії (відкрилась у 1897 році, зараз – Вознесенська гімназія № 1). Незважаючи на те, що Маруся і її подруги були старші за Женю на три роки, вони з ним дружили. Перед гімназичними вечорами,

де обов'язково повинні були виготовлятися програмки, оздоблені він'єтками, Женя ставав незамінною людиною для подруг. Бо він'єтки міг виготовити тільки він – майбутній художник.

Задовго до вечора в гімназії Женя із захопленням виготовляв ці невеличкі яскраві художні вироби. Зразком йому слугували листівки із зображенням квітів, частіше всього троянд, що Женя ретельно копіював.

Любов до книги привела Женю до бібліотеки. Міська бібліотека відкрилась у 1899 році до 100-річчя із дня народження О. С. Пушкіна. Женя в бібліотеці був найактивнішим читачем, який читав усе підряд. До 16 років він уже добре ознайомився з російською та світовою літературою.

У бібліотеці до Жені звикли, і він мав доступ до зачитаних, старих, розрізаних книг, непридатних для видачі читачам. Особливо цікавим для Жені був журнал «Нива» з якісними ілюстраціями, який у бібліотеці зберігався за всі 50 років його існування – із 1867 року до 1917 року.

«Спасибі цьому журналу – тільки дякуючи «Ниві» та її ілюстраціям, я дізнався про великий світ мистецтва. Скільки ілюстрацій я перекопіював із «Ниви» – немає їм рахунку», – згадував Є. А. Кібрик.

Уже у вісім років, коли він дуже вдало змалював портрет відомого письменника М. Горького, рідні вперше побачили, що хлопчик гарно малює, а потім побачив це і сам Женя.

Батько сказав, із гумором, звичайно: *«Виростиш – поступиш в Академію мистецтв, будеш художником»*. Батько цим словам не надавав значення і тут же забув їх, але юному Кібрику вони запам'яталися назавжди.

Навчався Женя в чоловічій гімназії без зусиль і добре (зараз – Вознесенська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 10 Вознесенської міської ради).

*Вознесенська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 10
Вознесенської міської ради. У цій школі (чоловічій гімназії)
у 1915–1919 роках навчався народний художник СРСР,
академік Євген Адольфович Кібрик*

«...У чоловічій гімназії в нас у класі висіли бордюром великі кольорові репродукції з картин художників на теми історії. Ці картини я дуже запам'ятав, бо дивився на них із захопленням і пошаною кожен можливу хвилину... я запам'ятав їх назавжди».

Про своє захоплення малюванням ніхто краще не може сказати, аніж сам Кібрик: *«... Фарби вабили мене нестримно. Але я не знав, як ними користуватися. Вони були з якогось іншого світу, не схожого на той, що мене оточував. Це інше життя, де існують художники, мистецтво, чудове приладдя для малювання та живопису, що проходило нескінченно далеко від нашого заштатного міста Вознесенська – запорошеного снігом узимку, спекотного влітку, обсадженого акаціями, що цвітуть у травні і наповнюють нескінченно прозаїчне наше містечко густим та п'яним запахом».*

Уперше з професійним художником Кібрик зустрівся у Вознесенську у січні 1920 року. Це був Андрій Васильович Великанов, випускник Харківського художнього училища. Великанов відкрив художній гурток у класі чоловічої гімназії. *«Гурток я відвідував з ентузіазмом – чи не жарт, я вперше зустрів справжнього художника. Ми писали в гуртку натюрморти, портрети саморобними фарбами і пензлями»*, – згадував Є. А. Кібрик.

Допомагаючи Великанову виконувати замовні роботи, Кібрик багато чому навчився і дуже пишався тим, що вперше в житті за свою роботу він отримав нехай невеликі, але кошти. Андрій Васильович улаштував першу в історії Вознесенська художню виставку і Євген Кібрик став її учасником. Це була перша виставка в його житті.

Андрій Васильович Великанов повернувся до Харкова, а в гімназію прибув новий учитель – художник Олександр Олександрович Ріттіх. Він здобував освіту в Мюнхені, Відні, повернувшись до Росії, потрапив у вир громадянської війни, тяжко захворів і, очевидно, випадково став учителем у гімназії. Через деякий час О. О. Ріттіх переїхав до Миколаєва, де працював директором Миколаївського художнього музею ім. В. В. Верещагіна. Для юного Жені Кібрика музей – це занурення в захоплюючий, неповторний, чарівний світ мистецтва: *«Велике значення для мене мали музеї та книги, вірніше, альбоми репродукцій. У музеях були справжні твори мистецтва, вперше побачені мною в такій кількості і різноманітності. Уперше я побачив художній музей у Миколаєві – Музей імені В. В. Верещагіна».* *«...У музеї було багато робіт Верещагіна, дуже правдивих і майстерно виконаних. Особливо велика вертикальна картина – хижі птахи над трупом убитого солдата».*

*Одеське художнє училище ім. М. Б. Грекова,
в якому навчався Є. А. Кібрик у 1922–1925 роках*

Після від'їзду Великанова і Ріттіха п'ятнадцятирічний Женя Кібрик залишився в місті єдиним професійним художником. У 1922 році у Вознесенську відкрилась повітова сільськогосподарська виставка, оздоблювати яку доручили міському художнику Кібрику. Він отримав гонорар за оформлення виставки і вирішив їхати навчатися до Одеси.

Улітку 1922 року Кібрик приїхав до Одеси і витримав екзамен в Одеський художній інститут ЗОМ, як тоді називалося відоме Художнє училище Одеської спілки витончених мистецтв – перший художній заклад на території сучасної України.

Школу закінчили такі знамениті в майбутньому художники: Ф. Рубо, К. Костанді, Ю. Дмитренко, А. Красовський, Б. Едуарде. Кожен із них прославився не тільки творчою, але й педагогічною діяльністю, що проходила в стінах уже власної школи. Училище відвідували в різні часи І. Айвазовський, І. Рєпін, М. Врубель, В. Верещагін. У школі одержали художню освіту Л. Пастернак, І. Бродський, П. Волокидін, А. Шовкуненко, Н. Альтман, М. Греков, Д. Бурлюк – їх імена назавжди в історії світового зображувального мистецтва. На честь 100-річчя з дня заснування (1965 р.) училищу присвоєно ім'я його учня – Митрофана Борисовича Грекова.

Одеса відіграла у творчому розвитку Євгена Адольфовича дуже важливу роль. Контраст жвавого портового міста, університетського центру з прекрасною бібліотекою, картинною галереєю й оперним театром був разючий, порівняно з рідним Вознесенськом. Саме в Одесі Кібрик уперше ознайомився зі справжнім мистецтвом.

Через три роки, у 1925 році, Є. А. Кібрик поступає на навчання до Ленінградського вищого художньо-технологічного інституту (ВХУТЕХІН).

На канікули Женя приїздив до рідного міста, де йому завжди були раді. Восанне Кібрик відвідав Вознесенськ на канікулах у 1926 році. Навчання він пов'язує з роботою в газетах, журналах, а згодом і в різних видавництвах, ілюструючи перші книги: «Підпоручик Киже» Ю. Тинянова, «Тяжкий дивізіон» А. Лебеденка, «Смерть Візир-Мухтара» Ю. Тинянова. У 1934–1936 роках Євген Адольфович працює над ілюстраціями твору французького письменника Р. Роллана «Кола Брюньон». Цей твір відкрив художнику шлях у велике мистецтво.

Восени 1943 року в Держлітвидаві Є. А. Кібрику запропонували виконати ілюстрації до повісті М. В. Гоголя «Тарас Бульба». Це давало змогу художнику створити роботу, що відображала події сьогодення: запеклі, кровопролитні бої, страждання мирного населення, жах і розпач по всій країні. У ті дні доля країни вирішувалась на Волзі. Щоб виконати замовлення, Кібрик не мав можливості здійснити поїздки до Запоріжжя, бо землі України і Білорусії ще лежали під німецькою окупацією. А втім для роботи в таких умовах у художника вистачало уяви та інтуїції.

«Південна Україна – моя батьківщина і степи, вкриті тирсою, я пам'ятаю. У нас дома весь рік стояв букет ковили – сестра Маруся її дуже любила», – згадував художник, коли працював над ілюстраціями до повісті.

Для Кібрика головними були образи героїв-запорожців, героїчний, патріотичний дух повісті – все, що так було необхідно для самоствердження народу в дні війни. «Тарас Бульба» з ілюстраціями Є. А. Кібрика виданий у 1946 році. Працюючи над образами, Євген Адольфович часто радився з Олександром Петровичем Довженком – відомим українським кінорежисером. Його поради були надзвичайно цінні – він був на рідкість розумною і талановитою людиною, видатного творчого темпераменту. Усі герої повісті змальовані художником

виключно з типових українців: Остап, Андрій, сам Тарас Бульба – це все українці. «Я хотів створити образи яскравих, сильних, мужніх людей, з їх різноманітними характерами, але всі вони повинні бути обов'язково українцями», – пізніше розповідав Кібрик у колі своїх друзів-художників.

Після війни Кібрик переїжджає до Москви та починає працювати викладачем у Московському художньому інституті імені В. Сурикова.

Захоплений педагогічною роботою, творчістю, різноманітною громадською діяльністю, художник став рідше згадувати рідний Вознесенськ... доти, доки самі вознесенці не нагадали про себе.

У кінці 50-х років редактор вознесенської районної газети «Радянська Правда», член Спілки письменників України Борис Йосипович Слободянюк і директор краєзнавчого музею Клавдія Дмитрівна Лутанова налагодили зв'язок з Є. А. Кібриком.

У 1954 році Б. Й. Слободянюк у Москві відвідав Трет'яківську галерею, де вперше побачив роботи Є. А. Кібрика і довідався, що цей талановитий художник родом із Вознесенська. Одразу ж виникла ідея познайомитися з прославленим вознесенцем. У 1955 році, дякуючи співробітнику журналу «Крокодил» Є. М. Весеніну, відбулося знайомство з Кібриком. Вони спілкувалися весь вечір. Євген Адольфович пригадував своє дитинство, юність у Вознесенську, ділився із земляком своїми планами на майбутнє. Із того часу зав'язалася дружба здебільшого по переписці. Слободянюк у листах розповідав земляку про Вознесенськ, про зміни, що відбуваються в місті, і запрошував відвідати місто, в якому художник народився.

У 1964 році, не зважаючи на завантаженість справами, Є. А. Кібрик приїхав до Вознесенська після 40-річної розлуки. Він привіз книги зі своїми ілюстраціями і репродукції робіт.

Працівники Вознесенського Будинку культури організували вечір-зустріч художника з вознесенцями, що його дуже схвилювала. Є. А. Кібрик не чекав такої уваги до своєї творчості. На пам'ять про зустріч художник подарував міській бібліотеці книгу Ю. Халаминського «Євген Кібрик» із дарчим підписом, а у Бориса Йосиповича залишилась книга з автографом Є. Кібрика: *«Б. Й. Слободянюку з почуттям глибокого визнання за теплу зустріч і на пам'ять про неї. Є. Кібрик. 22 листопада 1964 р. Вознесенськ»*.

У рідному місті Кібрик гостював лише два дні (щільний графік роботи більше не дозволяв), гуляв вулицями міста і, звичайно ж, малював.

На згадку про цю зустріч у Вознесенському художньому музеї зберігаються декілька замальовок олівцем із натури й акварель: вулиця зі свіжим білим снігом, який тільки що випав.

Зігрітий теплом рідного міста, Євген Адольфович повернувся до Москви, знову занурився у вир напруженої роботи, але Вознесенськ і вознесенці залишились у його серці.

У 1966 році Слободянюк і Кібрик зустрічаються в Одесі на персональній виставці художника. На пам'ять про зустріч художник підписав і подарував другу книгу Р. Роллана «Кола Брюньон» зі своїми ілюстраціями, що зараз зберігається в музеї Є. А. Кібрика.

Євген Адольфович любив рідне місто, дуже радів зустрічам із земляками, а в останні роки життя в кожному листі цікавився новими досягненнями в розвитку міста, завжди був радий успіхам вознесенців. Коли дізнався про відкриття в місті краєзнавчого музею, він прислав вітальну листівку: *«Дорогі земляки! Я дуже радий, що у Вознесенську відкрився краєзнавчий музей. Можливо, наступним*

кроком буде створення в ньому відділу мистецтва... Бажаю вам успіху у вашій чудовій справі, будьте щасливі. 04.02.1969. Москва. Є. А. Кібрик».

Вознесенці підтримували зв'язки з художником, вітали з державними святами, ювілеями. Кібрик, незважаючи на зайнятість, завжди відповідав землякам. У 1976 році у відповідь на привітання його з 70-річним ювілеєм Євген Адольфович пообіцяв і пізніше вислав для музею радгоспу «Зелений гай» свої фотографії і комплект великих поштових марок (12 штук), що вийшли у видавництві «Плакат».

Із цікавістю вознесенці переглядали і телепередачі про творчість Є. А. Кібрика. Художник розповідав про своє дитинство у рідному Вознесенську, ділився планами на майбутнє, показував нові свої роботи.

Не забував Кібрик про земляків у дні всенародних свят, завжди спішив привітати телеграмою або телефоном через Б. Й. Слободянюка.

У 1977 році Б. Й. Слободянюк в листі повідомив Є. А. Кібрику про рішення влади і громади міста відкрити картинну галерею та звернувся від імені керівництва міста з проханням подарувати Вознесенську декілька картин. Євген Адольфович був дуже схвильований повідомленням про створення галереї і написав в листі: *«Звичайно, створення художнього музею у Вознесенську, про який ви пишете, велика честь для мене і я з охотою передам подібному музею свої роботи, які достойні такої справи, із тих, які маю... Крім того, я заповідаю музею те зібрання робіт кращих наших художників, яке я дуже люблю, і нехай після моєї смерті вони потраплять у цей музей.... А зібрання робіт – усе музейної якості. Це роботи всіх 3-х Кукриніксів – М. В. Купріянова, П. М. Крилова і М. О. Соколова; С. О. Чуйкова, В. Ф. Риндіна, Т. Г. Гапоненка, О. П. Бубнова, Ф. П. Решетникова, Л. І. Бродської, О. М. Грицяя, Я. Д. Ромаса, С. В. Герасимова, Д. І. Митрохіна, Д. О. Шмарінова, Д. О. Дубинського, А. М. Каневського, В. К. Нечитайло, М. М. Жукова і багатьох інших наших живописців і графіків, а також децю із скульптури. 01.12.1977».*

Одержавши таку відповідь художника, було вирішено побудувати в місті спеціальне приміщення картинної галереї і назвати її «Картинна галерея Євгена Адольфовича Кібрика».

Борис Йосипович писав у листі до Кібрика: *«...Ми навіть місце визначили. Якщо ви пам'ятаєте казенний сад і знамениту бесідку, так ось там, на узвишші, поряд із бесідкою. Важливо, щоб ця будівля була прикрасою міста, і не тільки своїм змістом, але й формою.... упродовж двух-трьох років зможемо її побудувати. А якщо Ви не будете заперечувати, ми приїдемо до Вас і детально з Вами обміркуємо це питання, вислухавши зауваження і поради. 28.12.1977».*

Кібрик Євген Адольфович, як людина обов'язкова, повідомив вознесенцям свій розклад, що свідчив про велику напруженість у щоденному житті художника: у лютому – Вільнюс і доповідь на Всесоюзній конференції художніх ВНЗ, у березні – Ленінград і відкриття Всесоюзної виставки молодих художників, що він же й започаткував, 25 квітня – Будапешт і відкриття персональної виставки, а 25 травня – Софія і знову відкриття його виставки, що з Будапешта переїде в Болгарію. А ще в березні можлива поїздка до Єревана. Він зізнається: *«Мене ці поїздки лякають – я не люблю їздити і боюся кліматичних змін – і так серце погано працює. Навіть дуже погано, але все це в порядку обов'язків, а я людина обов'язку. Ось так то... А в побудову галереї я не дуже вірив, так як, по-моєму, для цієї справи потрібна республіканська санкція. Але б було здорово і я прийняв би безпосередню участь до того, щоб галерея була змістовною, на хорошому художньому рівні... Лютий. 1978 рік».*

...16 липня 1978 року Євгена Адольфовича не стало.

Це велике горе потрясло вознесенців. Телеграма із співчуттям була відправлена на адресу вдови Ірини Олександрівни Кібрик.

Ідея про створення Картинної галереї Є. А. Кібрика у Вознесенську стала ще більш актуальною. Вознесенці стримали слово. Велична будівля музею графіки була зведена за короткий термін і 19 жовтня 1985 року відбулося урочисте відкриття музею Є. А. Кібрика як відділу Миколаївського обласного художнього музею імені В. В. Верещагіна.

Ірина Олександрівна Кібрик виконала волю покійного чоловіка та безкоштовно передала Вознесенську 1 500 одиниць – це роботи Є. А. Кібрика, особисті речі, документи, фотографії, колекція робіт друзів Кібрика, усього на суму майже 2 мільйони рублів.

Із відкриттям музею в місті відбулися помітні зміни. І не лише в його зовнішньому вигляді (ще б пак – така чудова будівля прикрасила центр міста!), але й у масовій зацікавленості зображувальним мистецтвом. До музею приходили сім'ями, групами, класами. Експозиція музею практично всебічно розкриває життєвий і творчий шлях Є. А. Кібрика.

Художник залишився жити у своїх творах. Ця думка стає особливо зрозумілою, коли знаходишся в красивих, просторих залах музею Є. А. Кібрика. Музей живе своїм особливим життям: проводяться виставки творів сучасних українських художників; зустрічі вознесенців із художниками, аматорами декоративно-ужиткового мистецтва; велика увага приділяється роботі з учнями та студентами закладів освіти міста. У музеї завжди раді землякам та гостям міста. Упродовж багатьох років гостею музею є онука Євгена Адольфовича – художниця Ніна Олександрівна Кібрик.

Удова художника Ірина Олександрівна Кібрик протягом усього процесу будівництва музею і створення його експозиції не тільки часто приїжджала до Миколаєва і Вознесенська, а також вела переписку з працівниками музею. Її поради для недосвідчених музейників були просто безцінні. У листі, датованому квітнем 1982 року, Ірина Олександрівна радить звернутися до тих відомих українських художників, з якими Євген Адольфович дружив і співпрацював довгі роки. Із її листа стає відомо, з якими художниками може музей налагодити зв'язки та конкретно, від кого зможе одержати допомогу щодо пам'ятних фото, правдивих матеріалів про зустрічі, спільні виставки, просто спогади:

Данченко Олександр Григорович (1926–1993) – народний художник України, член Національної спілки художників України, член-кореспондент Академії мистецтв; очолював секцію графіки Київської організації Спілки художників України. Нагороджений срібною медаллю Академії мистецтв. Працював у галузях книжкової та станкової графіки. Улюблена техніка – офорт. Роботи зберігаються в музеях України.

Дерегус Михайло Гордійович (1904–1997) – дійсний член (академік) Академії мистецтв України, член-кореспондент Академії мистецтв, народний художник України, лауреат Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка, живописець, один із найталановитіших майстрів книжкової графіки, учасник багатьох усеукраїнських і міжнародних виставок. М. Дергус упродовж свого творчого життя надихався темами з української історії, звеличував національний характер, оспівував красу пейзажів України.

Верба Ігор Іванович (1932–2004) – мистецтвознавець, Почесний член (академік) Академії мистецтв України, член Національної спілки художників України, заслужений працівник культури, громадський діяч, чимало зусиль спрямовував на організацію та підтримку активного входження національного

мистецтва в соціокультурний сучасний простір. За його ініціативи та участі в Україні відбулося понад 200 художніх виставок різного спрямування.

Григор'єв Сергій Олексійович (1910–1988) – український живописець і графік, народний художник, дійсний член Академії мистецтв, видатний портретист і майстер тематичних картин, доцент кафедри рисунку Київського художнього інституту, професор; у 1951–1955 роках – ректор Київського художнього інституту. У 1958 році очолив творчі майстерні Академії мистецтв України, якими керував до кінця життя. Тричі лауреат Державних премій. Твори художника зберігаються у багатьох музеях світу.

Яблонська Тетяна Нилівна (1917–2005) – народний художник України, дійсний член Академії мистецтв України, професор, лауреат трьох Державних премій, двох медалей Академії мистецтв, Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка, Герой України.

Якутович Георгій В'ячеславович (1930–2000) – дійсний член (академік) Академії мистецтв України, народний художник України, професор, двічі лауреат Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка, член Національної спілки художників України, член Комітету з Державних премій України імені Т. Г. Шевченка, художник-графік, учасник вітчизняних та міжнародних художніх виставок. Працював у галузі станкової, книжкової графіки, кінодекораційного мистецтва.

Працівники музею Є. А. Кібрика звернулися із запитом до київської художниці Яблонської Тетяни Нилівни та одержали відповідь: «Декілька слів про Кібрика». Лист зберігається в музеї.

У листі народна художниця України, Герой України Яблонська Тетяна Нилівна згадує: *«У тридцятих роках я навчалась у Київському художньому інституті. У ті часи всі ми захоплювались Роменом Ролланом. Усіх полонили образи Жана Кристофа, Кола Брюньйона. Зараз, коли минуло уже стільки років, багато чого забулось із цих творів, але навечно оселилися в душі і пам'яті риси, що одержали друге життя в ілюстраціях Кібрика – добродушно-мужній Кола і приваблива Ласочка з вишеньками в роті. Далеко не завжди літературні герої знаходять в ілюстраціях таке, можна сказати, абсолютне втілення. А Тарас Бульба! Він міг бути тільки таким, яким побачив його і створив Євгеній Адольфович. Жоден з інших ілюстраторів творів М. В. Гоголя не зміг створити настільки переконливий образ. Те ж саме можна сказати і про Тіля Уленип'їгеля».*

Тетяна Нилівна звертає увагу на дивовижний малюнок ілюстрацій Кібрика. Такого високопрофесійного, пластичного і вільного малюнка рідко можна зустріти в сучасних художників, оскільки часто вміння дійсно малювати камуфлюються в окремих художників усілякими стилістичними і технічними прийомами.

Яблонська познайомилася з Євгеном Адольфовичем уже після Другої світової війни, коли він був у зеніті своєї слави. Є. Кібрик вразив художницю своєю зібраністю, ерудицією, великою доброзичливістю та глибоким розумінням проблем мистецтва.

Побувавши в його майстерні й на персональній виставці в Києві, Тетяна Нилівна була вражена надзвичайним працелюбством та високою вимогливістю до себе. Навіть маючи талант, яким так щедро наділила його природа, тільки в результаті напруженої праці він зміг досягнути таких висот у мистецтві.

Останні роки Кібрик керував в Академії мистецтв комісією по роботі з молодими художниками. Під його керівництвом організовано декілька молодіжних виставок, у яких брали участь художники різних республік. Виставки відіграли базову роль у творчості багатьох молодих майстрів і багато в чому визначили

шляхи розвитку нашого сучасного мистецтва. Євген Адольфович велику увагу приділяв відбору робіт. У Києві Т. Яблонська разом із ним відвідували майстерні молодих художників, оцінювали підготовлені роботи, намагалися в кожному молодому художнику знайти його сильну сторону, виявити його творче обличчя. Із молодими художниками Кібрик тримався по-товариськи, але без найменшого загравання і фамільярності, вони відповідали йому глибокою повагою і любов'ю.

У своєму листі Тетяна Нилівна відзначала: *«Євген Адольфович Кібрик у всіх відношеннях був особистістю винятковою, неповторною і незабутньою. Відкриття його музею на його малій батьківщині, у Вознесенську – прекрасний йому пам'ятник»*. У кінці підпис: *«Т. Яблонська – Народний художник СРСР»*.

Цікаву відповідь на лист працівникам музею надіслав у вересні 1982 року Ігор Іванович Верба: *«Шановні працівники музею Ірина Вікторівна і Ольга Анатоліївна! Дуже зворушений Вашим листом, хоч і відповідаю на нього з запізненням, так як був відсутнім у Києві. Це просто чудово, що в рідному місті Євгенія Адольфовича створюється музей, йому присвячений. Основа для нього вже є – щедрий дарунок Ірини Олександрівни. Ваше ж завдання – належним чином все це експонувати»*. Далі Ігор Іванович висловив свою думку щодо налагодження подальшої роботи музею: *«...мені бачиться музей не тільки зібранням робіт видатного художника, його особистих речей і т.п., але і відтворення, природно, по можливості, того оточення, тих умов, в яких формувався дар Євгена Адольфовича, мужнів талант, проходила вся його робота. Задача надзвичайно складна, архіважска, але і необхідна»*.

Він шкодує, що його зустрічі з Євгенієм Адольфовичем були ліченими (дві в Києві й кілька коротких у Москві): *«але кожна із них збереглася в пам'яті як відчуття свята, радісного відчуття прилучення до світу надзвичайно доброї людини і художника, могутнього таланту. Якщо зможу, постараюсь відтворити це на папері»*.

Потім Ігор Іванович порадив працівникам музею, що в налагодженні роботи зможуть бути корисними Михайло Гордійович Деревус, народний художник СРСР, Надія Йосипівна Лопухова і Олександр Григорович Данченко, Олександра Григорівна Павловська і Георгій В'ячеславович Якутович, які також зустрічалися з Євгенієм Адольфовичем у Києві. І, звичайно ж, Сергій Олексійович Григор'єв, який довгі роки співпрацював з Є. А. Кібриком в Академії мистецтв.

«Якщо у Вас немає їх адрес, я пришлю їх Вам і переговорю з кожним із них, звичайно, при умові Вашої згоди і доручення».

Постараюсь також розшукати деякі фотографії, які були зроблені в Києві під час перебування Євгена Адольфовича».

*Бажаю Вам успіху у вашій благородній справі.
Верба І. І., 30.09.1982»*

Щирі й теплі спогади відомих українських митців про свого колегу, талановитого художника, свідчать про нерозривний зв'язок Євгена Адольфовича з Україною.

У деяких музеях України зберігаються роботи художника-графіка, народного художника СРСР Є. А. Кібрика. Найбільша колекція робіт майстра, фотоматеріали, особисті речі (1 474 одиниці) з 1980 року стоять на постійному обліку в Миколаївському обласному художньому музеї ім. В. В. Верещагіна, а експонуються в просторах залах Вознесенського художнього музею Є. А. Кібрика.

У своїх зібраннях Львівська картинна галерея має роботи книжкової графіки

Є. А. Кібрика; Київський музей російського і українського мистецтва – ілюстрації до повісті М. В. Гоголя «Тарас Бульба»; Харківський художній музей – відому ілюстрацію з «Кола Брюньйона» «Ласочка»; Одеський художній музей – із серії ілюстрацій до повісті «Тарас Бульба» та до збірки «Героїчні биліни», Великосорочинський літературно-меморіальний музей М. В. Гоголя (Полтавська область) – із серії ілюстрацій до повісті «Тарас Бульба». Зберігаються його роботи і в інших музеях України.

Для художника надзвичайно важливо отримати об'єктивну оцінку колег-художників, мистецтвознавців і просто пересічних поціновувачів такого багатогранного, непередбачуваного, чарівного зображувального мистецтва. Тому вони беруть участь у різних пленерах, виставках, аукціонах. Євгеній Адольфович до кінця свого життя брав участь у виставковій діяльності. Остання виставка, про яку відомо нам, відбулася 25 травня 1978 року в Софії (Болгарія).

- В Україні роботи Є. А. Кібрика неодноразово експонувалися на виставках:
- 1938 рік, місто Київ – виставка ленінградських художників;
 - 1940 рік, міста Київ, Харків, Одеса – виставка ленінградських художників;
 - 1941 рік, по містах Донбасу – пересувна художня виставка;
 - 1952 рік, місто Ужгород (Закарпатська область) «Виставка графічних робіт до 100-річчя з дня смерті М. В. Гоголя» (М. Г. Дерегус, Є. А. Кібрик, Є. Б. Сахновська, М. Асталаш);
 - 1952 рік, місто Миколаїв – пересувна виставка московських художників; брали участь 16 майстрів, серед них Є. А. Кібрик;
 - 1952 рік, міста Харків, Львів, Одеса – персональна виставка Є. А. Кібрика;
 - 1953 рік, місто Одеса – виставка графіки, 49 учасників;
 - 1954 рік, міста Київ, Харків – виставка творів художників із зібрання Третяківської галереї, брали участь 143 учасники;
 - 1976 рік, міста Київ, Одеса, Харків – «Персональна виставка Є. А. Кібрика» (на виставці представлено графічні (765) і живописні твори (22) художника).

Особливо тепло зустрічали Євгена Адольфовича в місті Одесі. На відкритті його персональної виставки виступив художник О. Б. Постель.

Олександр Борисович Постель (1904–1989) – живописець, графік, заслужений діяч мистецтв України, член Спілки художників СРСР, доцент. Навчався в Одеському художньому училищі разом із Є. А. Кібриком. Клас живопису в ті часи вів Т. Б. Фраєрман. Є. Кібрик згадував: *«Фраєрман був талановитим педагогом, вимогливим і культурним... дуже цікавим і своєрідним художником»*. Технікою офорту О. Постель оволодів, навчаючись в одного з кращих українських офортистів В. Х. Заузе. Серія графічних робіт О. Постеля зберігається в музеї Є. А. Кібрика.

Євген Адольфович ніколи не втрачав творчих зв'язків з українськими художниками, часто був учасником або й організатором спільних виставок, конференцій, дискусій.

Про одну із знакових виставок в Україні Є. А. Кібрик згадує у своїй книзі *«Робота і думки художника»: «На всесоюзній виставці 1946 року, першій післявоєнній виставці, моїм роботам не вистачало місця на стінах, і їх хотіли помістити у вітрини, що я дуже не люблю. Експозицією українського розділу виставки керував Михайло Гордійович Дерезус, тодішній голова Спілки художників України. Він уперше побачив мої автолітографії до «Тараса», виставлені у вітринах, і домігся, щоб вони експонувалися на стінах, запропонувавши, якщо це потрібно, зняти його, Дерезуса, роботи. Коли я про це дізнався, то був глибоко зворушений благородством товариша, великого українського майстра. Головне, що мене порадувало в цьому епізоді – це визнання моєї праці українцем. Я цьому надавав велике значення»*.

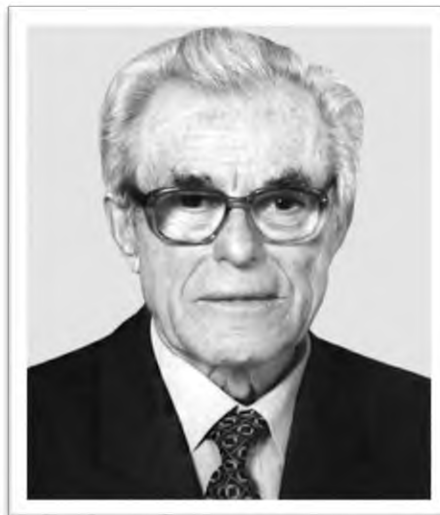
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Иванова О. Г. Гоголевский «Портрет» в иллюстрациях Кибрика / О. Г. Иванова // Ежемесячный журнал по изобразительному искусству для детей и юношества. – 2013. – № 1. – С. 23–27.
2. Кибрик Е. А. Работа и мысли художника / Е. А. Кибрик. – М. : «Искусство», 1984.
3. Каталог персональной выставки Е. А. Кибрика. – М. : «Советский художник», 1966.
4. Каталог персональной выставки Е. А. Кибрика. – М. : «Искусство», 1975.
5. Каталог персональной выставки Е. А. Кибрика. – М. : «Искусство», 1976.
6. Каталог творів Є. А. Кібрика. – Миколаїв : «Можливості Кіммерії», 2006.
7. Халаминский Ю. Я. Евгений Кибрик / Ю. Я. Халаминский. – М. : «Изобразительное искусство», 1970.
8. Чичварина О. Г. Экспериментальный парадокс Евгения Кибрика / О. Г. Чичварина. – М. : ООО «ИПК Парето-Принт», 2018.
9. Рудковская Т. А. Воспоминания о «Тарасе Бульбе». Письмо из архива Вознесенского художественного музея Е. А. Кибрика.
10. Яблонская Т. Н. Несколько слов о Кибрике. Письмо из архива Вознесенского художественного музея Е. А. Кибрика / Т. Н. Яблонская.
11. Верба И. И. Письмо работникам музея. Письмо из архива Вознесенского художественного музея Е. А. Кибрика / И. И. Верба.

ЗАБУТИЙ МИКОЛАЇВЦЯМИ ПИСЬМЕННИК
(до 100-річчя Богдана Йосиповича Когута)

*Інна Береза,
Владлена Руссова*

15 березня 2021 року члену Національної спілки письменників, політичному в'язню Богдану Когуту виповнилося б 100 років. І хоча він значну частину свого життя після повернення з таборів жив і працював у Миколаєві, про нього знають дуже мало містян. Водночас, слід зауважити, що Богдан Когут – лауреат премії імені Богдана Лепкого (2001 р.), автор 5 важливих для осмислення нашого минулого книг про події II світової війни і повоєнну історію радянської імперії, репресії проти борців за національну державу ОУН-УПА (Організації українських націоналістів, Української повстанської армії).

Із невеликої кількості вступних статей до його книг, Вікіпедії, газетних дописів та самих романів-спогадів автора ми дізнаємося про життєвий і творчий шлях письменника. Народився він у селі Конюхи Тернопільської області в родині селянина, вояка УПА, який самовіддано вів хроніку подій свого села. 1935 року Богдан вступив до Юнацтва ОУН. 1940 року його прийняли дійсним членом ОУН. Під час війни був арештований німцями, тричі тікав із-під розстрілу. 1945 року був заарештований СМЕРШем і 1947 року засуджений до смертної кари. Але покарання замінили багатолітнім (25+10+5) ув'язненням у таборах ГУЛАГу. Його звинуватили в приналежності до «німецько-фашистської банди ОУН». Покарання відбував на Колимі. Про цей час та його людей, свою особисту долю написав роман-спогад «Під чорними вітрами» у трьох книгах (1995, 1997, 1999 рр.). Уже з перших сторінок спогадів автор, ведучи розповідь від імені галичанина Остапа, зауважує, що оунівці 1944 року тікали разом із німцями, бо «іншого виходу не було, якщо ми не хотіли мати справу з роз'юшеними поляками або ж не бажали опинитися у руках більшовиків». Та залишитися на заході, а не під більшовиками, не вдалося – дорога втікачам лежала через табір репатріантів, СМЕРШ на Колиму. Картини голодування та холоду у вагонах репатріантів вражають жорстокістю. Гнані по етапу облишали всі надії на щасливий кінець шляху. До того ж «усі страждали від валянок». «Переважає більшість людей намуляла вже на п'ятах і подошвах водянисті міхурі; мухирі тріскалися, посочили гнилі і брудні онучі і нестерпно пекли. Ноги пухли, біль розтікався по всьому тілі, багато репатріантів опинилися у гарячковому стані...». Правдивість картини підсилюється ще й тим, що автор із розумінням ставиться до окремих конвоїрів, адже їм треба було довести арештантів до місця і їм зміни не було. Зауважує: «Як вони зберегли у цьому краю, між цією мертвеччиною людяність і не фальшиве, не підфарбоване співчуття?».

Водночас, репатріанти, яких у таборі наділили ім'ям фашисти, не мали для свого захисту ніяких законів. Про біди, які довелося терпіти Остапу та його товаришам, а згодом і політв'язням із найвищим терміном – «каторжанин», можна також судити за назвами розділів: «Терпінню немає меж», «На грані», «Там, де

губляться сліди», «Між прірвами», «Переделка», «Дороги, дороги», «Ми угноїмо їх трупами вічну мерзлоту», «Етап у тайгу» та «Господи, благослови утриматися...».

Так, у розділі «На грані» автор через картину допиту Остапа особисто чітко формулює обставини, за яких громадянин Польщі наприкінці II світової був висланий як репатріант до Росії, адже забрали його разом з вояками РОА. Власне, це про самого Богдана Когута. Тож: «Опинився у Німеччині на роботі відразу після того, як територія Польщі була захоплена німцями і росіянами. Працював у бауера (...) Перед кінцем війни загнали на розчистку збомбованого Дрездена. Недалеко проходили «руські» (хто там знав – ніби «свої») і побіг за ними, щоб не мучатися більше між розвалинами в трупному сопухові зруйнованого Дрездена. Усі пішли, пішов і я».

Під час неволі в таборах ослаблених, покалічених репатріантів використовували на різних роботах – на вилові риби, каменоломнях, облаштуванню продовольчих складів, а Остап пізніше, освоївши професію кравця, шив і перешивав зі старих речей одяг не лише для арештантів, але й на замовлення начальства і наглядачів.

А в розділі «Терпінню немає меж» автор подає картини роботи репатріантів на лісоповалі, де, окрім важкого фізичного напруження, люди страждали від дуже важкої одежі, що не гріла, та голоду. Не завжди до баланди давали і хліба. Арештанти хворіли на сшорбут (цингу), часто вмирили від дистрофії, виснаження. Із сумом автор зауважує: «Труп у таборі, на шляху чи в лісі – стало буденним явищем». Гіркою іронією наповнена констатація оповідача, що серед тієї групи, з якої прибув до табору на Уралі головний герой Остап, «о диво – вигинуло заледве 25 процентів... Залишилося ще понад 550 осіб. А здавалося, що в тих умовах ніхто не виживе. Дивна штука – життя!». Але вже після весняних робіт на сплаві лісу через хвороби і каліцтва з них лишилося ледве 200 людей. І «здавалося, що цей людський матеріал розрахований був лиш на один раз...» – сумно констатує автор.

Справедливо відгукнувся про трилогію професор Володимир Хома: «трилогія Богдана Когута є гострою інвективою на тюремно-табірну карну систему більшовицької імперії. Тут змальовано широку панораму життя невільників у пеклі гулагів». А голова Львівської організації СПУ Левко Різник поставив трилогію в один ряд із книгами «Поза межами болю» О. Турянського та «Гетсаманський сад» І. Багряного. Урахуємо і слушну думку письменника В. Гордієнка, який, порівнюючи трилогію роману-звинувачення «Під чорними вітрами» з написаним на подібну тему О. Солженіциним, І. Багряним, А. Жигуліним, Ю. Домбровським та А. Приставіним, підкреслив, що твір Б. Когута «сильніший за них емоційністю, сконцентрованістю, цільністю і викривальністю...». І підстави для цього в Богдана Йосиповича були в тому, що, власне, він пройшов той шлях політв'язня і вижив у цьому страшному пеклі, втративши здоров'я, але не зламавшись, дякуючи гарній пам'яті й таланту, доніс до нас свідчення очевидця.

А про складні перипетії його перебування в селі Конюхи під постійним тиском і погрозами влади та приснопам'ятних органів «безпеки» автор оповідає в

книзі – романі-спогаді «Терпкий присмак волі» (2005). До речі, Леся Паньків із Лондона, яка опікувалася долею Богдана Йосиповича, назвала його «нікому не відомим українським Солженіциним».

Саме з його спогадів ми знаємо, що початкову освіту Богдан Когут отримав у шестирічній школі на батьківщині. Пізніше, уже після звільнення, у Миколаєві закінчив екстерном середню школу. Заочно навчався в Одеському університеті, а диплом про вищу освіту отримав у Горлівському педагогічному інституті, здобувши фах учителя англійської мови. Загалом він вільно володів німецькою мовою, яку вивчив ще до війни, польською та на засланні вивчив самотужки іспанську мову.

Отже, звільнений був у січні 1956 року, але проживати на батьківщині йому було не вільно. Тож довелося їхати на Південь України, а в Миколаєві зупинився у 1958 році. Добре володів кравецтвом, тож перші два миколаївські роки працював у Миколаївському музично-драматичному українському театрі кравцем-костюмером. Пізніше, отримуючи вищу освіту на факультеті іноземних мов Одеського університету, читав англійську мову в середній школі № 39, восьмирічній № 35, викладав також у 1975–1981 рр. у Миколаївському кораблебудівному інституті. Своєї «опіки» КДБ не позбавили Б. Когута і на цих роботах. І якщо в театральному колективі, де його роботою були задоволені, адже він творчо підходив до створення костюмів для вистав, турбувався про рівень єдиного українського в місті театру, то найбільшого пресингу з боку керівництва він зазнав на освітянській ниві. З болем автор книги «Терпкий присмак волі» зауважує, що проблема співжиття колишнього арештанта в суспільстві була спрямована в єдине русло – не визнавати в політв'язні людину. А в зросійщеному Миколаєві ще й до того ж чи то в театрі, чи у школі, чи в побуті – скрізь звучала російська мова. Мало того, в українському театрі, який за логікою повинен нести в народ саме українське слово, «на кожному кроці цю мову – мою рідну мову – висміювали на прикладах каламбурних кальок з російської». Не краща картина була в спілкуванні україномовної дружини Богдана Йосиповича з лікарями, які відверто брутально обійшлися з пацієнткою, ледь не довівши її до смерті, бо бач «здоровая как капила, а по-русски не панімаєт». У школі ж українська звучала лише на уроках мови та літератури, а вчителі навіть цього предмета завжди поза уроками користувалися виключно російською.

Будучи постійно під наглядом нишпорок КДБ та вірнопідданих їм керівників школи, Богдан Когут вимушений постійно бути на чеку, аби не втягли його в якусь провокацію. Відома історія зі справою Саранчука (родича автора), який піддався на підкинуті йому «документи», був засуджений, але пильність Богдана Йосиповича порятувала його від арешту. На щастя, зі школи він пішов на пенсію за віком, маючи необхідний стаж.

Проте були в нього і світлі сторінки спогадів про миколаївських інтелігентів. Так, ще в театрі одна з акторок допомогла його сім'ї отримати пристойну кімнату. Йдеться і про викладачів педінституту, за порадою та

підтримкою яких він склав екстерном іспити за середню школу і здобув вищу освіту. Та й завідувач кафедри іноземних мов Кораблебудівного інституту неодноразово пропонував Богдану Йосиповичу, як гарному спеціалісту, піти до них на кафедру, облишивши роботу вчителя в одній зі шкіл із несправедливими до бувшого політв'язня колективом. Так само й окремі вчителі школи, хто відверто, а хто тихцем, намагалися щирим словом підтримати колегу.

Наприкінці 80-х доправився в Західну Україну, де після 1989 року активно взявся за громадську та творчу роботу – став одним із засновників Української національної партії (1989–1990), був членом проводу ОУН в Україні (1993–2005).

Відзначимо, що спогади писав ще від 1970 року, переховуючи це від кадебістських нишпорок. 2008 р. також у Львові видав свою останню книгу «Оповіді каторжанки Мирослави Пелех-Куровець». Для нього історія героїні була важливим доповненням до картини гулагівської «планети». У книзі йдеться про функціонування колимських жіночих таборів та побуту в них дівчат і жінок із Західної України. З героїнею цієї книги автор зустрівся наприкінці 80-х років ХХ ст. на зібранні колишніх політв'язнів у Львові. Зауважуючи, що Мирослава Пелех-Куровець виявилася талановитою оповідачкою з феноменальною пам'яттю на події, імена, різні побутові деталі, автор вирішив подати розповідь від першої особи.

Мирослава народилася у 1926 році в родині простих селян на Тернопільщині, її батько отримав освіту у Відні в будівельному ліцеї. Діти сім'ї виховувалися українцями, знали вірші Шевченка. Мирослава освіту здобула у 6-річній сільській школі, займалася самоосвітою, співала в церковному хорі, з 14 років була в мережі ОУН – зв'язковою районного проводу. Заарештована 1944 р. і після тривалих допитів та катувань засуджена військовим трибуналом до 20 років каторжних робіт та 5 років позбавлення прав.

У книзі зустрічаємо спогади героїні про протистояння місцевої громади українців і польських націоналістів. Зокрема йдеться про напад польських «батьрів» на українців – учасників свят «Просвіти» на початку 1938 року. Нападники старалися подерти вишивані сорочки, і оповідачка висловлює біль із цього приводу, бо таке протистояння було неприродним, адже багато в селі сімей були змішаними. Згадуючи про прихід влади радянської 01 вересня 1939 року, наголошує, що «визволителі» «поводили себе зверхньо», фамільярно, «зневажливо до вибору слів». А перед війною вони «вигрібали все з магазинів і вивозили на Схід».

Із початком війни 1941-го від визволителів теж були біди. Така ось згадка про партизан Ковпака: «Від ковпаківців війнуло чимось чужим, зло віщим. Вони поводили себе зухвало, самовпевнено. Населення відчуло, наскільки воно незахищене від сваволі отих усіх пройдисвітів – «визволителів» – як німецької адміністрації, так і московської зарази, яка розповзалася по наших землях» (С. 29). так само потерпало населення і при «других советах»: «Голів сільрад, за версією московської влади вбивали «бандерівці». Хоч ми у підпіллі знали, що то були переважно провокативні вбивства з боку самих емгебешників...» (С. 40); «Усували тільки виразних шкідників, які співпрацювали з московською каральною системою».

Переживши каторгу, у своїх спогадах Мирослава доходить висновку: «Вже

від самих початків, ще із слідчої тюрми і на пересилках, ставлення до нас було винятково нелюдяне. Багато років минуло відтоді, поки ми зрозуміли, чому до нас, українок, таке ставлення москалів. Ці дикуни ненавиділи і ненавидять нас якоюсь особливою ненавистю. Відчувають нашу силу. Зрештою: «Ми не любимо завжди того, кого ми скривдили», – сказав хтось із відомих людей» (С. 138–139).

Зауважимо, що хоча книги Богдана Когута є в інтернеті, але в паперовому варіанті в міській та обласній бібліотеках Миколаєва є лише «Під чорними вітрами». Члени «Просвіти» ім. М. Аркаса додали свою часточку в популяризацію книг замовчуваного в нас письменника – спільно з бібліотекою ім. Марка Кропивницького та Миколаївської обласної

універсальної наукової бібліотеки було оцифровано останні дві книги: «Терпкий присмак волі» та «Оповіді каторжанки Мирослави Пелех-Куровець».

Зазначимо, що 16 лютого 2021 року львів'яни та тернопільчани пом'янули 10 роковини від дня смерті Богдана Когута (2011 р.). А от миколаївські просвітяни 13 березня цього року провели в Центральній міській бібліотеці для дорослих ім. М. Кропивницького літературно-історичну конференцію «Богдан Когут – письменник, педагог, політ'язень». Із доповідями виступили доценти ЧНУ ім. Петра Могили В. М. Руссова та Н. В. Шевченко, краєзнавці Л. В. Старовойт та І. Ю. Береза, голова обласного товариства «Меморіал» ім. В. Стуса Ю. О. Зайцев, голова ГО «Українського товариства «Просвіта» Миколаївщини» О. М. Мачула. Конференція відбулася в межах діяльності Мовно-історичного клубу за партнерської підтримки ГО «Українське товариство «Просвіта» Миколаївщини» та Миколаївського міського осередку «Просвіти» імені Миколи Аркаса, а відеOVERсія конференції зберігається на сторінці бібліотеки у фейсбуці. Могила ж Богдана Йосиповича знаходиться на меморіальному Личаківському цвинтарі в Львові. Світла йому пам'ять...

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вічная пам'ять... Він став на прою із чорними вітрами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://web.archive.org/web/20170409064247/>

<http://www.cdvr.org.ua/content/%D0%B2%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%D1%8F-%D0%BF%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D1%82%D1%8C-%D0%B2%D1%96%D0%BD-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D1%8E-%D1%96%D0%B7-%D1%87%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8-%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8>

2. Когут Богдан Йосипович. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%B3%D1%83%D1%82_%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%B4%D0%B0%D0%BD_%D0%99%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

3. Когут Б. Оповіді каторжанки Мирослави Пелех-Куровець / Б. Когут. – Львів : Ліґа-прес, 2008. – 183 с.

4. Когут Б. Під чорними вітрами / Б. Когут. – Львів : ін-т укр. археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1995–1999. – Кн. 1, 1995. – 286 с. Кн. 2, 1997. – 326 с. Кн. 3, 1999. – 406 с.

5. Когут Б. Терпкий присмак волі / Б. Когут. – Львів : Логос, 2005. – 310 с.

БЕРЕГИНЯ МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ

(до 70-річчя з дня народження Наталії Кухар-Онишко)

Світлана Романенко

Серед імен видатних краєзнавців Миколаївщини є одне, яке близьке й дороге співробітникам Миколаївського обласного краєзнавчого музею. Це ім'я Наталії Олександрівни Кухар-Онишко, яка 42 роки свого життя присвятила музеєві, активно вивчала й популяризувала історію краю, була знавцем із фалеристики, нумізматики, філокартії тощо. Пройшовши шлях від прибиральниці-доглядача до головного зберігача фондів, вона опанувала всі тонкощі музейної справи й стала провідним фахівцем закладу. За величезний внесок у розвиток краєзнавства отримала звання «Городянин року – 2001» у номінації «Наука», Почесну відзнаку Миколаївського міського голови «За заслуги перед містом Миколаїв» (2011 р.), стала лауреатом обласної премії імені Миколи Аркаса (2006 р.), нагороджена дипломом V обласного конкурсу «Краща Миколаївська книга – 2010» у номінації «Краще історико-краєзнавче видання» [10], Почесною грамотою Верховної Ради України, подякою Кабінету Міністрів України (2002 р.) тощо.

*Кухар-Онишко
Наталія Олександрівна.
Початок 80-х років ХХ ст.*

Наталія Олександрівна народилася на Хмельниччині в селі Гелетинці Хмельницького району 25 січня 1951 року в сім'ї знавця та дослідника української

*Під час презентації книги
«Богоявленськ – колиска міста
Миколаєва». 2013 р.*

літератури, майбутнього кандидата філологічних наук, професора Миколаївського педагогічного інституту, відмінника народної освіти УРСР Олександра Савовича Кухар-Онишка (1923–1998). Дитинство та юнацькі роки дівчинки проходили в колі родини, разом із молодшою сестрою Галиною та братом Юрієм. Батько, учасник Другої світової війни, після демобілізації з лав Радянської армії поєднував навчання в Кам'янець-Подільському вчительському інституті з педагогічною, партійною роботою і вихованням власних дітей. Він намагався прищепити їм,

окрім загальнолюдських цінностей, любов до української культури, історії, літератури. Так і вийшло: Наталія стала мистецтвознавцем, Галина – філологом, а Юрій – художником.

Бажання творити, пізнавати нове було притаманне Наталії ще зі шкільних років. Вона гарно малювала, складала вірші, оповідання, брала активну участь у

шкільних заходах [7]. У 1968 році, по закінченню 10 класів Волочиської середньої школи, талановита випускниця пішла на роботу. Майже 2 роки працювала художником у художніх майстернях Волочиського побутового комбінату. Це був час, коли дівчина шукала свій шлях у професій та намагалася опанувати допоміжні спеціальності: стенографіста, екскурсовода [11].

У 1969 році Олександра Савовича направили до м. Миколаєва викладати в педагогічному інституті. Разом з ним у місто на Інгулі переїжджає вся родина. Наталія Олександрівна влаштовується працювати за тією ж спеціальністю, що й

*Виступ на заході,
присвяченому 200-річчю з дня заснування
м. Миколаєва. 1989 р.*

Волочиську, на стадіон «Суднобудівник». У 1971 році в її житті відбувається значна подія, вона вступає до Київського художнього інституту на факультет «Теорія та історія мистецтва» (заочне відділення).

Майбутня професія вимагала опанування більш широкого кола знань і навичок в області мистецтва, історії, філософії, ніж робота художника-оформлювача. Адже мистецтвознавець – це свого роду експерт у певній області творчості, який не тільки

розмірковує над процесом творіння, а й надає консультації, проводить екскурсії, організовує виставки. Тому Наталя намагася працевлаштуватися до установи, наближеної до цієї діяльності. У вересні 1972 року вона йде на роботу до Миколаївського обласного краєзнавчого музею на посаду прибиральниці-доглядача [2]. Але вже через 10 днів була переведена науковим співробітником відділу народних музеїв [3]. Олена Володимирівна Гриневич, співробітниця музею 1975–2012 років, завідувачка відділу радянської історії та відділу етнографії згадує: «Під її опікою були народні музеї у колгоспах, будинках культури області, на підприємствах міста. Пам'ятаю, як Наталія Олександрівна робила театральний музей, що був відкритий у російському драматичному театрі ім. В. Чкалова у 1973 році. У цій серйозній справі їй допомагав Далматов Еммануїл Самойлович – професійний актор, який ще у 1935 році стояв біля витоків створення миколаївського театру та довгий час збирав і зберігав предмети, пов'язані з життям творчого колективу. Створення експозиції проходило в співпраці з художниками Павлом Гороховським, Валентином Іващенко та іншими. Музейні предмети були ретельно підібрані за тематикою й оформлені на стенди у вигляді театральних тумб. Для молодшої музейниці робота поруч із відомими фахівцями стала унікальним професійним досвідом» [6].

Прогулюючись центральними вулицями Миколаєва, спілкуючись із колегами, працюючи над оформленням народних музеїв, у Наталії Олександрівни виникло бажання вивчати давню історію краю. У 1976 році вона була переведена з методичного відділу у відділ дорадянського періоду [4]. І вже через рік, під час закінчення інституту, успішно захистила дипломний проєкт, присвячений архітектурі Миколаєва. У новому відділі їй поглинула дослідницька робота в бібліотеках і архівах Миколаєва, Сімферополя, Херсона, Москви, Ленінграда,

спілкування зі старожилами міста, у тому числі з колишнім директором музею, відомим краєзнавцем Ф. Т. Камінським. У результаті її активної пошукової роботи, листування, участі в наукових експедиціях музейне зібрання поповнюється рушниками, вишитими сорочками, іконами, предметами обрядовості, цікавими документами, світлинами, речами з побуту інженера В. В. Рюміна, астрономів Ф. О. Бредіхіна, Б. П. Остащенко-Кудрявцева тощо.

Зібрані матеріали стали оформлюватися в наукові довідки, каталоги, лекцій із тем заснування міста, культурі й архітектурі Миколаєва XIX–поч. XX ст., військового спорядження армії та флоту XVII–XIX ст. тощо. Були розроблені зразки приблизного опису предметів побуту, велася робота над створенням каталогу населених пунктів Миколаївської області. На екскурсіях музеєм піднімалися теми, що на той час були мало відомими: «Козацтво на теренах краю», «Театр Корифеїв у Миколаєві», «Перебування класика молдавської літератури Хашдеу в Миколаєві» тощо.

*Виступ у бібліотеці
ім. М. Л. Кропивницького. 2014 р.*

Поступово накопичені знання лягли в основу наукових публікацій, газетних статей у місцевій пресі, виступів на радіо й телебаченні, а згодом книжок. Першою ластівкою на цьому шляху стала участь у підготовці та публікації історико-архітектурних нарисів, присвячених 200-річчю з дня заснування м. Миколаєва [1]. Уже потім з'являться книги: «Прогулянки по старому місту», «Життя та смерть ясновельможного князя Потьомкіна Григорія Олександровича», «Перший громадянин Миколаєва. Фалєєв Михайло Леонтійович: історичний портрет», нариси про Д. Самойловича, Е. Тотлебін, О. Суворова, Дж. Говарда з серії «Легендарні імена», підручник з історії Миколаєва для учнів 5 класу, близько 400 статей для енциклопедії «Миколаївці» [8]. За публіцистичну діяльність, чисельні видання краєзнавчих матеріалів у 2003 році Н. О. Кухар-Онишко прийнято в Національну спілку журналістів України [12].

У 1987 році в музеї звільнилося місце головного зберігача. Посада дуже відповідальна, не творча, пов'язана, у першу чергу, з організацією належного забезпечення збереження музейних предметів. На засіданні завідувачів відділів розглянуто три кандидатури: Л. Лановенко, І. Бондаренко, Н. Кухар-Онишко. Учасники зібрання одностайно відзначили, що остання, має ділові якості, знання, накопичені за 15-річний стаж роботи в музеї, професійний погляд на труднощі фондової роботи на даному етапі, бажання працювати у фондах. Усі відмітили, що вона добре знає такі групи зберігання як: дорогоцінні метали, зброя, нумізматику, художню, археологію, а також володіє організаторськими здібностями, вольовим, принциповим характером. Одноголосно підтримано кандидатуру Н. О. Кухар-Онишко та вирішено: клопотати перед обласним управлінням культури про затвердження її на посаду головного зберігача фондів Миколаївського краєзнавчого музею. 02 листопада 1987 року висунуту колективом кандидатуру підтримано [5].

Наталія Олександрівна активно та з ентузіазмом узялася за фондову роботу. Треба було завершити звірку музейних предметів із обліковою документацією,

У робочому кабінеті. 1986 р.

вивчити й дати оцінку наявного музейного фонду, зробити аналіз тематичних і систематичних колекцій, що вже склалися в музеї, визначити ступінь їх повноти й розробити рекомендації щодо наукового комплектування фондів. Окрім того, гостро стояла проблема збереженості музейних колекцій, адже в той час музей знаходився за адресою вул. Декабристів 32, у 2-поверховій будівлі, що відноситься до комплексу римсько-католицького костелу святого Йосипа. Експозиція розташовувалася на двох поверхах, а фондосховища й

частина кабінетів наукових співробітників – у підвалі.

У 1983 р. комісія обласного управління культури провела обстеження фондосховищ музею та зазначила, що зберігання 90 тисяч музейних предметів у фондосховищах площею 128 м² є грубим порушенням усіх чинних інструкцій Міністерства культури. До того ж, вони знаходяться в підвальному приміщенні колишньої кочегарки. Температура й вологість у всі пори року дуже висока, приміщення тісні й невентильовані. У таких умовах музейні предмети розвалюються, гнуться і пересихають. Висновок комісії був однозначним: закрити музей для відвідувачів, розмістити фондові колекції на 1-му і 2-му поверхах будівлі та розпочати будівництво нового приміщення поруч. 01 січня 1985 року музей закрили, але після демонтажу експозиції стало зрозуміло, що будинок потребує капітального ремонту. Потрібно було перевозити фонди.

На плечі головного зберігача та всіх працівників фондів ліг тягар: пакування та перевезення музейних предметів у непристосовані для цього приміщення: бомбосховища, підвали художнього музею ім. В. В. Верещагіна, будівлю колишньої спортшколи «Мужність». Тривала відсутність належних умов зберігання призвела до того, що колекція була пошкоджена біологічними шкідниками, тому після завершення ремонту основної будівлі у 1992 році постало питання про необхідність проведення дезінсекційних обробок колекції. За допомогою звернулися до карантинної служби Миколаївського морського порту, де 35 713 одиниць зберігання були оброблені бромистим метилом способом фумігації [9]. Тільки після цього знезаражені предмети завезено у відремонтовані приміщення та розміщені у фондосховищах. Але питання боротьби зі шкідниками залишається нагальною потребою не лише нашого музею, але й більшості музеїв світу.

Не зважаючи на постійну зайнятість, Наталія Олександрівна проводила величезну громадську роботу, була заступником голови обласної комісії по визначенню музейних предметів культового значення, членом міської комісії з охорони пам'яток, членом комісії при міськвиконкомі з найменування вулиць Миколаєва. У 1997 році брала участь у засіданнях комісії з розробки герба та прапора Миколаєва. У музеї організовувала заходи для дітей співробітників,

писала віршовані казки та робила постанови силами колективу. Довгий час виконувала обов'язки секретаря, а потім голови історико-краєзнавчого товариства «Золотая Ладья». Товариство було засновано відомим миколаївським краєзнавцем-ентузіастом Юрієм Крючковим 06 грудня 1988 року з метою вивчення справжньої історії старого міста та області, збереження цієї історії для наступних поколінь, виховання патріотів міста й Батьківщини. Його першими членами стали десять людей різних професій, навіть не гуманітаріїв, яких цікавила правдива історія нашого краю. В якості експерта на зібрання запрошували Н. Кухар-Онишко, а згодом збори стали проходити в музеї під її головуванням.

Не зважаючи на величезний досвід музейної роботи, постійно підвищувала

*Експедиція Миколаївського
обласного краєзнавчого музею.*

*Зліва направо: Стадницька А. Г. – головний
зберігач фондів, Єлісєєва А. І. – завідувачка
відділом природи, Кухар-Онишко Н. О. –
науковий співробітник. 1974 р.*

свою професійність, проходила навчання на кваліфікаційних курсах і республіканських семінарах, брала участь у роботі конференцій, у тому числі й вузькопрофільних (всесоюзна конференція з топоніміки 1990 р., 1991 р.).

З огляду на проблему відсутності пристойного приміщення для музейної експозиції, Миколаївська облдержадміністрація у 1999 році прийняла рішення передати йому будівлі комплексу «Старофлотські казарми». Ремонт тривав упродовж 12 років. Наприкінці 2011 року розпочалося пакування та перевезення колекцій, які на той час

становили вже більш ніж 180 тисяч одиниць зберігання. Треба відмітити, що краєзнавчі зібрання різноманітні: це може бути шафа для посуду, настінний годинник, картина, скляний флакон для парфумів, світлина, опудало лева, антична амфора. Організацію роботи покладено на Н. О. Кухар-Онишко, що стала величезним випробуванням для співробітників фондів та й узагалі для всього колективу. Адже переміщення музейних предметів проходило взимку, швидкими темпами, не вистачало пакувальних матеріалів, для фондосховищ не передбачалося нове обладнання. Одночасно з цим, експозиціонери відбирали предмети для створення нової експозиції. Але цю непросту справу виконано «на відмінно», усі предмети перевезено неушкодженими та розміщено в сховищах.

18 липня 2014 року Наталія Олександрівна звільнилася з музею. Вона продовжувала займатися улюбленою справою: працювала в архіві, готувала доповіді для засідань товариства «Золотая Ладья», писала книги, виступала в школах, вишах, бібліотеках. У травні 2017 року її запросили працювати до Державного архіву Миколаївської області, займатися описом архівних фондів нотаріальних контор і нотаріусів. За три роки роботи Н. О. Кухар-Онишко описано вісім архівних фондів нотаріальних контор і нотаріусів, підготовлено до друку чотири томи серії довідників «Actus Notarius», два з яких уже побачили світ.

17 липня 2020 року Наталії Олександрівни не стало. Але вона живе в пам'яті колег, учнів, у своїх дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешин В. Николаев. Архитектурно-исторический очерк / В. Алешин, Н. Кухар-Онышко, В. Яровой. – К. : «Будивельник», 1988.
2. Архів відділу кадрів Миколаївського обласного краєзнавчого музею (далі – МОКМ). «Выписка из приказа № 121 по Николаевскому краеведческому музею от 8 сентября 1972 г.».
3. Архів відділу кадрів МОКМ. «Выписка из приказа № 129 по Николаевскому краеведческому музею от 18 сентября 1972 г.».
4. Архів відділу кадрів МОКМ. «Выписка из приказа № 84 по Николаевскому краеведческому музею от 2 августа 1976 г.».
5. Архів відділу кадрів МОКМ. Наказ обласного управління культури про призначення на посаду головного зберігача 47-К від 02 листопада 1987 року.
6. Архів відділу пересувних та стаціонарних виставок МОКМ. Д 135, арк. 2.
7. Архів відділу пересувних та стаціонарних виставок МОКМ. Зошити № 4–6.
8. Кухар-Онышко Н. А. Прогулки по старому Николаеву : фотоальбом / Н. А. Кухар-Онышко. – Николаев : МП «Возможности Киммерии», 1997. – 87 с. ; Кухар-Онышко Н. А., Пиворович В. Б. Жизнь и смерть светлейшего князя Потёмкина Григория Александровича / Н. А. Кухар-Онышко, В. Б. Пиворович. – Николаев : Возможности Киммерии, 2002. – 144 с. ; Кухар-Онышко Н. А. Первый гражданин Николаева. Фалеев Михаил Леонтьевич : исторический портрет / Н. А. Кухар-Онышко. – Николаев : Возможности Киммерии, 2010. – 160 с. ; Кухар-Онышко Н. О., Гриневич О. В., Гаркуша Н. М. Історія Миколаєва : навчальний посібник для 5 класу загальноосвітньої школи / Кухар-Онышко Н. О., Гриневич О. В., Гаркуша Н. М. – Миколаїв : Можливості Кіммерії, 1999. – 110 с. ; Николаевцы. 1789–1999 : энциклопедический словарь / Гл. ред. В. А. Карнаух. – Николаев. – Возможности Киммерии, 1999. – 376 с.
9. М. Л. Степанова. К вопросу о создании и деятельности научно-технического и реставрационного отдела Николаевского областного Краеведческого музея (1990–2016 гг.) / М. Л. Степанова // VIII Луцьковські читання. Проблеми збереження музейних колекцій. Матеріали науково-практичного семінару 30 березня 2017 року. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. – 228 с. – с. 33–45.
10. Фонди МОКМ. Д – 30556.
11. Фонди МОКМ. Д – 30558/3.
12. Фонди МОКМ. Д – 30557.

АНДРІАН ТОПОРОВ: «СЛУЖИТИ ЛЮДЯМ»

(до 130-річчя від дня народження
Андріана Митрофановича Топорова)

Ірина Александренко

2021 рік багатий на «космічні» ювілеї – 60-річчя першого польоту Ю. Гагаріна в космос, 200-річчя Миколаївської астрономічної обсерваторії і 130-річчя від дня народження Андріана Митрофановича Топорова.

Останню дату з легкістю можна назвати «космічною», оскільки, як відомо, учитель Топоров (який став миколаївцем із 1949 року), був причетний до того, що Почесним громадянином нашого міста у 1967 р. обрано космонавта № 2 Германа Степановича Титова.

Ще з часів, коли Обласний краєзнавчий музей не мав своєї постійної стаціонарної експозиції, співробітники не залишались осторонь такої цікавої теми, створювали фото, пересувні виставки про видатних земляків. Одна з них мала назву «Зіркові адреси Миколаєва».

До переліку таких адрес, без сумніву, входять: Будинок Головного командира Чорноморського Флоту і портів на вулиці Адміральській, де на початку XIX ст. адмірал О. С. Грейг влаштував першу на півдні України обсерваторію для стеження за зоряним небом; вулиця Обсерваторна зі старовинною будівлею «Храм зіркових наук» на Спаському кургані; Ракетне урочище, назване на честь славнозвісного заводу, збудованого теоретиком ракетодинаміки К. Костянтиновим; вулиця В. Рюміна, популяризатора ідей теоретика космічної науки К. Ціолковського; Військово-морське училище ім. С. Леваневського – альма-матер багатьох космонавтів... І, нарешті, «зіркова адреса Миколаєва» – будинок діда Топорова на вул. Адмірала Макарова, 8, де жив відомий просвітник, письменник і легендарний учитель батьків космонавта Г. Титова – Андріан Митрофанович Топоров.

Під впливом свого вчителя літератури і музики батько майбутнього космонавта Степан Титов, член комуни «Травневий ранок» на далекому Алтаї, де працював подвижник, теж згодом став письменником і літературним критиком. І його любов до літератури виявилася настільки

сильною, що вплинула на вибір імені для сина – Герман – на честь Пушкінського героя з «Пікової дами».

Патріарх миколаївської журналістики Борис Лазаревич Аров розповідав про

те, як у 60-х роках народилася ідея зняти на Київській кіностудії фільм «Незримий пасажир» [1]. Після повернення Германа Титова з польоту в одному з перших своїх інтерв'ю він сказав, що в польоті з ним був незримий пасажир – мудрий шкільний наставник батьків А. М. Топоров. Ця фраза і стала заголовком до стрічки. Б. Аров згадував також, як під час приїзду до Миколаєва онуки К. Ціолковського Віри Веніамінівни Ціолковської – Костіної, на зустрічі з нею в редакції газети Адріан Топоров підписав гості свою книгу.

Статті Б. Арова, спогади самого вчителя і книги Ігоря Германовича Топорова деталізують обставини візитів космонавта до міста Миколаєва [2].

Звістка про політ Г. Титова у 1961 р., як згадував Адріан Митрофанович, повернула його до днів алтайської молодості, коли він працював над своєю славнозвісною, унікальною книгою «Селяни про письменників». А перше побачення з космонавтом відбулося невдовзі після польоту 19 жовтня 1961 р. у Москві. Зустріч влаштували журналісти однієї з найпопулярніших тоді газет «Известия». Примітним був діалог між гостями під час зустрічі. Ось як про це писав сам космонавт:

– «Дуже радий познайомитись», – кажу старому вчителю.

– «А я на старості радий вдвічі», – відповідає А. М. Топоров. – «Бо ж промінь вашої космічної слави освітив усі труди селян першої нашої комуні «Травневий ранок».

– «В цьому ще треба розібратись, чий промінь на кого впав. Здається мені, що засвітився він в комуні «Травневий ранок» [3].

Про цю зустріч нагадують архівні фотографії, що зберігаються в Миколаївському краєзнавчому музеї. На фотопортреті космонавта – підпис: «Дорогий Адріан Митрофанович! Зустріч в «Известиях» я запам'ятаю на все життя, тому що все своє свідоме життя я про вас чув, а ось побачитись довелось вперше. Прийміть низький уклін. Г. Титов».

На фотографії, де А. М. Топоров разом із батьком і сином Титовими, – дарчий підпис: «Моєму вчителю, якому я зобов'язаний усім, на що спроможний, і що вмю. С. Титов. І я також Г. Титов. 19.X.1961 р.».

Самозречене служіння просвітника людям, за словами Г. С. Титова, допомогло країні прокласти шлях у космос. Учителя називали «слідопитом дитячих душ». А хтось із журналістів охрестив Адріана Митрофановича «Духовним дідом космонавта». «Ну що ж, напевне, так воно і є. Своїм вихованням і першими знаннями, отриманими у школі, – зізнавався Герман Степанович, – я завдячую діду Топорову (так по-сімейному тепло називали його в родині Титових).

Про космонавта і його легендарного вчителя в музейній експозиції розповідають листи, унікальний записник-конспект Г. Титова, особисті речі, сувеніри, книги... Дарчий підпис на книзі «Крестьяне о писателях» для В. А. Васляєва, тодішнього керівника області, нагадує про історію з вирішенням питання щодо призначення вчителю персональної пенсії союзного значення.

Із «літературно-космічними» виставками МОКМ ознайомлювалися відвідувачі бібліотеки імені Кропивницького, курсанти авіаційного Центру, учасники міжнародної наукової конференції з проблем розвитку космонавтики, що проводилася Південною аерокосмічною науково-дослідницькою асоціацією 2010 року на базі університету ім. В. Сухомлинського.

Про подвижницьке життя, літературну і громадську діяльність легендарного вчителя написано чимало, у тому числі й співробітниками музею. Ім'я А. М. Топорова – серед уславлених миколаївців у Енциклопедичному словнику [4].

Музейні уроки з літературного краєзнавства не обходяться без розповіді про людину, яка пов'язала наш Миколаїв із космосом. Та ім'я А. М. Топорова відбулося

задовго до космічної слави Германа. Світогляд молодого курського вчителя формувався під впливом спілкування з народовольцем Л. П. Єшиним (за яким він і поїхав до Сибіру). Згодом «домашнім університетом» став гурток політв'язнів на засланні в Барнаулі [5].

Напередодні 130-річчя від дня народження легендарного земляка, ми згадуємо його як правдолюбця, добродія... Книга «Миколаївський Солженіцин» із серії «реабілітовані історією», що була передана на

постійне зберігання до музею онуком І. Топоровим, доповнює експозицію часів «хрущовської відлиги». Назвавши так учителя, автор мав на увазі не тільки літературний талент, але й визначальні риси характеру та «ГУЛАГівське» минуле діда [6].

Із листування А. Топорова відомо, що розмова на заборонену тему з Титовими піднімалася не один раз. Ще у 20-ті роки минулого століття ця відважна і чесна людина, виступаючи перед учнями сільської школи, чи перед якоюсь іншою аудиторією, могла відверто заявити, що в більшості своїй радянська література і у «підметки не годиться» літературі класичній. У ті смутні часи Топоров читав дітям і вивчав із ними напам'ять вірші Марежковського, Єсеніна, нахвалював, як безсмертні, творіння майбутнього нобелівського лауреата Івана Буніна, забороненого політемігранта з Парижу. Відомо, що принципівість і заступництво Адріана Топорова врятували життя відомого публіциста і вчителя К. Кравцова, звинуваченого чекістами в державній зраді [7].

Письменник активно опирався розкуркуленню селян, які нажили свій статок чесною і наполегливою працею. Усе життя він покірно ніс важкий хрест заступника скривджених, клопотався вирішенням невідкладних важливих проблем людей. Робити добро він уважав природною потребою. Любив повторювати афоризм зі щоденника Л. Толстого: «Прикрашай кожен день доброю справою».

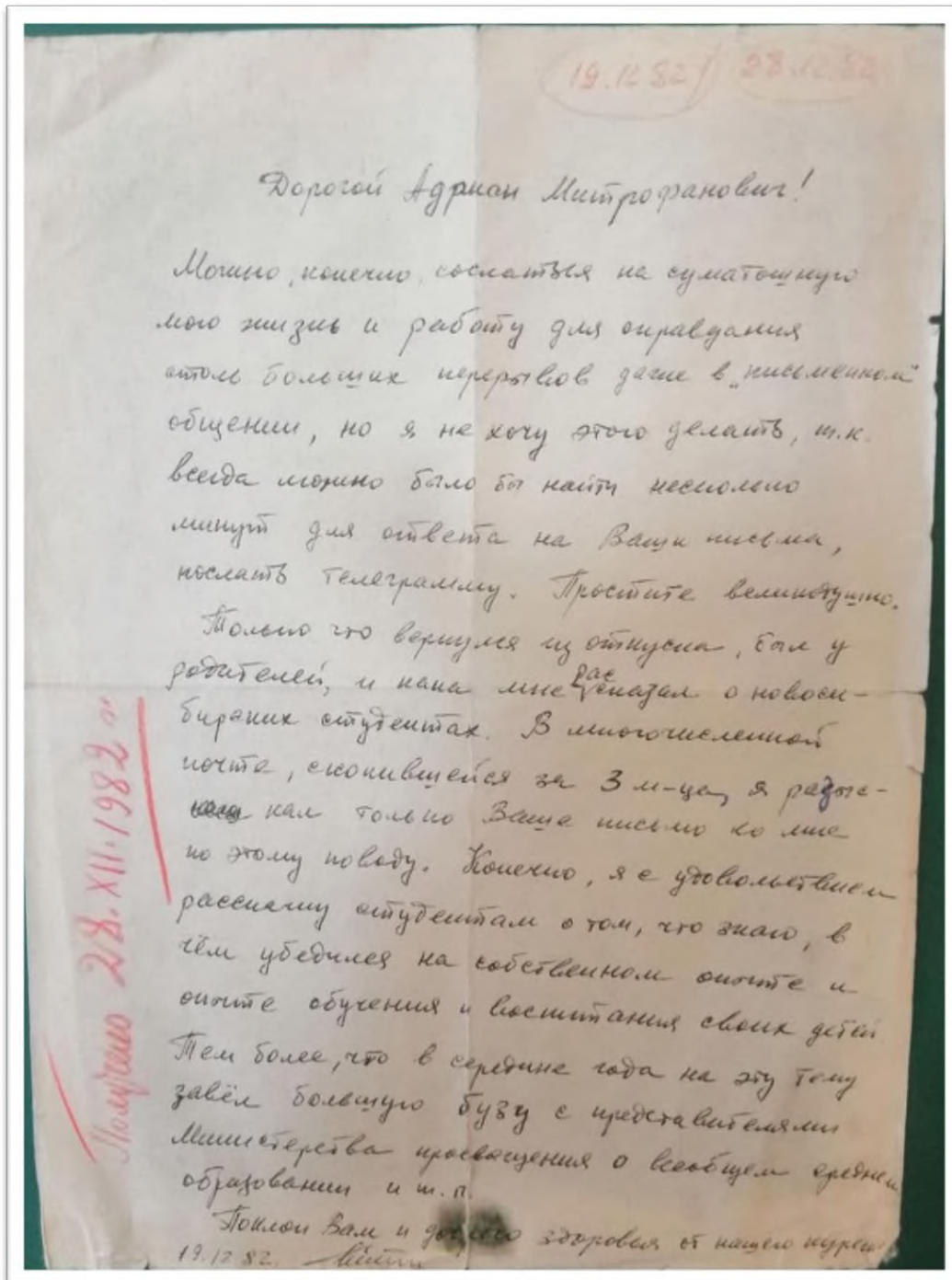
У 1932 р. Адріан Митрофанович був змушений покинути улюблений Алтай через заборону місцевої влади на роботу і переїхати до уральського містечка Очер, далі – у підмосковне Раменське. Але гоніння й переслідування на цьому не припинилися. 1937 року Адріана Митрофановича арештовано за неправдивим звинуваченням і відправлено на 17 років у виправні трудові табори ГУЛАГу, де дивом залишився живим. Топоров був на засланні в Татарії і Казахстані. Але до самої смерті залишався вірним собі, не озлобився проти світу. Душа його, за

словами учениці Т. Пересунько, залишалася «благорасположеною» до людей.

1964 р. у листі до космонавта Адріан Митрофанович пророкував велике майбутнє письменнику-дисиденту О. Солженіцину. За свідченням рідних, учитель цікавився творчістю Олександра Ісайовича, якого вважав продовжувачем справи Л. Толстого і Ф. Достоевського в боротьбі за торжество совісті й людяності. Твори О. Солженіцина, вважав Адріан Митрофанович, пробуджують розум і честь читача. Треба було мати неабияку мужність, аби відкрито говорити про це у 1970 роках.

У листі до Г. Титова, члена комітету з присудження ленінських і державних премій СРСР, Топоров шкодував, що громадськість «потерпіла фіаско» із висуванням повісті Солженіцина «Один день Івана Денисовича» на вищу літературну премію країни: «Все честные люди воспримут это как плевок на священные могилы мучеников, погибших от рук маньяка и тирана».

Письменник А. М. Топоров був реабілітований 1958 року. Його прізвище стало знову популярним у 1961 р. У 88 років він став членом Спілки письменників СРСР.

Знайомство з А. М. Топоровим відбулось у старому приміщенні краєзнавчого музею на вул. Декабристів, 32. Під час чергування я стояла біля каси і зустрічала відвідувачів. До директора Віри Павлівни Чернявської прийшов (як мені здалось) «дивакуватий» літній чоловік у довгому пальто, старомодній шляпі та круглих окулярах. Рухливий, худорлявий, він відреконувався: «Я – Топоров. Мені на Раду». Досвідчені колеги на моє запитання пояснили: «Це ж сам Топоров!».

Члени Ради сприяння музею, до якої входив учитель, обговорювали питання щодо перспектив літературної експозиції в Миколаєві. «Топоровську» ідею про музей літератури і мистецтва всіляко підтримувала Людмила Дмитрівна Хлопинська, філолог за освітою, згодом – керівник музею, лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Шевченка. У той день, виходячи з музею, Адріан Митрофанович зупинився біля мене і несподівано доброзичливо спитав: «Ви, мабуть, любите поезію?». Потішена увагою до своєї юної персони, я щирозсердно зізналася: «Писала вірші у шкільний альманах «Проба пера». Дідусь посміхнувся. Запам'яталась його щирість у спілкуванні, яка йшла (сьогодні розумію) від життєвої мудрості й величезного досвіду спілкування з різноманітними людьми. Попрощався дідусь «старомодно», звернувшись до мене: «Судариня!».

Згодом з листами – рекомендаціями від учителя А. М. Топорова співробітники Миколаївського краєзнавчого музею їздили до Москви, у Зоряне

містечко на зустріч із Г. С. Титовим. Експонати, що їх передав космонавт, сьогодні можна побачити в меморіальному куточку «Миколаївського Солженіцина». Серед предметів Топорова – сорочка, друкарська машинка, лампа, календар на 1961 рік і книги: «Воспоминания» (1970), «Я – учитель» (1980), посмертне видання «Мозаика» (1985), дослідження сина письменника Г. Топорова «О чем рассказал архив».

У своєму служінні людям, як згадувала Тамара Пересунько, дід був небайдужим до усього [8]. Йому було діло до далекого космосу і виховання молоді, шкільної, музичної освіти, культурного просвітництва й охорони пам'ятників, створення музею літератури і мистецтва тощо. Він був захопленим музикантом, театралом, краєзнавцем, есперантистом. Неперевершено писав про видатних письменників і художників, громадських діячів, закликав миколаївців зберегти пам'ять про них. Заповіт Учителя ми не маємо забути.

А. М. Топоров, як людина, яка жила і творила добро для людей, заслужено шанований і нині. Свідченням тому – відкриття 2009 року меморіальної дошки в Миколаєві на будинку, де жив цей невтомний просвітник.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аров Б. Акварели родного города / Б. Аров. – Николаев : «Атолл», 2004. – С.132.
2. Топоров И. Г. Адриан Топоров. Воспоминания о деде / И. Г. Топоров. – Николаев : изд. Ирины Гудым, 2010. – С. 39.
3. Стиров П. Слово про Топорова / П. Стиров // Топоров А. Крестьяне о писателях. – Новосибирск, 1963. – С. 3.
4. Марунич Г. А. М. Топоров – просвітник, писатель, человек. 1891–1991 / Г. Марунич, С. Пискурев. – Николаев : облполиграфиздат, 1991;
Топоров А. М. Николаевцы : енциклопедический словарь / А. М. Топоров.

– Николаев : изд. возможности Киммерии, 1999. – С. 325.

5. Готов В. Учитель / В. Готов // Литературная газета. –1985. – № 7.

6. Топоров И. Николаївський Солженіцин. Реабілітовані історією. Миколаївська область. Книга 4 / И. Топоров. – Київ – Миколаїв : Світогляд, 2008. – С. 486.

7. Топоров И. Г. Воспоминание о деде / И. Г. Топоров. – С. 33.

8. Пересунько Т. Правдолюб. Совестьливец. Добротворец / Т. Пересунько. – «Южная правда», 1981.

САД ПІСЕНЬ ОМЕЛЯНА ШПАЧИНСЬКОГО

(до 80-річчя від дня народження)

Ольга Петренко

Постать Омеляна Артемовича Шпачинського – заслуженого працівника культури України, професора, відомого хорового диригента, педагога, фольклориста, композитора, громадського діяча – відома в Україні та за її межами. Більше шістдесят років він віддано до самозабуття служить Батьківщині своїми щиро наділеними від природи талантами. Фантастична працелюбність, широке коло інтересів, потяг до досконалості властиві особистості Омеляна Артемовича у будь-якій справі – у розбудові народно-хорових традицій, у роботі громадських організацій, створенні гармонії родинного життя. Будь-яке діло О. А. Шпачинський робить за покликом серця: у молоді роки свідомо обирає шлях педагога-музики, дружину Людмилу – вірну подругу на все життя, власноруч з любов'ю будує велику оселю, де народжуються діти, а потім онуки, де завжди багато квітів, городини й великий сад для зустрічей із друзями та однодумцями. Як тут не пригадати Григорія Сковороду та його філософію серця про повноту духовного життя людини, «Сад божественних пісень», де все впорядковано, доглянуто, де панують узгодженість, лад і краса.

Ім'я О. А. Шпачинського нині символізує людину-легенду, під орудою якого у вересні 1990 року в центрі Миколаєва (зараз – Соборна площа) уперше публічно виконано пісню-гімн «Ще не вмерла Україна» студентським хором Миколаївської філії Київського державного інституту культури (на сьогодні – Миколаївська філія Київського Національного університету культури і мистецтв). Під час студентських протестів у наметовому містечку вперше в історії в центрі міста замайорів синьо-жовтий прапор, а хор кожного вечора співав українські народні пісні, зокрема й відому стрілецьку «Ой у лузі червона калина». Із цими музичними символами на Миколаївщині розпочиналась нова доба української історії, в якій вагоме місце належить особистості О. А. Шпачинського.

Коріння свідомості, ментальності, культури митця сягають Прикарпаття. Омелян Артемович народився восени 1941 року в чудовому, оспіваному в легендах краї на півдні Тернопільщини (хутір Зарва Носівської сільської ради Підгаєцького району), там минуло і його дитинство. Вирувала друга світова війна, і її кривавий слід надовго залишився в пам'яті сім'ї Шпачинських – полум'яних і відчайдушних борців за незалежну українську державу. Із дитинства залишилися в пам'яті пісні, що співала мати й сестри. Дитячі роки пройшли серед сталих народних традицій, обрядів, звичаїв, і ці враження збереглися на все життя. А ще шевченківський «Кобзар», як молитовник, завжди лежав на столі в батьківській хаті. Його поетичні образи причинних, утопленої, русалок, Катерини, Наймички, Слепої, лицарів-козаків, гайдамак залишили глибокий слід у пам'яті. Чи не тому ці спогади згодом

знайшли відображення у створених Омеляном Артемовичем вокально-хорових композиціях, їх сценічних втіленнях, власних музичних творах та обробках пісенного фольклору?

Тяжкі випробування впали на велику сім'ю Шпачинських у повоєнний час, коли 1947–1948 рр. відбувалася наймасштабніша депортація населення західноукраїнських земель. Опинившись на Миколаївщині, позбавлена громадянських прав родина починала нове скорботне життя, а на її «малій батьківщині» – Тернопільщині – рідне село було вщент зруйновано бульдозерами. Багато років поспіль Омелян Артемович відвідає те місце, де була рідна домівка й побачить тільки дві чудом уцілілі яблуні, що посадив колись його батько, і народиться пісня «Балада про батьківські яблуні».

1961 р., закінчивши Миколаївський культурно-освітній технікум (зараз – Миколаївський коледж культури й мистецтва), О. А. Шпачинський працює вчителем музики в середній школі села Пересаївка (нині – Вітовського району Миколаївської області), керує художньою самодіяльністю села. Після служби в армії закінчує музично-педагогічний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту (МДПІ). У 1969–1972 рр. викладає хорові дисципліни в музично-педагогічному училищі міста Стаханов (Луганська область), керує студентським хором, хоровою капелою вчителів міста, колектив якої отримує звання лауреата обласних хорових конкурсів і фестивалів. У 1972–1977 рр. О. А. Шпачинський – викладач хорових дисциплін музично-педагогічного факультету МДПІ. Паралельно своє невичерпне творче натхнення та прагу мистецької діяльності реалізує в аматорському козацькому народному хорі «Веснянка» селища Тернівка (передмістя Миколаєва), що він створив 1974 р. і майже пів століття був його беззмінним керівником. Колективу хору судилося вписати яскраву сторінку в історію самодіяльного народно-хорового мистецтва України. Хор «Веснянка» стає володарем трьох великих золотих медалей усесоюзних фестивалів самодіяльної творчості (1980-ті рр.), лауреатом

міжнародного фольклорного фестивалю в Литві (1988 р.), згодом у Болгарії (2000 р.), Білорусі, Росії, посідає перші місця на регіональних оглядах-конкурсах у містах Херсоні («Чорнобаївський заспів»), Полтаві («Сорочинський ярмарок – 2010»), Сумах («Мистецькі береги Ворскли»), Запоріжжі, Вінниці, Києві, Кіровограді, бере участь у Всеросійському конкурсі козачої пісні «Станиця» (м. Волгоград, РФ, 2010 р.). Знаменною для О. А. Шпачинського й колективу хору стала перемога на конкурсі пісні «Хортиця – 1991» (Запорізька область), присвяченому 500-річчю заснування запорізького козацтва. Хор «Веснянка» був постійною базою практики для студентів, які навчалися в МФ КНУКіМ, а діяльність О. А. Шпачинського в цьому напрямі – це свідчення служіння мистецтву видатного музиканта-просвітителя. До 50-річчя колективу відбувся великий концерт у Миколаївському обласному будинку творчості учнів (квітень 2015 р.), що став святом народної пісенної творчості.

Із 1977 р. О. А. Шпачинський активно працює над збагаченням педагогічного й методичного досвіду. У МФ КНУКіМ він проходить усі рівні педагогічного зростання: від асистента-викладача до професора (почесне звання отримав у 2005 р.). Перебуваючи на посаді завідувача кафедри народного хорового співу та українських народних інструментів, згодом декана факультету музичного й образотворчого мистецтв, О. А. Шпачинський створює студентський народний хор ім. Миколи Аркаса (1988 р.), що починає виконувати не тільки навчально-виховну роль, але й творчо-експериментальну, стає лабораторією опрацювання новітнього репертуару. Саме завдяки вдосконаленню виконавських можливостей народного співу, його технічних, стилістичних, тембрових, жанрово-стильових норм студентський хор визнано найкращим на престижному всеукраїнському

хоровому конкурсі імені Миколи Леонтовича (м. Київ, 1992 р.), де колектив отримав гран-прі. Складна програма на конкурсі, в яку ввійшли твори Лесі Дичко («Щедрівка» із кантати «Пори року»), Б. Лятошинського («Тече вода в синє море»), обробка народної пісні А. Авдієвського («Діброва зелена»), розширила естетичні межі народно-хорового виконавства як виду мистецтва в його модерному варіанті. Надзвичайним було виконання «Прелюдії пам'яті Станіслава Людкевича»

В. Кікти, де солістом хору виступив Віктор Прокопенко – слюсар Миколаївського авіаремонтного заводу, вокальний талант якого було виплекано у співпраці з О. А. Шпачинським.

Наступні участі хору в усеукраїнських конкурсах імені Порфирія Демуцького (м. Київ, 1998 р., 2001 р.) теж принесли звання лауреатів.

Мистецьку біографію хору імені Миколи Аркаса прикрашають запрошення до зібрань загальнодержавного культурного рівня. Так, у 1993 р. студентський хор як лауреат усеукраїнського конкурсу імені Миколи Леонтовича виступає в Києві на престижному форумі, присвяченому 50-річчю знаного у світі колективу – заслуженого академічного українського народного хору України імені Г. Г. Верьовки. Показово, що колектив із Миколаєва виступав в одному концерті поряд із такими професійними хорами: Черкаський народний хор, академічна капела «Думка», Житомирський хор «Льонок» та інші. Почесним гостем хор запрошено до виступу на Всеукраїнському святі народного мистецтва, присвяченому 25-річчю відкриття першого співочого поля в Україні (2011 р., м. Тернопіль). На головній сцені держави, у палаці культури «Україна» (м. Київ), студентський хор разом із «Веснянкою» під керівництвом Омеляна Артемовича був учасником чотирьох звітів майстрів мистецтв і художніх колективів Миколаївщини. Численні виступи цих колективів засвідчили високий рівень виконавської майстерності, оригінальність репертуару та яскравість сценічного втілення. «Видатним, славним майстром хорової справи в Україні» назвав О. А. Шпачинського Анатолій Авдієвський – художній керівник і диригент заслуженого академічного українського народного хору ім. Григорія Верьовки, Герой України, академік Академії мистецтв та педагогічних наук України, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка, голова Національної всеукраїнської музичної спілки, народний артист України, професор.

Завдяки визнанню професійного авторитету Омеляна Артемовича його кандидатуру призначено диригентом естрадно-симфонічного оркестру МФ КНУКіМ у концерті до знаменної події – присвоєння Київському державному

університету культури і мистецтв звання «Національний» (1999 р.). Під керівництвом майстра виконано увертюру до опери «Тарас Бульба» – символічний для українського мистецтва твір композитора-класика Миколи Лисенка.

У концерті, присвяченому важливій історичній даті – прийняттю християнства на Україні-Русі, хор під керівництвом О. А. Шпачинського продемонстрував потужну програму з духовних творів, що стали вагомим внеском у всю православну культуру. Це «Літургія» М. Леонтовича (у фрагментах), хорівий концерт «Не отвержи мене во время старости» М. Березовського, кантата С. Танєєва «Іоанн Дамаскін» (перша частина). Їх виконання на сцені Миколаївського художнього російського драматичного театру (2000 р.) збагатило музичну панораму міста Миколаєва та ще раз нагадало про духовні скарби вітчизняної культурної спадщини, що хор і його керівник змогли донести до сердець сучасників у всій величчї й піднесеності.

Невтомні пошуки нових мистецьких форм, засобів синтезування традицій із новітніми напрямками формують вектор креативної думки О. А. Шпачинського – музиканта-практика й мислителя, який володіє могутнім логосом мелодії слова. Його виконавська естетика ґрунтується на органічному взаємозв'язку поезії й музики, слова й дійства, танцю й пластики, костюмів та сценічної майстерності. Талановитий хормейстер надає нотним текстам особливих милозвучних вібрацій під час виконання, вольовими диригентськими жєстами формує неповторний музичний простір кожного твору. Створені Омеляном Артемовичем сценічні версії хорових композицій завжди наповнені глибоким змістом, основа якого – правда життя, ідеї добра, краси, істини, любові, – споконвічні цінності українського народу. Так, у творах лірико-психологічного жанру він загострює глибинні онтологічні змісти, що набувають високого трагедійного значення. Наприклад, у хорі О. Білаша «Лелеченьки», присвяченому пам'яті Т. Г. Шевченка, О. А. Шпачинський вибудовує складну емоційно-сміслову виконавську драматургію, де настрої смутку й суму переростають у безсилий протест. В інтерпретації пісні О. Стадника «Мати журавлика жде» музика передає душевну біль і страждання матері, чий син не повернувся з афганської війни. Психологічно правдивий образ люблячої матері-покритки відтворено у виконанні масштабної сцени «Колискової» з опери «Катерина» М. Аркаса. Емоційна щирість – ось духовно-творчий вимір постаті Омеляна Шпачинського як диригента-інтерпретатора, який художньо переконливо відтворює психологічно правдиві музичні образи.

Багато творчої енергії привносить митець у створення сценічної версії кожного номеру концертної програми. Його стремління театралізувати пісню, надати їй яскравого візуального втілення веде до появи оригінальних музично-сценічних рішень, серед яких довершеними можна вважати масштабні концертні номери героїчного змісту: «Проводи козаків на Січ», «Козацькі забави», сюїти з козацьких пісень, танців тощо.

У творчості О. А. Шпачинського як диригента суттєвим є опанування української класичної спадщини на високому художньому рівні. Про що свідчить переконливе виконання хором кантати-поєми «Хустина» Л. Ревуцького на вірші Т. Шевченка, кантати «Радуйся, ниво неполитая» М. Лисенка, хорів Б. Лятошинського «Тече вода в синє море», «Із-за гаю сонце сходить» та багатьох інших. Значну частину репертуару хорів під його керівництвом складають обробки українських народних пісень, зроблені визнаними майстрами цього жанру: Г. Верьовкою, А. Авдієвським, В. Ступницьким, І. Кириліною, І. Бідаком.

Важлива риса творчо-виконавського кредо О. А. Шпачинського –

універсалізм, що дозволив опанувати стилі сучасної хорової музики. У репертуарі його студентського колективу найскладніші твори композиторів: Лесі Дичко (кантата «Пори року»), Ю. Алжнева (цикл «Дівич-сон»), В. Зубицького («Ярмарок»), Є. Станковича («Заклучна Купала» із симфонічних хорових сцен «Купало») та інших.

Справжніми синтетичними виставами з хором, оркестром, солістами, танцями стали концертні виконання стародавніх обрядових дійств – «Вертеп», «Коза», «Маланка», режисерські рішення яких з'являлись у співдружності О. А. Шпачинського з Михайлом Мерляновим, Світлавою Шишковою, Ольгою Мерляною, відомими хореографами.

Особливе місце у виконавському доробку О. А. Шпачинського посіли духовні хорові жанри. Традиції православного церковного співу знайшли втілення в опануванні перлини української канонічної музики «Літургії» М. Леонтовича, що виконав хор студентів (прем'єра відбулася в кафедральному соборі Касперівської ікони Божої Матері УПЦ КП, м. Миколаїв, травень 1997 р.). Це стало мистецькою подією всеукраїнського масштабу, оскільки твір не виконувався з 1918 р. *«Миколаївський слухач давно не чув у своїх храмах такої божественної музики. Диригент О. Шпачинський із високою художньою точністю викликав у своїх хористів справжньо-церковний вираз натхненної молитви»* – писав професор В. Ф. Іванов, багаторічними зусиллями якого знайдені та підготовлені до видання духовні твори М. Леонтовича. *«Мова йде про національне розуміння священної музики, – свідчив далі дописувач, – коли інтонаційно-гармонійна сфера звучання заповнює високі почуття гордості за свій народ і свою духовність. На нашу думку, диригент у звуках «Літургії» не лише передав генний код М. Леонтовича, а й неповторні внутрішні переживання християнина»* [4].

О. А. Шпачинський – талановитий фольклорист-дослідник, який дбайливо збирає, розшифровує, майстерно обробляє для народних хорів та ансамблів унікальні зразки народнопісенної творчості Миколаївщини. Ці перлини фольклорного мистецтва регіону, інтерпретовані для хору, видані в його збірках: «Народна пісенна творчість Миколаївщини», «Народні пісні Півдня України», «Причорномор'я – козацький наш край». Матеріал має унікальне значення для вивчення та подальшої розбудови національної хорової культури як частини духовного надбання українства. У збірках широко представлено пісенну лірику, обрядові цикли, епос.

О. А. Шпачинський на сьогодні – один із небагатьох хормейстерів-практиків, хто створює власні обробки для народного хору, майстерно використовує широку палітру поліфонічних засобів у віртуозному чарівному плетиві голосів і підголосків. Переважна більшість його обробок у куплетно-варіаційній та варіантній формах, що надає можливості тонко відтворювати смислові нюанси поетичних текстів, застосовуючи невичерпне багатство хорових барв. Обробки майстра ґрунтуються на традиціях, успадкованих від класиків М. Лисенка, К. Стеценка, М. Леонтовича і розвинених у творчості великого знавця хорової справи другої половини ХХ – початку ХХІ століття А. Авдієвського.

Глибоке розуміння сенсу діяльності хормейстера-композитора як творця «музичного логосу» обумовлює дбайливе ставлення О. А. Шпачинського до слова як першооснови народної пісні. Він природно відчуває гармонію смислів у тексті, розуміє їх як багатовимірну категорію філософії життя народу, що спонукає митця до активної співтворчості з народними джерелами. Великий досвід Омеляна Артемовича веде до створення ним власних обробок на основі пісень різних жанрів. У його доробку багато збірок пісень, що стали прикладом високохудожнього

опрацювання фольклору: «Щедрий вечір. Колядки і щедрівки в обробці для народного хору», «Співає український народний хор», «Земле моя, рідна Україно». Численні обробки О. А. Шпачинського для народного хору (а їх більше 300) складають репертуар колективів не тільки Миколаївщини, але й усієї України. У них фольклорні мелодії отримують нові неповторні риси, набувають дивних музично-інтонаційних барв. Більшість обробок опрацьовані виконавською практикою народного хору імені Миколи Аркаса. Різноманітна жанрова палітра цих творів, серед яких значну кількість складають календарні пісні (русальні, петрівчані, купальські, новорічні й різдвяні), лірико-побутові («Ой гай, мати, гай», «Ой ти жайворонку», «Летіла зозуля», «Ой, лети, лети, ой ти, чорная галко», «Ой кувала зозуленька», «Ой сяду я край віконця»), жартівливі («Од села до села», «Ой хмариться, туманиться», «Ой жіночко, Гандзуню»), а мелодії їх дбайливо зібрані О. А. Шпачинським на території Миколаївщини. У цих унікальних зразках південноукраїнського фольклору минулих століть знайшли відбиття образи різних соціальних груп народу: гротескний – козака-характерника, гумористичний – кумедного дячка, лукавий – куми й кума, тендітно-привабливий – молодої вдовиці.

Особливого змістовного значення для О. А. Шпачинського-композитора набув героїчний епос Прибузького краю. Він став основою створення оригінальних масштабних творів, присвячених мужнім лицарям-козакам, захисникам України. Збірка «Причорномор'я – козацький наш край» (Миколаїв, 2011 р.) містить хор із цією ж назвою і «Баладу про батьківські яблуні» за власним текстом композитора, а також низку ліро-епічних пісень («Ой над Бугом, над рікою» на народні слова, «За байраком байрак» на вірші Т. Шевченка тощо), що є розгорнутими багатоплановими композиціями. Автор використовує в них різноманітні засоби образно-гармонічної мови, фактурного викладу, розвиненої музичної драматургії. До названої книги ввійшли народні пісні нащадків запорізьких, бузьких та

чорноморських козаків, зібрані автором на теренах Миколаївщини та майстерно оброблені для аматорських, професійних хорів і ансамблів. У збірку «Наша Шевченкіана», що укладена О. А. Шпачинським з нагоди 200-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка, увійшли його власні композиції, аранжування хорових творів різних авторів та обробки пісень, присвячені знаменній даті.

Професор О. А. Шпачинський – автор багатьох підручників і навчальних посібників: «Щедрий вечір: колядки і щедрівки в обробці для народного хору», «Новорічні колядки і щедрівки в обробці для шкільного хору», «Мистецтво хорового аранжування. Теорія. Методика. Практика», «Земле моя, рідна Україно: композиції й обробки для чоловічого хору». У них послідовно розглянуто принципи методики роботи з народним хором, прийоми педагогічної майстерності, питання специфіки народно-хорового виконавства.

Одним із навчально-методичних посібників для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I–III рівнів акредитації є збірка «Співає український народний хор» (2018 р.). У її змісті козацькі, стрілецькі, ліричні народні пісні, балади, пісні літературного походження. Музичний матеріал збірки за поетичними текстами Т. Шевченка («Обніміте ж брати мої»), В. Тарногородського («Пісня про гетьмана Івана Мазепу»), В. Ніцака («Люблю тебе, мій рідний степ») прислужився першоджерелом для створення О. А. Шпачинським високохудожніх зразків, призначених для виконання народним хором без супроводу (a capella). Як композитор-аранжувальник він інтерпретував ці пісні засобами епічних музичних полотен, де суцільний інтонаційний розвиток розгортає поетичні сюжети в тривалому художньому часі. Поетичні тексти стали поштовхом для створення музичного епосу як оповідної лірико-драматичної форми про велич народного духу, втілену через естетику піднесеного. До збірки увійшли також обробки, здійснені на основі творів українських композиторів другої половини ХХ століття: балада «Любов» (за твором О. Білаша в обробці С. Павлюченка), «Люблю тебе, мій рідний степ» (за темою пісні В. Скорикова). Глибоке осягнення О. А. Шпачинським стильових засад цих пісенних першоджерел сприяло збагаченню їх художнього змісту. Важливим розділом посібника став «Коментар та короткі методичні поради щодо виконання творів», де автором розглянуто методичні засоби опанування нотних текстів, розкрито образний зміст композицій, їх смислові акценти, а також надано інформацію про авторів пісенних першоджерел, історію їх створення, особливості жанру й стилю. Хорові обробки в посібнику віддзеркалюють невтомні пошуки О. А. Шпачинського як досвідченого композитора-аранжувальника, демонструють органічне поєднання традицій із надбаннями сучасного хорового письма.

Наукові та науково-методичні публікації О. А. Шпачинського з музичної педагогіки, народного хорового виконавства порушують питання спадкоємності в дописах «Сімейна родина як скарбниця локально-фольклорних традицій національної культури», «Козацтво у пісенному фольклорі Миколаївщини», «Ідеї національно-визвольної боротьби та їх відображення в західноукраїнських колядках 30–40-х років».

Свій багатий духовно-творчий досвід О. А. Шпачинський передає студентам, щоб молоде покоління продовжувало й розвивало традиції, навчалось дбайливо зберігати їх та збагачувати. Цінні поради щодо народного хорового виконавства, його своєрідної естетики та музичної педагогіки можна знайти в підручниках і наукових посібниках Омеляна Артемовича, що вийшли у світ під грифом Міністерства культури і мистецтв: «Композиції, обробки, аранжування», «Мистецтво народного хорового аранжування для народного хору» тощо.

О. А. Шпачинський закликає дбайливо зберігати фольклор рідного краю та збагачувати народно-хорове мистецтво як важливу галузь вітчизняної культури, її генетичний код. Творче кредо і заповіт молоді Майстер формулює так:

- пізнавати й популяризувати народнопісенні традиції свого краю;
- глибоко занурюватися в образний зміст пісень і професійно ставитися до їх хорової інтерпретації;
- доводити глибинні смисли музичного логосу творчо-виконавської інтерпретації, художньо осмислювати, духовно усвідомлювати та втілювати їх у співацькій практиці;
- шукати особливі темброві барви хорового виконання, що відповідатимуть образному змісту творів;
- опановувати яскраві концертні форми виконання народної пісні.

Активна сфера діяльності О. А. Шпачинського – громадська робота. Він голова журі багатьох конкурсів і фестивалів, активний член обласної організації «Просвіта» імені Т. Г. Шевченка, позаштатний методист Миколаївського обласного науково-методичного центру народної творчості, а також один із керівників Буго-Лиманського козацтва. О. А. Шпачинський неодноразово був головою державних атестаційних комісій у коледжах культури і мистецтв Миколаєва, Херсона, Олександрії, де він не тільки оцінював знання випускників, але й надавав практичну та науково-методичну допомогу. У творчій співпраці з Миколаївським обласним науково-методичним центром народної творчості, як позаштатний методист, О. А. Шпачинський видав низку наукових праць, зокрема: «Народна пісенна творчість Миколаївщини», «Народні пісні Півдня України».

Кожен концерт народного хору імені Миколи Аркаса під керівництвом О. А. Шпачинського ставав у Миколаєві мистецькою подією: «Ми з Прибужжя», «Я так її люблю, мою Україну...», «Україно, ти наша єдина». У цих заходах та багатьох інших відчувалося глибоке розуміння української історії та сьогодення, завжди був присутній питомий національний дух – усе це знаходило втілення у розкішних музично-сценічних формах.

Наділений талантом бути максимально щирим у мистецтві, О. А. Шпачинський свій ювілейний концерт із нагоди 75-річчя від дня народження та 55-річчя творчої діяльності влучно називає «Не спи, моє серце!». Народний хор студентів імені Миколи Аркаса МФ КНУКіМ, яким керував ювіляр, представив нову програму творчого вечора, що стало визначною культурно-мистецькою подією Миколаївщини (2017 р.). Ідея концерту закладена ювіляром у назві: це емоційне освідчення митця в щирості та безмежній любові до народної пісні, рідного краю, України. Програму склали масштабні хорові та вокально-хореографічні композиції, утворивши цілісну драматургічну концепцію творчого вечора. Образи лірики, героїки, драми, гумор і жарт утілилися засобами хорової музики величну картину буття народу. Хорові композиції «Веснянки та весняні ігри», «Ой на Івана Купала», «Щедрик» О. А. Шпачинський інтерпретував як сакральні народні дійства. Він постає творцем пісенного епосу Прибузького краю, який піднімає із забуття стародавні думи та історичні пісні, створені на нашій землі, надає їм нового життя засобами грандіозних музичних фресок, що komponує за законами хорового жанру. Саме так, мужньо й героїчно, звучали на концерті його композиції «Гей, соколи!» та «Ой з-за гори чорна хмара» (музика і слова І. Семендяєва), виконані чоловічою групою хору.

Кожний номер концертної програми сприймався як глибинний знак духовного надбання і споконвічних цінностей народу, як високохудожнє втілення святих для кожної людини почуттів – любові до матері («Я іду до тебе, мамо»,

музика М. Плашкевича, вірші Н. Шаварської), до природи рідного краю («Тьохкай, тьохкай, соловейку»), до безсмертної душі народу («Квітка-душа», музика К. Меладзе, вірш Д. Гольде, обробка П. Роздайбіди).

Яскравим номером концерту стала композиція «Я не здамся без бою» на музику відомого сучасного рок-музиканта В. Вакарчука. Хорова інтерпретація О. А. Шпачинського набула нового художнього смислу завдяки перетворенню лірико-драматичного тексту першоджерела на епічний. Героїчне звучання сприймалось у контексті сучасності як образ боротьби за українську ідентичність в умовах війни за територіальну цілісність України. Заключний епізод хору – це створена О. А. Шпачинським натхненна молитва-благання про мир, спокій, милість, довготерпіння, надію. І в цьому знайшла прояв харизма професора О. А. Шпачинського – завжди звертатись до людських сердець, відкрито, емоційно, вишукано й щиро, адже Маєстро є музикантом універсального складу, що володіє могутнім голосом мелодії співаного слова.

Яскравий концерт відбувся за підтримки народного депутата України Тараса Кременя та адміністративної допомоги директора Миколаївського академічного українського театру драми і музичної комедії, заслуженого працівника культури України, заслуженого діяча мистецтв України, народного артиста України М. С. Берсона, у творчій співдружності із заслуженим діячем мистецтв України О. Ігнат'євим, заслуженим працівником культури України Д. Акмановим, за участю студентів і викладачів кафедри хореографії МФ КНУКіМ.

У різні часи держава високо цінила творчі здобутки Омеляна Артемовича. Він заслужений працівник культури України (1991 р.), нагороджений Орденом «За заслуги III ступеня» (2009 р.), медаллю «За трудову доблесть», почесними грамотами Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, лауреат всеукраїнської премії Володимира Гнатюка «За збереження нематеріальної культурної спадщини», медаллю «Будівничий України» – найвищою громадською нагородою Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка за значні заслуги в політичній громадській, науковій, культурній і освітянській діяльності та розбудові незалежної України.

Громадськість Миколаївщини шанує внесок Омеляна Артемовича в скарбницю регіональної культури. Він лауреат обласної премії імені Миколи Аркаса, лауреат обласної премії «Людина року» (2002, 2010 рр.) у номінації «Культура», нагороджений почесними грамотами Миколаївської обласної державної адміністрації та міської ради.

Отже, соціокультурний феномен особистості О. А. Шпачинського, як представника сучасної національної еліти, полягає у:

- реалізації особистісного духовно-творчого потенціалу, націленого на визнання музичної культури Миколаївщини в державі та світі;
- усебічному розвитку музично-освітнього ресурсу регіону й області як частки загальноукраїнського культурно-історичного простору;
- посиленні просвітницької ролі різних форм функціонування сучасного хорового мистецтва на Миколаївщині та в Україні;
- розбудові креативних стратегій збереження і розвитку національної хорової спадщини, її своєрідних регіональних рис у добу поширення неоглобалізаційних процесів;
- створенні особистісної моделі митця, постать якого поєднує ґрунтовний професіоналізм, самовідданість, мистецьке натхнення, високе почуття патріотизму, фанатичну працелюбність, різноманіття інтересів, потяг до досконалості, невичерпну спрагу творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баштова Н. Здійснилась мрія Омеляна! / Н. Баштова, Н. Белоусова // Миколаївське державне вище училище культури. – Миколаїв, 2004. – С. 109–110.
2. Босько В. Мастер народной песни / В. Босько // Южная правда. – 2001. – 20 октябрь.
3. Гриневич Е. Шпачинский Емельян Артемович (1941), заслуженный работник культуры Украины, доцент, руководитель народного хора / Е. Гриневич // Николаевцы, 1789–1999 : энциклопедический словарь. – Николаев, 1999. – С. 361.
4. Іванов В. Повернення «Літургії» М. Леонтовича / В. Іванов // Мистецтво і освіта. – 1997. – № 4. – С. 29.
5. Кремень Д. Музика зостається / Д. Кремень // Рідне Прибужжя. – 2004. – 06 квітня.
6. Лавренюк І. «Я так люблю, я так її люблю» / І. Лавренюк // Український Південь. – 2002. – № 15. – С. 7. – 11–17 квітня.
7. Мірошниченко А. «Я – пісня. Починаюсь з отчої землі...» / А. Мірошниченко // Вечерний Николаев. – 2004. – 03 апреля.
8. Петренко О. Нехай триває зоряний час / О. Петренко // Музика. – 1994. – № 3. – С. 32.
9. Петренко О. Дорога до храму / О. Петренко // Музика. – 1997. – № 5. – С. 17.
10. Петренко О. Бенефіс пісняра / О. Петренко // Рідне Прибужжя. – 2001. – 29 вересня.
11. Петренко О. Будівничий української культури : феномен творчої постаті О. А. Шпачинського на теренах музичної Миколаївщини / О. Петренко // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Стан та перспективи розвитку культурологічної науки в Україні» : програма. – Миколаїв : ВП «МФ КНУКІМ», 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mfknukim.mk.ua/images/0_2017_03/konf/mfknukim-konf-naykovci2.PDF
12. Петренко О. Будівничий української культури : дума, пісня і діло Омеляна Шпачинського / О. Петренко // «Соломія». – Тернопіль : Культурно-мистецьке видання. – № 2 (68). – 2016. – С. 3.
13. Петренко О. Філософія серця Емельяна Шпачинського / О. Петренко // Южная правда. – 2017. – С. 4. – 04 мая.
14. Перлова С. Мамина вишня / С. Перлова // Вечерний Николаев. – 1998. – 08 сентября. – С. 4.
15. Шпачинський О. «Ми – з Прибужжя» / О. Шпачинський // Рідне Прибужжя. – 2001. – 20 вересня.
16. Шпачинський Омелян Артемович, заслужений працівник культури України, керівник хору ім. М. Аркаса // Випускники та студенти Миколаївського державного університету – гордість України. – Миколаїв, 2003. – С. 61.
17. Юрченко М. Разве можно жить без песни? / М. Юрченко // Южная правда. – 1991. – 12 октября.

**КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКА ПАЛІТРА
ВІКТОРА П'ЯТИГОРСЬКОГО**
(до 80-річчя від дня народження)

Сергій Мицик

Культура Миколаївщини представлена блискучою плеядою видатних митців, які збагатили та продовжують збагачувати своїми творчими доробками не лише наше місто, а й усю Україну. Серед них – музикант, композитор, педагог, менеджер у галузі мистецької освіти, просвітитель Віктор Вікторович П'ятигорський, який у жовтні 2021 року відзначає свій 80-річний ювілей.

Біографія Віктора П'ятигорського наповнена бурхливим творчим життям. Народився композитор 08 жовтня 1941 року в місті Шар'я Костромської області [4, с. 278]. Окрім Віктора, в родині було ще двоє братів: Сергій та Володимир. Батько Віктор Ісайович П'ятигорський – військовослужбовець, тому родина часто змінювала місце проживання: від Польщі до Прибалтики і далі по-різних містах колишнього Радянського Союзу.

Змалечку Віктор Вікторович проявляв інтерес до музичного мистецтва, на відмінну від братів, які мали суто чоловічі захоплення. А визначив майбутню долю Віктора П'ятигорського трофейний батьківський акордеон, який постійно подорожував із родиною. Спочатку дорослі мало звертали увагу на це дитяче захоплення баяном. Але одного разу мати почула натискання маленького Віктора на клавіші музичного інструмента, що перетворювалися на дивну мелодію. Ці перші музичні спроби Віктора П'ятигорського схвилювали любляче материнське серце. Саме з того моменту почалося музичне життя майбутнього музиканта. Віктора Вікторовича записали до музичної школи. Природні музичні дані підходили для гри на скрипці, адже у Віктора П'ятигорського виявився абсолютний музичний слух, але хлопчик обрав клавішні інструменти [10].

У 1956 році, закінчивши 7 класів Череповецької загальної середньої школи, Віктор П'ятигорський вступає до музичного училища м. Вологда на спеціальність «Народні інструменти класу баяна». Саме з цього часу, а точніше з 15 років, починається самостійне життя майбутнього композитора. Віктор Вікторович наполегливо та старанно навчався, працював, заробляв на життя. На останніх курсах музичного училища П'ятигорський захоплюється композицією. Першим музичним твором В. П'ятигорського була «Пісня про машиніста» на слова М. Барсової, презентація якої відбулася для робітників залізниці у виконанні ансамблю пісні Вологодського Будинку культури у 1958 році, що висвітлено на шпальтах Всесоюзної профспілкової газети «Гудок». Саме ця перша пісня згодом була представлена на розсуд журі на всеросійському пісенному конкурсі та здобула призове місце. Надалі почали з'являтися численні твори для баяна та акордеона. Музика молодого композитора почала швидко розповсюджуватися в студентських та професійних колах [7, с. 5].

У 1960 році Віктор Вікторович закінчив музичне училище та отримав кваліфікацію керівника самодіяльного оркестру баяністів, викладача музичної школи. Під час навчання в училищі Віктор П'ятигорський показав себе не лише талановитим музикантом, а й здібним організатором, тому йому запропонували залишитися в рідному навчальному закладі на посаді викладача баяна. Це стало початком педагогічної діяльності юного музиканта. 2 роки молодий педагог виховував майбутніх музикантів-баяністів [6].

Працюючи в училищі, Віктор П'ятигорський вступає на заочне відділення

Горьківської державної консерваторії імені М. Глінки (зараз – Нижегородська державна консерваторія імені М. Глінки), що закінчує у 1968 році за кваліфікацією педагога музичного училища. Студентські роки в консерваторії стали періодом удосконалення професійної майстерності з композиції. У консерваторському середовищі П'ятигорського вже добре знали як композитора та талановитого музиканта [9].

У 1964 році Віктор П'ятигорський переїжджає до м. Советська Калінінградської області й потрапляє у свою стихію, адже Прибалтика була і є своєрідним центром мистецьких подій. Працюючи викладачем класу баяна та акордеона в музичній школі-студії при профспілковому Будинку культури лісової, паперової та деревообробної промисловості, Віктор Вікторович продовжує створювати музичні твори, що вже лунали на творчих конкурсах та фестивалях. На одному з таких конкурсів пролунав музичний твір П'ятигорського – пісня «А може просто ти приснилася» на вірші М. Віридарського. Волею долі в залі була присутня відома композиторка О. Пахмутова, яка висловила своє захоплення піснею та побажала молодому композитору й надалі працювати в пісенному жанрі. Ця зустріч, напевно, і визначила подальшу творчу лінію композитора [7, с. 12].

У 1966 році Віктор Вікторович разом із родиною переїжджає до м. Миколаєва і з серпня розпочинає свою педагогічну діяльність викладачем класу баяна в Миколаївському культурно-освітньому училищі (зараз – Миколаївський фаховий коледж культури і мистецтв Миколаївської обласної ради). Тогочасний директор училища Федір Ревенко помітив організаторські здібності молодого викладача й у 1968 році призначає Віктора Вікторовича головою циклової комісії народних інструментів. Педагогічна кар'єра Віктора П'ятигорського стрімко пішла вгору: у 1970 році він обіймає посаду заступника директора з навчальної роботи.

Наполеглива праця, уміння, талант, досвід сприяли позитивному результату. У серпні 1978 року Віктор Вікторович починає науково-педагогічну діяльність на Миколаївському факультеті Київського державного інституту культури ім. О. Корнійчука на посаді старшого викладача кафедри народних інструментів, а згодом заступника декана з навчальної роботи. Із вересня 1983 року до липня 1985 року він виконував обов'язки завідувача кафедри народних інструментів цього ж інституту [5, с.20].

За покликом душі Віктор П'ятигорський повертається у стіни рідного училища, але вже як головний керманіч закладу освіти. Повного сил, творчої енергії, здібного організатора, знавця навчально-виховного процесу, фахівця-музиканта П'ятигорського В. В. наказом Управління культури Миколаївської області від 23 липня 1985 року призначають на посаду директора Миколаївського культурно-освітнього училища, на якій працював Віктор Вікторович до 2008 року.

Завдяки зусиллям, безпосередній ініціативі й організаторським здібностям упродовж 23 років керівництва училищем значно поліпшується матеріально-технічна база закладу, відкриваються нові спеціальності та оновлюються існуючі, підвищується якість навчально-виховного процесу. Комп'ютеризуються всі навчальні й технічні служби, відкриваються комп'ютерні класи для студентів. Училище забезпечується музичними інструментами та сценічними костюмами. Отже, створюються належні умови для підготовки працівників культурно-мистецької сфери Миколаївської області [9].

Із розширенням матеріально-технічної бази, зростанням кількості студентів постає питання про нове приміщення для здійснення навчально-виховного процесу, адже існуючі вже не задовольняли потреби в організації навчально-

творчого процесу. У 1989 році відкривається новий корпус училища і це стає однією із значних перемог В. В. П'ятигорського на посаді директора. Як зазначається в газеті «Южная правда» від 26 січня 1989 року: *«Умови для роботи із підготовки кваліфікованих кадрів культурно-освітніх працівників тривалий час залишалися екстремальними. Навчальна площа на одного студента денної форми навчання замість потрібних 10 м² не перевищувала 1,2 м², а з урахуванням заочників узагалі нижче 1 м² на студента. Із 22 кабінетів, передбачених у навчальному плані, були відсутні 12. Жодної майстерні, 4 класні кімнати в підвальному приміщенні. В аудиторіях слабка освітленість, відсутня вентиляція, підвищена вологість. Немає роздягалень, кімнат відпочинку, спортивного залу. Буфет на 12 посадочних місць»* [8]. Нова сучасна чотирьохповерхова будівля на вул. Фалєєвській, 5 загальною площею 3,5 тис. м² дала можливість кожній спеціальності значно покращити свої «житлові» умови: творчі колективи переселилися у просторі репетиційні класи, а майже кожний викладач індивідуальних творчих дисциплін отримав свій клас, що позитивно вплинуло на розвиток творчого потенціалу училища.

За ініціативи Віктора Вікторовича у 90-х роках відкриваються нові вкрай важливі спеціальності для забезпечення кадрами Миколаївського регіону: «Декоративно-прикладне мистецтво» та «Діловодство». Миколаївщина отримала фахівців із діловодства та художників-виконавців, які одразу поставили за мету відродження традиційного декоративно-прикладного мистецтва Південного регіону [5, с. 61, 65].

Поряд із педагогічною науковою та адміністративною діяльністю Віктор Вікторович продовжує композиторську практику. Загалом П'ятигорським написано понад 200 музичних творів різних жанрів, але більш активно він працює у двох: камерно-інструментальному та вокальному (пісні та романси). В. П'ятигорський створив цілий ряд симфонічних творів, що ввійшли до репертуару професійних колективів Миколаєва («Іспанські замальовки», «Симфонічна сюїта» тощо) [7, с. 17].

Своєрідний інтерес у творчості П'ятигорського становить музика до хореографічних композицій «Сиртаки», «На березі південного моря». Миколаївський глядач мав змогу бачити цей симбіоз музики і танцю завдяки творчим ініціативам колективу викладачів хореографічних дисциплін Миколаївського училища культури, який і очолював В. П'ятигорський [7, с. 15].

Найбільш плідною музична палітра Віктора Вікторовича представлена в жанрі камерної музики. Це численні твори для баяна, акордеона, фортепіано та інструментальних ансамблів. Етюди, прелюдії, вальси, польки, інвенції, обробки народних пісень і цілий ряд концертних п'єс – прикраси культурно-мистецьких заходів не лише Миколаївщини. Окремої уваги заслуговують музичні твори, що стали хрестоматійними для майбутніх музикантів. 40 авторських публікацій є навчально-педагогічним репертуаром для вищих закладів освіти культури і мистецтв України I–IV рівнів акредитації, а 35 музичних творів композитора надруковані в музичних виданнях «Радянський композитор» та «Музична Україна» [7, с. 18].

Пісенна творчість Віктора П'ятигорського – вагомий внесок у розвиток духовної культури Миколаєва. Композитором створюються ліричні твори, пісні громадсько-патріотичного характеру («Гімн Миколаєву», «Офіцери СБУ»), романси на вірші Миколаївських поетів Дмитра Кременя, Світлани Іщенко, В'ячеслава Качуріна, Людмили Чижової, Віктора Рогожі, Ольги Кузьменко [7, с.21].

За видатні досягнення в галузі культури і мистецтв, педагогічній та просвітницькій діяльності Віктор Вікторович відзначений державними, відомчими та місцевими нагородами: заслужений працівник культури України (1992 р.); почесна відзнака Міністерства культури України «За багаторічну плідну працю в галузі культури і мистецтв» (2001 р.); перемога в номінації «Технікуми і училища» загальноміської програми «Городянин року. Людина року» (2001 р.); лауреат Миколаївської обласної культурологічної премії імені М. Аркаса (2005 р.); відомча відзнака Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України» (2006 р.); відзнака Миколаївського міського голови «За заслуги перед Миколаєвом» (2011 р.).

Отже, аналізуючи мистецьку, адміністративну, педагогічну та просвітницьку діяльність Віктора Вікторовича П'ятигорського, можна зробити висновок, що його життєвий і творчий шлях яскраво відображено в культурно-мистецькій палітрі нашого краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеев Ю. Музыка наших сердец / Ю. Агеев // Южная правда. – 2006. – № 134. – С. 3.
2. Александренко І. І. Лауреати обласної премії ім. М. Аркаса. Альманах / І. Александренко. – Вид. 2-ге (відредаговане і доповнене) – Миколаїв : Можливості Кіммерії, 2006. – 120 с.
3. Варюхіна Л. Людина року. Городянин року. 1996–2020 : загальноміська програма : бібл. довідник / Л. Варюхіна, Т. Михайловська, О. Сергєєва. – Вид. 20-те (відредаговане і доповнене). – Миколаїв : Іліон, 2021. – 267 с.
4. Карнаух В. А. Николаевцы. Энциклопедический словарь. 1789–2009 гг. / В. Карнаух. – Николаев : Возможности Киммерии, 1999. – 374 с.
5. Миколаївське державне вище училище культури. 50 років служіння культурі. 1954–2004. : збірник нарисів і спогадів. – Миколаїв : Іліон, 2004. – 150 с.
6. Резинкин Е. Все начиналось из чарующих звуков аккордеона / Е. Резинкин // Новый век. – 2002. – № 1–2. – С. 27–31.
7. Руденко Т. Творчі портрети композиторів України : В. П'ятигорський. Монографічний нарис / Т. Руденко. – Київ : ДМЦНЗКМ, 2007. – 28 с.
8. Светланова С. Новоселье училища / С. Светланова // Южная правда. – 1989. – № 5. – С. 4.
9. Тупайло С. Віктор П'ятигорський : композитор і освітянин / С. Тупайло // Рідне Прибужжя. – 2007. – № 11. – С. 4.
10. Фуга Л. Повелитель нот и клавиш / Л. Фуга // Южная правда. – 2007. – № 3. – С. 6.

**ПЕРШИЙ АРХЕОЛОГ СЕРЕД ПОЕТІВ
І ПЕРШИЙ ПОЕТ СЕРЕД АРХЕОЛОГІВ**

(до 85-річчя від дня народження Бориса Мозолевського)

Віра Марущак

04 лютого 1936 року в маленькому степовому селі Миколаївці Веселинівського району Миколаївської області, у селянській родині Мозолевських, народився хлопчик, якому дали ім'я Борис. Тоді ніхто не знав, яку всесвітню славу принесе ця людина нашій Україні. Усебічно обдарований, талановитий майбутній історик-археолог, допитливий і сумлінний учений та закоханий у рідну землю поет навчався в сільській школі.

Юнаків та дівчат того покоління назвали «дітьми війни», адже на їх дитинство випали страшні 1941–1945 роки війни, часи окупації. Батько Бориса Михайло загинув на одному з фронтів Другої світової війни, мати Домна Олексіївна гинула на колгоспних полях, аби принести синові черствий післявоєнний окрасць житняка. В оселі панувала скрута. Сім'я мешкала в невеличкій сільській хаті на верхній від залізниці вулиці. Із вікна кімнати, в якій найбільше часу проводив Борис, видно ріку без назви. Кімната була темнуватою, хоча вікна й виходили на сонячний південь. Сім'я жила бідно, та, незважаючи на це, мати знала, що потрібно навчати сина. Борис ходив до школи-семирічки.

Післявоєнне дитинство не схоже на сучасне. Тодішні школярі дуже відрізнялися від теперішніх. Ще не розвіявся дим канонад, а діти вже поспішали до школи. Писали здебільшого на випадковому, нерозлінованому папері, бланках, газетах чорнилом із бузини. Покоління Бориса Мозолевського пройшло жорстоку школу виживання, виборювання: репресії, голодомор, винищувальна війна, загибель близьких людей, окупація, знову голод, знову репресії, втрати.

Саме в часи найбільших потрясінь спрацьовує інстинкт самозахисту, самозбереження. Народ дістає зі своїх надр сильні характери, великі особистості. Саме так, «із низин до вершин», ішов Борис Мозолевський. Йому неодноразово доводилося виборсуватися з крижаної води, куди кидало його життя.

У післявоєнні часи діти дуже тяглися до знань. Попри те, що, як і в кожній селянській сім'ї, на дитячі плечі лягли зобов'язання допомагати в господарстві – поратися на городі, пасти корів, косити сіно – юнаки та дівчата прагнули до знань. Борис навчався в початковій школі рідного села Миколаївці. П'ятий та шостий класи закінчив у школі сусіднього села Поріччя, до Веселинівської школи прийшов у 7 клас. Саме там познайомився з друзями, які залишилися на все його життя. Один із них – Анатолій Харланович, член Національної спілки письменників України. Він згадував про те, що в них викладачем української мови та літератури, а також класним керівником була Олександра Гнатівна Клочко, невеличка на зріст, як тростиночка, дуже красива обличчям, добра душею жінка.

На одному з уроків діти готували самостійну роботу «Один день канікул». Учителька викликала Бориса Мозолевського до дошки, аби той прочитав свою роботу. Невисокий, худорлявий, охайний юнак прочитав віршований твір, що назавжди залишився в пам'яті Анатолія Харлановича. Після цього уроку вони потисли один одному руки і заприятелювали, адже кожен із них був залюблений у поетичне слово. Юнаки разом читали вірші Тараса Шевченка, Сергія Єсеніна, Володимира Сосюри.

Борис дружив не лише з хлопцями. Анжеліка, вродлива дівчина, сім'я якої деякий час мешкала у Веселиновому, писала йому віршовані посвяти, а він їй.

Проте це тривало недовго: сім'я Анжеліки виїхала. Пізніше Борис закохався в дівчину на ім'я Шура. Дівчина була гарною, поміркованою. Але їм не судилося бути разом. Вона жила в селі Павлівці, за три кілометри від Веселинового, куди Борис майже щодня проводжав дівчину, а потім плавнями йшов до себе в Миколаївку. Цій дівчині Борис подарував вірша «Скрипка в снігах»:

*Коли снігами замете зажура
І в серце білим полюсом війне,
Я згадую, що є десь жінка Шура,
Яка давно забула все мене.
...Я знаю, ти нічого не забула!
Я й сам з тим дивним щастям не заляк:
То тільки так. То, Шуро – Шуро-буря...
То скрипки у засніжених полях.*

На уроках і перервах хлопці говорили про поезію, ходили до театрів, що заїжджали до Веселинового. Сильне враження на Бориса та Анатолія справили самодіяльні артисти-акробати. Батько і донька показували номер, в якому дівчинка ластівкою вилітала через коло. Мозолевський своєму другові казав: «Вірші теж повинні бути такими, як ластівки».

За характером Борис Мозолевський був дуже добрим хлопцем, він ніколи ні з ким не бився, на великій перерві ділився останнім шматком хліба. Це правило дітей війни. Йому було всіх шкода, хотілося всім допомогти. Саме це почуття він проніс через усе своє життя. Мабуть, тому народилися такі рядки:

*За добро, що робив у світі,
За усі мої муки й жалі,
Я воскресну в тридцятім столітті
І пройдуся по коханій землі.*

Ці вірші були написані пізніше, а перші були надруковані у святковій районній газеті «Зоря», присвяченій першому травню, тоді, коли Борис навчався у сьомому класі. Це було щастя до небес.

Семирічку Борис Мозолевський закінчив на відмінно. Потім, через матеріальну скруту, він навчався при Одеській спецшколі військово-повітряних сил, де були майбутні космонавти Георгій Шохін і Георгій Добровольський, про яких Борис згадує у своїх віршах «Третя рота», «Осінь у Єйську».

*Хлоп'ятами безусими,
Хитнувши звід небес,
Ми в світ маленький рушили
Із школи ВПС.
І хлібом, і махоркою
Ділились, як брати.
І космосу із Жоркою
Клялися досягти.
Здрастуй, Жоро! Я спец Мозолевський.
Привітаймось по-нашому – й ша!
Над Одесою зоряні сплески,
Де твоя залишилась душа.*

Після розформування школи був вихованцем однієї з частин ВМФ до вступу у військово-морське авіаційне училище в Єйську, що через низку причин, головною з яких було радикальне скорочення радянської армії у 1956 році, так і не закінчив. Він був достроково демобілізований.

Після демобілізації переїхав до Києва, де протягом майже 10-ти років

працював кочегаром. Із 1958 року заочно навчався на історико-філософському факультеті Київського університету. Його вірші – щирі, безпосередні. У них велика відповідальність перед часом, рідним народом, власною совістю: «Начало марта», «Шиповник», «Веретено», «Зарево», «Червоне вітрило», «Дорогою стріли».

Усього за життя Мозолевський написав вісім поетичних книжок і одну поетично-прозову поему «Дума про степ».

Борис Мозолевський – непересічний дослідник нашого степу, його історичної минувшини, співець його одвічної краси. Адже його «Дума про Степ» достойна довженківської «Поєми про море». Прочитавши її, багато хто з читачів відкриє для себе істину – це його дума, доля його життя, яке творив він сам і яке так талановито описав у цьому творі. Шкода, що поема ще й досі не тільки не екранізована, але й не видана окремою книжкою, бодай для миколаївців, аби її могли прочитати в кожній хаті нашого Степового краю – краю, який так любив Борис Михайлович і який він так талановито оспівав. Так, як це робив у поезії:

Літо в житах

*Де степами п'яна рать ходила,
Де рікою кров лилась колись,
Кіммерійські стріли і вудила
У червоній глині запеклись.*

*І, неначе стомлені тамтами,
Низько розстилаючи баци,
Сумовито стогнуть над житами
Грізні кіммерійські голоси.*

*Квітне шовком неба синя пілка.
Виднокруг бринить, як тятива.
Може, то в траві й не перепілка,
А душа закохана співа?*

*Не злякай той голос ненароком,
У зеніті погляд зупини:
Може, то чиєсь гаряче око
Стежить за тобою з вишини.*

Пісня вічної дороги (Чингізові Айтматову)

*Літній день починається щебетом.
Тануть в білім серпанку горби.
Щоб у мандрах далеких не щезнути,
Виріж костур собі із верби.*

*І коли просвистить під тобою
Та безжальна остання коса,
Ти над світом зведешся вербою
І вrostеш в молоді небеса.*

*Гожі зорі тобі з високості
Заплітатимуть в листя свій спів.
Будуть птиці до тебе у гості
Прилітати із рідних степів.*

*І, згадавши у видиві тому
Стріхи рідної сивий комиш,
Ти поклонися отчому дому
І хорально в світи просурмиш.*

*І, в шуканнях долаючи простір,
В холодку твоїм витерши піт,
Хтось із тебе вже виріже костур
І піде в нерозгаданий світ.*

*Хай горить йому в дальній дорозі
Неповторна зоря голуба.
Хай над ним при останнім порозі
Окрай шляху зведеться верба.*

*Хай всміхнеться душі його добрій
Те, що нам не давалось обом...
А дорога снується за обрій
І зникає за третім горбом.*

Деякі з віршів стають піснями

*Краплинами крові виглядають ще восени
кущі шипшини на Гаймановій могилі.
У ній похований скіф у вічних обіймах своєї нареченої.
Вона пішла за ним із священною вірою у потойбічне життя,
із священною вірою у невмирущість любові.*

*Ой летіла качечка до схід сонечка.
Була в мамі Опія – любя донечка.*

*Ой летіла качечка. Квітло зіллячко.
Несла в дзьобі амфору на весіллячко.*

*А що те весіллячко плачем линуло -
Повінчалась Опія з домовиною.*

*Туга коса чорная, білі грудоньки.
Чого ж тепер плакати, добрі людоньки?*

*А щоб не подумали, що не добрі бо
У віночок качечку тобі зробимо.*

*Золотая качечка, в дзьобі амфора.
А із тихих уст її крівця капала.*

...крівця капала.

...крівця капала.

*То не лебеді кричали, не сполохані зигзиці
То ловили яничари українок білолицих.
Степовими кураями налетіли ніби круки.
Рвали ітло нагаями, ще й ламали білі руки.
Потішались до світанку, все спалили до билинки.
Йшли при конях полянки, цибеніла кров на литки.
А коли дорога дальня відняла останні сили,
Забреніла раптом пісня та й знялася в небо синє.*

*Зацвітала буйним цвітом, билась в горі о причали.
То чий ж, скажіть, ви діти, яничари, яничари?*

*Яничари, яничари, чи не так співали мами?
Яничари йшли і мовчали, тільки плямкали губами.
Ніби вчувши голос мамин, притулилися до циці.
Першим кинувся отаман, заволав без тями – цитьте!*

*Та мелодія широка залила ревіння кляте,
забивали кляпом рота, виривалося з-під кляпу.
Чи не кобзи і цимбали вам озвуться над світами?
Пісню шаблями рубали, плюндрували копитами.
Вже від бранок тільки шмаття,
а вона все лине й лине.*

Ніби кара і прокляття, біла туга України.

*Не туман стояв із зілля, не сичі в гаю кричали.
Серед степу з божевілля, землю їли.*

Залюблений у поезію Борис Мозолевський, як згадують його друзі, був запеклим сперечальником – компетентним і переконливим. Він часто звертався до поезії, літературних образів; за словом до кишені не ліз. Борис багато працював у видавництвах, у нього були добрі стосунки з їх працівниками, особливо з дівочо-жіночою їх частиною: галантність, уважність, жарти, дотепне слово... Мабуть, тому Віру, свою долю, він знайшов саме в цьому цеху.

Коли йому представляли жінку, він одразу цілував їй руку, супроводжуючи цей галантний жест десятком компліментів. І зовсім неважливо було, скільки років цій жінці – сімдесят чи сімнадцять.

Після закінчення університету Борис Мозолевський працює з 1965 року до 1968 року у видавництві «Наукова думка» у Києві, редагуючи видання археологічної тематики.

Він усе глибше вивчає археологією. В одній з експедицій знайомиться з видатним українським археологом О. І. Тереножкіним, спілкування з яким на довгі

роки пов'язало Б. Мозолевського з археологією.

Борис Мозолевський часто зустрічається з поетами, прозаїками, особливо зі своїми земляками – Емілем Январьовим, Дмитром Кременем.

Про археологію Борис Мозолевський до тридцяти років навіть не мріяв. Працював у видавництві «Наукова думка», редагуючи чужі монографії про сиву історію, зокрема про скіфів, та душа мовчала, не озивалася на поклик давнини. Можливо, тому, що жив болючою сучасністю, лише про неї писав найзаповітніші рядки. Так чи інакше, а «науковці в цивільному» мали копії віршів, де були слова «не назву товаришами Хрущова й Брежнєва». Знову довелося поетові повертатися в кочегарку.

Тим часом у Степовому краї розгорталося широкомасштабне будівництво. Кургани за курганами опинялися під загрозою знищення. Археологи квапилися їх розкопувати. Фахівців катастрофічно бракувало. Саме тоді й згадали про кочегара-поета. Уперше розпочавши самостійні розкопки (узимку, як і раніше, грівся в кочегарці), знайшов не один слід пращурів, почув не один голос із глибокої, мало некосмічної давнини. Тисячі курганів було розкопано раніше. У темінь багатьох велетенських насипів пробивався і Борис Мозолевський. Там, де починалася непроглядна пільма, запалював свічку й ніби мандрував у часі, мовби наяву бачив минуле, вдивлявся в свою душу й прапам'ять... Пізніше народяться рядки: «Я пішов у світ задимлений по єдину пектораль».

1969–1970 роках бере участь в експедиції, яка дослідила Гайманову Могили. У 1971 році експедиція під керівництвом Б. Мозолевського під час археологічних досліджень Товстої Могили під Дніпропетровськом знаходить серед скарбів багатого скіфського поховання золоту Пектораль.

Новостворена археологічна експедиція розпочала підготовку розкопок Товстої Могили. Курган виявився міцним горішком: восьмиметровий свідок минувшини мав насип близько 12 тисяч кубічних метрів. Борис Мозолевський, окинувши пильним оком його обриси, одразу ж відчув: курган скіфський. І свято в це повірив. Шукав підтвердженнь: бив і бив нові свердловини, але лише четверта з них принесла бажані результати. Для того, щоб остаточно переконатися в слушності припущень, треба було перемістити гори ґрунту. Бригади скреперів та бульдозер метр за метром знімали західну половину насипу.

То було нищення святині? Так, але задля врятування свідків вічності! Там, де рили кар'єри, з курганів, за свідченням Бориса Мозолевського, «залишалися тільки гори перевернутої глини і мертвотний пейзаж. Той був настільки неприродний на землі, що, здавалося, ніби якась дивна машина перекинула вас раптом до безкрайніх пустель Марса, і ви стоїте – маленький та безпорадний – один на один із усією безоднею космосу». Саме з безодні сягнула золотом унікальна пектораль. Борис Мозолевський помітив її перший і перший доторкнувся до знахідки чорними від пилу століть, довгими музикальними пальцями.

Незабутню мить свого життя Борис Мозолевський зафіксував так: *«Я побачив, як зблиснуло золото, і якимсь невідомим відчуттям збагнув, що це саме те: річ була велика і явно лежала на своєму первісному місці, не зрушена грабіжниками. На мить я заціпенів... Стрілки показували 14 годин 30 хвилин. Над Товстою Могилою яріло велике сонце. Було 21 червня 1971 року».*

Вага пекторалі – 1 150 грамів, діаметр – 30,6 сантиметра. Усе поле пекторалі поділене на три місяцеподібні яруси за допомогою витончених порожнистих трубок, що становили каркас виробу. Нижній і верхній яруси заповнювали скульптурні композиції, середній оздоблювався насиченим рослинним орнаментом, закріпленим на плоскій платівці. Увесь витвір до найменшої деталі

виготовлено із золота 958-ї проби, що має чистий сонячний колір. У центрі нижнього ярусу – три сцени боротьби коня з двома грифонами, що напали на нього. Далі за ними – поєдинок дикого кабана (праворуч) та оленя (ліворуч) із леопардом і левом, а також зображення гонитви собаки за зайцем... Перед зайцями, мов одвічні символи музикальної тиші степу, сидять уже звернені один до одного коники-стрибунці, самець і самиця. Завершуючи композицію ідейно й стилістично, вони водночас становлять природний перехід до середнього поясу зображень, який відбиває святкове буяння природи... Воно посилюється великими квітками, інкрустованими блакитною емаллю, та п'ятьма скульптурками птахів... Фокус усього твору – середня сцена верхнього ярусу, де двоє роздягнених до пояса чоловіків шиють хутряне вбрання, розтягнувши його за рукави... Ліворуч і праворуч від центральної сцени стоять кобили й корови з малятами, за ними вміщено фігури двох юних скіфів, зайнятих доїнням овець. За вівцями – кози з козенятами... Завершується композиція зображенням птахів, що летять урізноміч, створюючи враження викінченості задуму та безмежності простору.

Борис Мозолевський вивчав історію при свічці. Так і нотував ще у вісімдесятих роках минулого століття: *«Коли при свічечці у глибокому підземеллі ножем і щіточкою воскрешаєш до нового життя – життя вже у науці – те, що зовсім недавно ще, з історичного огляду, було чиеюсь живою долею...»*.

«Зовсім недавно» відомий археолог і лірик вимовляв природно, з глибоким переконанням та філософським спокоєм. Дослідник сприймав буття Скіфії мало не як сьогоднішня, принаймні вчорашній день.

Він ішов до своєї Скіфії не один полиновий рік. Видобував стародавні чаші, келихи, казани, тарелі, глеки... Аж поки не знайшов унікальну пектораль. Знахідка круто змінила плин днів Бориса Мозолевського. Прибула високоповажна комісія, пектораль оглянули керівники України, зокрема П. Шелест і В. Щербинський.

Опала закінчилася. Бориса Мозолевського, який ураз став знаменитим, заднім числом оформлено на постійну роботу молодшим науковим співробітником. Усіх учасників розкопок Товстої Могили відзначили золотими годинниками та грошовими преміями. За окремою ухвалою Борис Миколайович почав одержувати персональну заробітну платню (200 карбованців). Уславленого археолога, як автора поетичних збірок, у 1971 році прийняли до Національної спілки письменників України.

А тим часом пектораль жила своїм життям у Музеї історичних коштовностей разом з іншими шедеврами світового значення, зокрема срібною вазою з Гайманової могили, ювелірними виробами майстрів IV–XII століть. На знахідку Бориса Мозолевського не раз посягали Москва й Ленінград. Слава Богу, всевітньо відомий витвір вдалося відстояти. Тоді заздрісники поширили чутки, що наша пектораль – копія. Знахідку справді возили до міста на Неві. Там дорогоцінну нагрудну прикрасу відреставрували й зробили з неї три «дублі». На щастя, не лише вони, а й першотвір повернулися до України. Лише обмежене коло фахівців знають, коли демонструється оригінал, а коли – копія.

Борис Мозолевський спокійно ставився до слави. Більше цінував не сяйво пекторалі, а тихе колихливе світло свічки, що допомагало проникати в товщу української землі, робити нові й нові відкриття. При полум'ї свічечки писалися й вірші:

*Пройшли шляхами ураганними,
Звели із попелу життя.
А степ все світиться курганами
Й не дозволяє забуття.*

*І в незатишному сім світі
Тим на землі щасливий я,
Що в золотому верхов'їтті
Зоря лишилася й моя.*

Борис Мозолевський стає молодшим науковим співробітником Інституту археології АН УРСР.

У 1980 році захищає кандидатську дисертацію. Із 1986 року є доктором історичних наук. Працював завідувачем відділу, потім – сектора скіфської археології інституту археології АН УРСР до кінця життя.

Борис Миколайович (відійшов за вічний обрій 13 вересня 1992 року). Зими не любив, більше хилився до осені, мовби передчував, що прощатиметься з білим світом саме тоді, коли опадатиме листя.

Борис Михайлович заслуговує на те, аби його ім'ям була названа не тільки вулиця та школа в селі, де він народився, а й місту варто подбати про його уславлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шкварець В. П. Борис Миколайович Мозолевський : життя і творчість / В. П. Шкварець. – Миколаїв : видавництво МДГУ ім. П. Могили, 2004.
2. Шкварець В. П. Миколаївці : визначні історики і краєзнавці минулого / В. П. Шкварець. – Миколів : ТОВ Від, 2004.
3. Гузенко Ю. І. Мозолевський Борис Миколайович / Ю. І. Гузенко // Миколаївщина : літопис історичних подій. – Херсон : Олді, 2003.
4. Мозолевський Б. Начало марта / Б. Мозолевський. – К. : Радянський письменник, 1963.
5. Мозолевський Б. Дума про степ / Б. Мозолевський // Дніпро. – 1996. – № 11,12. – С. 7–49.
6. Мозолевський Б. Шиповник. Стихи / Б. Мозолевський. – К. : Молодь, 1967. – 91 с.
7. Мозолевський Б. Зарево / Б. Мозолевський. – К. : Молодь, 1971. – 87 с.
8. Мозолевський Б. Червоне вітрило / Б. Мозолевський. – К. : Молодь, 1976. – 58 с.
9. Мозолевський Б. Веретено / Б. Мозолевський. – К. : Молодь, 1980. – 94 с.
10. Мозолевський Б. Коханья на початку осені. Вірші, поеми / Б. Мозолевський. – К. : Радянський письменник, 1985. – 81 с.
11. Мозолевський Б. І мить як вік. Поезії / Б. Мозолевський. – К. : Дніпро, 1986. – 122 с.
12. Мозолевський Б. Дорогою стріли. Поезії. – К. : Радянський письменник, 1991. – 96 с.
13. Бойченко В. Стрілою правди / В. Бойченко // Щотижня. – 1992. – 12 вересня.

**ТВОРИ ВОЛОДИМИРА ОЛЬШАНСЬКОГО
В КОЛЕКЦІЇ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО
ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ ІМ. В. В. ВЕРЕЩАГІНА***(до ювілейної дати від дня народження)**Лідія Одегова*

Талановитий миколаївський художник Володимир Ольшанський (1931–2007) завжди мав свій індивідуальний стиль і власну манеру, що виокремлюють його художню самобутність навіть на фоні яскравої палітри образотворчості українських митців. Активний період творчості Володимира Ольшанського складає майже півстоліття – з 1960 до 2007 року. Він працював як графік (офорт, ліногравюра) та живописець. Важка хвороба, яка на 9 років (із 1998) прикувала художника до інвалідного візка, не змогла паралізувати його волю. Навпаки, недуга ніби примножила його сили і дала художнику новий імпульс для творчості.

У фондах Миколаївського обласного художнього музею ім. В. В. Верещагіна (МОХМ ім. В. В. Верещагіна) зберігається чимала колекція робіт Ольшанського (понад 60 творів), що формувалася протягом довгого періоду – з 1981 до 2017 року. У 1980–1990 роках музейна збірка поповнилася 9 роботами художника. У 2000 році надійшли 22 твори, а у 2001 – лише одна робота. 2007 року, після смерті Ольшанського, вдова художника Олександра Митрофанівна Ольшанська подарувала музею 14 графічних робіт митця. Після десятирічної перерви, у 2017 році, до музею від поета, головного редактора газети «Вечірній Миколаїв» В. Ю. Пучкова надійшов щедрий дар – 15 графічних творів художника.

Музейні роботи Ольшанського достатньо повно ілюструють його багатогранну творчість за досить тривалий проміжок часу – з поч. 1960-х до кін. 1990-х років. У цей період художник віддавав перевагу графіці. Закономірно, що серед музейних творів Ольшанського переважають графічні аркуші (понад 50). Рання творчість художника-графіка характеризує твір «Натурник. Академічний рисунок», виконаний у 1960 році. Робота «Старий баркас» (папір, олівець) датується 1997 роком і належить до пізнього періоду творчості майстра, який, на жаль, у музеї представлений малочисельною групою творів. Як відомо, у цей час художник віддавав перевагу олійному живопису: писав портрети, пейзажі, натюрморти. У тематичній музейній колекції робіт Ольшанського зберігаються лише 4 живописні полотна: «Жінки Кабула» (1991), «У бухті Провидіння» (1991), «Степ Причорномор'я» (1995) та «Портрет Анечки та Льоки» (2003). Ці олійні твори поповнили збірку музею у 2000, 2001 та 2015 роках.

Особливою рисою творчості Ольшанського була робота тематичними серіями. Причому кількість робіт у серіях коливалася від десятків до сотень графічних аркушів. У музейній колекції представлені окремі твори з найвідоміших серій робіт художника-графіка: «Якутія», «Чукоткою», «Арктика», «Господарі землі», «Ударники п'ятирічки», «Земля і люди», «Заради життя на Землі», «Підмосковні мотиви», «Пам'ятки давньоруського зодчества», «Афганська серія» тощо.

Портрет завжди був улюбленим жанром митця. Не випадково портрети становлять більшу частину робіт музейної колекції творів Ольшанського. Це автопортрет художника та образи його сучасників, кожен із яких наділений яскравою індивідуальною характеристикою. Художник володів рідкісним даром –

одразу проникати в суть характеру людини й майстерно відтворювати це в портреті.

Графічний «Автопортрет» Ольшанського – зразок високої майстерності художника-графіка. Твір поповнив музейну збірку у 2007 році як дарунок. Робота створена художником у 1980-х роках, про що свідчить напис на звороті. Це був період творчої зрілості митця та розквіту його таланту. Портрет написаний вільно та розкуто. Упевнена рука майстра чіткими і водночас м'якими лініями вугілля виписує на полотні дещо суворе обличчя немолодого чоловіка з вусами та бородою. Привертає до себе увагу погляд великих виразних очей із-під густих вій. Легкий поворот голови робить обличчя об'ємним за рахунок тіні на лівій частині обличчя та світла на правій. Автопортрет багато чого може розказати про художника... І про його талант, і про його долю.

Володимир Ольшанський народився 18 лютого 1931 року в Дніпропетровську. Після семирічки вступив до Дніпропетровського художнього училища, де сумлінно займався обраною професією – графікою, живописом. 1963 року закінчив факультет графіки Київського художнього інституту (нині – Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури). Уже в роки академічного навчання яскраво проявився художній талант Володимира Ольшанського. У колекції музею зберігаються два твори академічного періоду творчості митця, що свідчать про високий рівень і майстерності молодого автора, і київської рисувальної школи, традиції якої започатковані Миколою Мурашком ще у XIX ст.

Після закінчення інституту Ольшанський жив у Вінниці, де працював у Товаристві художників Вінниці, у редакції видавництва «Веселка», «Радянська школа»: створював ілюстрації для казок та оповідань. 1969 року переїхав до Миколаєва і вже 1970 року став членом Спілки художників СРСР. Ольшанський дуже любив спорт, був майстром спорту з плавання, стрільби і фехтування. Активний та емоційний художник дуже важко переживав свою хворобу, що позбавила його руху.

У 2001 році в інтерв'ю кореспонденту Ольшанський говорив: «Для мене не було нічого важкого і неможливого. Відгукувався на перший поклик і відразу у вир з головою. Очевидно, десь у чомусь переборщив, і от – відбилося на здоров'ї. Ну що ж ... Зате залишилися картини» [1, с. 4].

Коли звучить ім'я художника Володимира Ольшанського, то зринає з пам'яті його видатний твір «Переможець», який одразу ж після створення у 1965 році став хрестоматійним. Ця майстерно виконана робота – своєрідна візитівка художника-графіка Ольшанського. До збірки МОХМ ім. В. В. Верещагіна кольорова ліногравюра «Переможець. Гвардії рядовий» із серії робіт «Заради життя на Землі» надійшла у 1988 році.

Історія написання роботи «Переможець» сповнена цікавими особистими мотивами. Батько був для художника В. Ольшанського уособленням героїчного покоління людей, які врятували мир на Землі. «Батько – учасник чотирьох війн, які випали на долю чоловіків у першій половині XX століття, став прототипом героя ліногравюри «Переможець, гвардії рядовий» [2, с. 6]. Хоча в роботі «Переможець» Володимир Ольшанський створив узагальнений образ радянського солдата-переможця, у ньому присутні особисті риси батька художника – Архипа Георгійовича Ольшанського. Між батьком і сином завжди існував глибокий духовний та емоційний зв'язок. Вони народилися в один день – 18 лютого. Сильний суворий Архип Ольшанський дуже любив свою сім'ю, був турботливим та ніжним зі своїми дітьми. Усе життя, працюючи вантажником, він зберігав у душі

природний потяг до високої культури та краси. Заохочуючи сина до малювання, він відправив 7-літнього Володимира в художню студію Дніпропетровського будинку піонерів, пишався його успіхами. Архип Ольшанський на власні очі бачив усі жахіття війн, усе витримав і переміг. Великою радістю для 14-річного Володимира Ольшанського було повернення батька з війни влітку 1945 року. Цей день у найдрібніших деталях художник пам'ятав усе життя.

Через 20 років, коли країна готувалася відзначати 20-річчя Перемоги, художник створив ліногравюру «Переможець», що обійшла майже всі друковані видання. Реалізм та глибина образу солдата-переможця була приголомшливою. Художник довго працював над композицією твору, понад пів року не міг придумати, як розмістити автомат. Якщо зобразити зброю поряд із гвардійцем, то здаватиметься, що він готовий стріляти. Але ж війна закінчилася... Урешті-решт автомат лежить у солдата просто поперек колін, як будь-яке знаряддя праці. Так не кладуть воїни свою зброю, про це художник знав, але й без автомата не міг зобразити воїна. Художник знайшов оригінальне рішення образу солдата-переможця, створивши узагальнений образ людини, що успішно виконала важку роботу і відпочиває. «Сидить солдат, за ним стіна берлінського рейхстагу, вся в автографах. Руки важкі між колін звисив. Такими руками хліб вирощувати, будь-яку роботу виконувати – великі, могутні кисті, всі вени видно. Такими ногами в кирзових чоботях – хоч тричі всю Європу пройти, скільки тієї Європи! Обличчя – як сама земля, у зморшках-борознах. А в очах, заглиблених чи то в минуле, чи то в майбутнє, не горе горювало, а вся людська мудрість, проявлена в простих словах: існування – це діяльність» [3, с. 3].

Ліногравюра «Переможець» виконана в кольорі. Класичне для українського народного мистецтва поєднання червоного та чорного кольорів вдало передає емоційну складову твору, де переплелися і радість перемоги, і біль втрати. Твір Володимира Ольшанського «Переможець. Гвардії рядовий» і донині є одним із найкращих творів вітчизняної графіки ХХ ст., присвячених Другій світовій війні.

Ольшанський не мислив себе без участі у важливих подіях життя країни. Великим потрясінням та переживанням стала для нього Чорнобильська трагедія. Серед небагатьох художників України він не задумуючись відправився разом із ліквідаторами на Чорнобильську АЕС (травень 1986). «Ніхто його туди не запрошував. Поїхав на власній машині, у якої дно після трьох з половиною місяців перебування поблизу зони аварії просто-напросто... розчинилося. Дно – це до слова. На предмет здивування, що люди міцніші за метал бувають» [3, с. 4]. Володимир Ольшанський пробув у небезпечній зоні майже три місяці та створив галерею портретів ліквідаторів аварії, будівельників, військових, літніх людей, які залишилися на зараженій землі.

Особлива сторінка творчої біографії Ольшанського – Афганістан, який він відвідав у 1987 році. Він єдиний із миколаївських художників, хто побував на афганській війні: не як солдат, а як художник. Два місяці перебування Ольшанського в Афганістані були вщерть наповнені роботою. Його цікавило все: люди, природа, архітектура, сповнене загроз повсякденне життя людей. Він постійно працював на пленері, писав портрети з натури.

Для афганських митців приїзд радянського художника такого високого професійного рівня був одразу помічений. З ним хотіли бачитися та спілкуватися багато творчих людей. Ольшанський, не дивлячись на велику зайнятість, проводив заняття в Кабульському університеті для молодих афганських художників. Це відбувалося у складних умовах. Писали в основному на колінах вугіллям та олівцем на папері для обгортки. Одного з таких афганських студентів Ольшанський

зобразив на «Портреті афганського студента Хошматула Рахмані» (1987, папір, олівець), що поповнив музейну збірку в 2000 році.

«У творчій спадщині Ольшанського є блискуче виконані графічні портрети громадян Афганістану. Серед них графічні портрети делегатів останнього з'їзду партії Аміна. ... 32 портрети олівцем. Через два з половиною роки цих людей розстріляють таліби. Із 130 делегатів з'їзду в живих залишилося 4 осіб. ... Володимир Ольшанський не міг знати про подальшу долю делегатів з'їзду, але у всіх делегатів на обличчях приреченість...» [4, с. 6].

Серед робіт митця, присвячених Афганістану, немає батальних сцен. Він зображував вузькі вулиці Кабула, чоловіків у халатах, жінок у паранджах. В емоційних, сповнених експресії творах художника немає війни, немає зброї та крові, але є тривога та очікування біди. Велике враження на Ольшанського справила столиця Афганістану – Кабул та його мешканці. У фондах музею (з 2000 року) зберігається рисунок олівцем «Зарисовки на вулицях Кабула», створений Ольшанським у 1987 році. Судячи з дати написання, робота виконана з натури.

У 2000 році до колекції музею надійшла картина «Жінки Кабула». Це одна з небагатьох живописних робіт митця, що належать музейній збірці. Вона часто експонується на тематичних тимчасових виставках у залах музею. Восени 2020 року саме картина «Жінки Кабулу» представляла творчість Володимира Ольшанського на ювілейній виставці «Митці – місту», присвяченій 50-річчю Миколаївської обласної організації Національної спілки художників України, що експонувалася в МОХМ ім. В. В. Верещагіна.

Тема Афганістану виявилася для художника довготривалою. Він створив 10 портретів миколаївських воїнів-афганців для музею Великої Вітчизняної війни в Києві (Національний музей історії України у Другій світовій війні), написав декілька портретів друзів-афганців. Брав активну участь у створенні проєкту пам'ятного знаку воїнам-інтернаціоналістам у Миколаєві.

Одна з головних рис Ольшанського – пристрасть до нових знань і вражень. Мабуть, цим і пояснюється численні (майже щорічні) творчі подорожі в найрізноманітніші куточки тодішнього СРСР. Спочатку це були будинки творчості – Седнів (Чернігівської області 1965, 1967, 1969), Гурзуф (1966, 1969), Хоста (Кавказ, 1966), Всесоюзний будинок творчості в Підмосков'ї (Сенеж, 1972, 1973), а потім у складі великих і малих груп, а часто й наодинці поїздки на будівництва, заводи, колгоспи, заводи тощо.

Результатами яскравих вражень від нових місць та людей стали численні роботи художника. У фондах музею зберігаються два чудові офорти із серії «Підмосковні мотиви», створені у 1972 році «Сенеж. Будинок творчості» і «Горобина». Подорожі Ольшанського по Золотому кільцю (Москва, Загорськ, Ярославль, Кострома та ін. міста) стали натхненням для створення великої кількості робіт відомого циклу «Пам'ятки давньоруського зодчества. Золоте кільце». Усього у фондах музею зберігається 15 робіт із цієї серії. Дві роботи циклу – це офорти «Суздаль архітектурний» (1972) та «Пам'ятки давньоруського зодчества. Ярославль»), а інші 13 робіт серії – рисунки пером та тушшю: «Церква Іоанна Богослова на річці Углич» (1972), «Ростов Великий. Борисоглібський монастир» «Храм Іллі Пророка. Ярославль», «Музей дерев'яного зодчества» (усі 1973 р.) тощо.

Особливо пристрасно Ольшанський любив Північ. У 1980 році художник разом із 15-ма видатними діячами культури опинився на вантажному судні «Петро Великий», яке йшло маршрутом «Мурманськ – Дудинка – Красноярськ». Під час

цієї подорожі художник створив багато рисунків природи, кораблів, портретів членів екіпажу.

«Північню він захворів не на жарт. У 1981 році поїхав один у прямому сенсі слова «на перекладних». Маючи із собою лист-звернення до командирів кораблів та авіазагонів із проханням «сприяти» пересуванню художника Ольшанського. Мурманськ, Діксон, мис Шмідта, Певек, Бухта Провидіння. ... Під час плавання він щодня вів щоденники – для себе. Для екіпажу – випускав «бойові листки», щоб якось прикрасити суворі будні моряків. У нього в руках був дивовижний засіб «спілкування» з моряками – дружні шаржі, і він щедро дарував їх усім – від капітана до буфетниці... Через роки були ще поїздки, тепер уже на бази Північного морського флоту – його цікавили незвичайні люди, які несли службу на атомних підводних човнах» [2, с. 6].

Екзотичній та суворій красі Півночі Ольшанський присвятив гуаш «Важкий рейс» із серії «Арктика» (1981), виконані вугіллям рисунки «У бухті» із серії «Чукоткою» (1989) та «Чукотка. Ескіз» (1988), що належать фондам музею. Яскраві образи жителів Півночі втілилися в численних графічних портретах Ольшанського, що сповнені глибокими психологічними характеристиками. У колекції музею зберігається низка таких робіт: «Портрет дівчини-якутки», «Найкращий оленяр Тайра Куропатников Н. Н.» (1981) із серії «Ударники п'ятирічки», «Портрет Вані Єгорова, учня 5-го класу. Селище Покровське, р. Лена» (1988), «Буфетниця Женя. Теплохід «Тоболесс» (у Бенрінговій протоці)», «Портрет командира бази торпедних катерів» (1989) тощо.

Упродовж творчого життя Ольшанський активно займався виставковою діяльністю. З 1963 року художник брав участь у багатьох обласних, республіканських, всесоюзних, міжнародних групових виставках. Під час своїх численних творчих поїздок митець організовував невеликі персональні виставки в містах Радянського Союзу. Ольшанський, вирізнявся серед миколаївських художників високою вимогливістю до якості своїх творів, тому свою першу велику персональну виставку в Миколаєві провів доволі пізно (у 1982). Виставка планувалася до 50-річчя з дня народження художника, але відбулася лише рік по тому, у зв'язку з тривалістю ретельної підготовки експозиції. У 2006 році в МОХМ ім. В. В. Верещагіна відбулася персональна виставка графічних і живописних робіт Ольшанського, присвячена 75-річчю від дня народження художника.

Творчі досягнення Володимира Ольшанського відзначено багатьма грамотами Спілки художників СРСР та України. У 1973 році нагороджений медаллю за «За трудову доблесть», у 1985 – Грамотою Президії Верховної Ради України. Конференція громадських організацій інвалідів України удостоїла його особливої нагороди «За незламність духу», а Всеукраїнська асоціація працездатних інвалідів нагородила вищою відзнакою – «Людина – легенда. Людина – творець».

09 серпня 2007 року Володимир Ольшанський відійшов у вічність. Проте митець живе доти, доки про нього пам'ятають. Сьогодні, у рік, коли видатному українському художнику Ольшанському мало б виповнитися 90 років, він промовляє до нас своїми роботами, у яких відтворені важливі суспільні явища життя і які зберегли при цьому риси, що становлять особливу привабливість: правдивість, поетичність та творчу індивідуальність.

Миколаївський обласний художній музей ім. В. В. Верещагіна дбайливо зберігає та активно популяризує тематичну колекцію творів видатного українського художника-графіка другої пол. XX – поч. XXI ст. Володимира Ольшанського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Л. Костюк. Жажда жизни. Художнику Владимиру Ольшанскому – 70 / Л. Костюк // Вечерний Николаев. – 27 февраля 2001 г.
2. Наталья Христова. Дорогу каждый выбирает по себе / Наталья Христова // Вечерний Николаев. – 14 марта 2006 г.
3. Татьяна Делик. На ноте любви / Татьяна Делик // Вечерний Николаев. – 4 сентября 1999 г.
4. Сергей Гаврилов. Художник на войне / Сергей Гаврилов // Наш город. – № 7 (116) 13–19 февраля 2008 г.

ЧАС МІЙ НАСТАНЕ

(до 160-річчя з дня народження Дніпрової Чайки)

Леонід Ржепецький

Дніпрова Чайка

Невмирущість нації, вікова культура і духовність, пам'ять і слава живуть завдяки яскравим і неповторним представникам народу. Наш український народ подарував світовій культурі Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесю Українку, Панаса Мирного, Олександра Довженка, Олесь Гончара, Максима Рильського, Бориса Олійника, Миколу Вінграновського, Дмитра Кременя.

У плеяді геніальних і незабутніх особистостей постає перед нами талановита поетеса, письменниця, фольклорист і етнограф, педагог, просвітитель, наша землячка Людмила Олексіївна Василевська-Березіна, яка ввійшла в історію української культури під літературним псевдонімом Дніпрова Чайка.

Довгим і складним, наповненим боротьбою та вічним неспокоєм, позначений тернами неабияких випробувань долі, був життєвий шлях цієї талановитої жінки. Усе

своє життя, усю свою творчість, увесь свій талант вона присвятила рідному народові, віддала боротьбі за його соціальне і національне визволення. Так само, як і її сучасникам – передовим представникам української національної ідеї, що мріяли і боролися за українську освіту, школу, літературу, мистецтво, їй були близькі й зрозумілі революційні ідеї однодумців, яких за радянські часи називали «українськими буржуазними націоналістами».

У видавництві МФНаУКМА (нині – Чорноморський національний університет імені Петра Могили) видано навчальний посібник «Дніпрова Чайка: відоме і невідоме», що підготовлений для учнівської та студентської молоді. Це одна з перших наукових розвідок літературного краєзнавства. Із роками життєвий і творчий шлях Дніпрової Чайки, як багатогранної постаті в українській культурі, розширює науково-дослідницьку та читацьку аудиторію.

Народилася Дніпрова Чайка 01 листопада 1861 р. у селі Карлівці (нині – Зелений Яр, за 10 км від смт Доманівка Вознесенського району на Миколаївщині) у родині священника. До речі, це за 15 км від рідного села Щуцького, що зумовило мене, ще студентом історичного факультету, захопитися творчістю землячки, а пізніше вивчати (переважно в архівах Херсону, Одеси) матеріали про її літературний, творчий і життєвий шлях. Початкову освіту здобула вдома від батька. Потім були роки навчання в гімназіях міст Вознесенська та Одеси. Дорога до знань, до освіти була для неї нелегкою. Ще з дитинства Людмила Олексіївна зіткнулася з неправдою, духовною обмеженістю панівних класів і злиденністю та безпросвітністю народних низів. Мабуть, ще змалку був визначений її життєвий шлях – шлях служіння народові. Це були ті освічені народники, які прагнули нести в широкі маси тогочасного селянства ідеї просвіти, науки, знань.

Одержавши після закінчення гімназії у 1879 р. звання народної вчительки, Людмила Олексіївна працює в сільських школах Херсонської губернії. Її педагогічна діяльність припадає на той сумний і трагічний час, коли українське слово і мова знаходились під заборною, а діячів української культури переслідували і карали.

Початок її літературної діяльності розпочинається у 1885 р., коли в одеському альманасі «Нива» надруковано два вірші та оповідання нашої землячки. Потрібно було мати мужність, щоб в умовах реакції, що почалась у Російській імперії після вбивства народниками в березні 1881 р. імператора Олександра II, подати до редакції твори українською мовою. Невдовзі альманах за розпорядженням губернатора був конфіскований.

Іван Франко, який пильно стежив за літературним процесом в Україні, відгукнувся схвальною реакцією на дебют молодого письменниці. Справедливий і щирый критик доброзичливо зазначив, що відчув «початкуючу руку, мову гарну та чисту» в оповіданні «Знахарка». У поезії «Вісточка» І. Франку сподобалося звернення до буденних сторін життя людей, що живуть над Чорним морем. Можна вважати, що Великий Каменярь надихнув Дніпрову Чайку на написання цілої низки віршів, п'єс, казок, оповідань, нарисів.

Стверджую, що саме Іван Франко став «хрещеним батьком» у подальші роки літературної праці нашої землячки.

Із 1885 р. письменниця живе в Херсоні, а перебуваючи у Криму, у 1886 р. створила поетичний цикл «Морські малюнки», що набули шаленої (за газетними публікаціями) популярності.

Починаючи з 1887 р., письменниця друкує свої твори переважно в Львові, де особисто знайомиться з І. Франком та М. Павликом.

У 80–90-х рр. написані найкращі поетичні та прозові твори Дніпрові Чайки, що свідчать про набутий досвід у красному письменстві. Зазвичай, її твори відзначаються великою моральністю, літературною довершеністю і бездоганністю. У цьому вона наслідує Лесю Українку та Михайла Коцюбинського. Такими є поетичні шедеври: «Морське серце», «Тополя», «Хвилі», «Дві крапельки», що здобули в літературі назву «поезія в прозі». Невеликі за обсягом, своїм значенням, мовною ритмічністю та ліричністю вони близькі до поезій. Глибоке знання усної народної творчості і музики допомагали письменниці в оволодінні технікою написання поезій у прозі. У цьому вона постала поряд із такими неперевершеними майстрами слова, як: Ольга Кобилянська, Марко Черемшина, Василь Стефаник.

Відома Дніпрова Чайка і як дитяча письменниця. Для дітей вона писала вірші, лібрето дитячих опер. Довгі роки творчості єднали її з основоположником української музичної культури Миколою Лисенком. Саме на лібрето Дніпрові Чайки композитор створює три дитячі опери, що були написані у 1888–1892 рр.: «Коза-дереза», «Пан Коцький», «Зима і весна». Ці твори протягом десятиліть з

Могила Дніпрові Чайки

успіхом виконуються в театрах не лише України (зокрема й на сцені Миколаївського театру ляльок), а й далеко за її межами – у Росії, Польщі, Словаччині, Білорусі, Молдові.

Дніпрова Чайка майже все своє життя збирала і записувала усну народну творчість, зокрема пісні, легенди, перекази, бувальщину. На превеликий жаль, ці матеріали в повному обсязі не збереглися. Не збереглася і багата епістолярна спадщина письменниці. Відомо лише, що вона листувалася з Іваном Франком, Михайлом Павлюком, Оленою Пчілкою, Ольгою Кобилянською, Миколою Лисенком (частково зберігаються матеріали у Державному музеї літератури м. Києва).

У 1908 р. Дніпрова Чайка переїжджає до Києва. Із 1909 р. до 1911 р. живе в Одесі, де постійно лікується. Протягом 1917–1925 рр. вона пише лише невеликі за обсягом дитячі твори. Друкується мало. Переїхавши до своєї дочки Оксани в село Германівку на Київщині, Людмила Олексіївна живе там до самої смерті. Відійшла у вічність 13 березня 1927 р. і похована на Байковому кладовищі в Києві.

В одній із найкращих своїх новел «Кобза», присвяченій М. В. Лисенку, письменниця декларує:

– Слухайте, янголи Божі!
Слухай і ти, сила нечиста, ворожа!
Я не оддала вам своєї душі,
Я не на віки вмираю,
Тільки замру я і, може, недовго.
Час мій настане – і знав я
Устану на радість, на слово нову.

Це пророцтво збулося в часи державної Незалежності України.

У наші дні справжні подвижники української освіти та культури повертаються до імені Дніпрової Чайки, щоб її «словами і трудами» (за І. Франком) святити рідну мову, свій народ у великий Час духовного воскресіння України!

Шануймо і шануймося!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасимова Г. П. Дніпрова Чайка / Г. П. Герасимова // Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред. кол. В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наукова думка, 2004. – Т. 2 : Г – Д. – С. 408–518.
2. Голобородько Я. Ю. Дніпрова Чайка / Я. Ю. Голобородько // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба та ін. ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001–2020.
3. Немченко І. В. Світло надії : Драматична поема / І. В. Немченко. – К., Херсон : Просвіта, 2007. – 15 с.

**СЛАВНИЙ ЮВІЛЕЙ НАЙБАГАТШОЇ ДИТЯЧОЇ
КНИГОЗБІРНІ МИКОЛАЇВСЬКОГО КРАЮ**

(до 100-річчя Миколаївської обласної бібліотеки для дітей ім. В. О. Лягіна)

Тетяна Жайворонок

У 2021 році головній дитячій бібліотеці Миколаївщини виповнюється 100 років від дня заснування.

*60-ті роки. Читальна зала відділу
обслуговування читачів – учнів
4–8 класів (бібліотекар Карпенко О. К.)*

*60-ті роки. Абонемент відділу
обслуговування читачів – учнів
4–8 класів (бібліотекар Беляєва П. К.)*

*60-ті роки. У відділі обслуговування
читачів – учнів 4–8 класів
(Бібліотекар Пігарєва С. М.)*

Ювілейна дата – добра нагода, щоб підсумувати минуле, дати оцінку сьогоденню та помріяти про майбутнє. 100 років діяльності бібліотеки – це багато цікавих подій, людських доль.

Будівля бібліотеки до 1972 року

Миколаївська обласна бібліотека для дітей ім. В. О. Лягіна заснована у 1921 році (згідно з даними архівних документів) як Центральна дитяча бібліотека. Мотивом її відкриття стала доповідь секції Миколаївського губернського відділу народної освіти, в якій було зазначено: «...вважаємо правильною постановку питання, пов'язаного з керівництвом дитячим читанням, і з цією метою організуємо невеличку читальню, яка є для керівників дитячого читання лабораторією, де вони зможуть вивчати дитяче читання з боку його пізнавальних інтересів до читання під час співбесід з дітьми».

1974 рік. Відкриття бібліотеки після капітального ремонту

Відчиняє двері Центральна дитяча бібліотека-читальня за адресою: Рождественська, 13 і має один відділ – читальню.

Книжковий фонд бібліотеки складає 2 000 примірників книг, послугами користуються 1 500 читачів. Перший директор – Утц Анна Едуардівна. Для читачів бібліотека працювала 3 години на день, крім того 1 година виділялася для підготовки установи до роботи.

У 1923–1924 роках у бібліотеці починає працювати абонемент, а згодом відкривається пересувний фонд.

Після створення Миколаївської області у 1937 році Центральній дитячій бібліотеці надано статус обласної бібліотеки для дітей.

1976 рік. Колектив бібліотеки

У 1941 році фонд бібліотеки налічує 58 тисяч книг. Бібліотека має 2 читальні зали, 2 абонементи, методичний кабінет. Кількість читачів – 9 117 осіб, у середньому щоденно бібліотеку відвідували 500 читачів.

Під час фашистської окупації бібліотека перестала існувати, книжковий фонд і майно були пограбовані окупантами, місцевими мародерами.

Але вже на 4-й день після визволення міста в березні 1944 року бібліотека гостинно відчинила свої двері для змучених війною дітей.

80-ті роки. Абонемент відділу обслуговування читачів – учнів 4–8 класів

1983 рік. Творчий вечір М. Лисянського, присвячений його 70-річному ювілею

Працівники бібліотеки Марія Федорівна Гортікова, Зінаїда Григорівна Іванова, Марія Павлівна Повадирьова та директор Слободзинська Таїсія Корнійвна зберегли під час окупації майже 8 тисяч книг. Бібліотека знаходилась у тому приміщенні, що й до війни (вул. Свердлова, 76).

Історія бібліотеки – це долі людей, відданих книзі, популяризації читання, вихованню юних громадян України. Адже не приміщення, фонди роблять бібліотеки, а саме люди творили її і творять.

Вагомий внесок у становлення і розвиток бібліотеки зробили: Агеєва Є. С., Аглиць Л. І., Бурля З. І., Белік Г. В., Беляєва П. К., Домбровська Г. С., Ляшенко Л. К., Стоєва В. О., Пігарева С. М., Чуприкова В. Д., Зарицька І. М., Кудіна Т. М., а також директори: Слободзинська Т. К. (1944–1967), Чибрикова К. Т. (1967–1970), Дараган Л. І. (1970–1975), Лагутіна Л. М. (1975–1994), Карпенко О. К. (1994–2000).

Із 2000 року бібліотеку очолює Жайворонок Тетяна Анатоліївна.

Натхненну роботу колективу бібліотеки та її новий стратегічний розвиток розпочато з 2000 року. Чимало зусиль довелося докласти бібліотекарям, щоб, зберігаючи традиції та використовуючи інновації, створити в закладі гармонійну атмосферу книжкового царства для дітей.

Формуванню позитивного іміджу та інноваційній перебудові закладу в сучасний інформаційно-дозвілєвий центр сприяють бібліотекарі, які працюють нині: Акімова В. І., Голенко І. О., Голосна О. Є., Зарицька І. М., Іванова К. О., Кудіна Т. М., Лебедева К. Ю., Ліщук Т., В., Нагієва І. М., Нахова Т. І., Плахотна Л. І., Романченко О. Л., Сокурєнко Т. О., Чмельова Г. Л., Чуприкова В. Д., Щербак В. Є., Шевцова Л. Г., Щука Н. В., Янковська Л. І.

Чимало доклали зусиль для забезпечення життєдіяльності бібліотеки Задерій Л. Л., Сищенко А. Е., Литвиненко Т. І.

Миколаївська обласна бібліотека для дітей ім. В. О. Лягіна продовжує вдосконалюватися і модернізуватися. Книжковий фонд збільшився до 140 тисяч примірників літератури. За рік видається майже 170 тисяч примірників документів. Читачами бібліотеки є 13 тисяч дітей і дорослих. До послуг читачів – розгалужений довідково-бібліографічний апарат. Заклад має власний електронний каталог та

Дивосвіт скарбів книжкових

Щороку юні читачі бібліотеки беруть участь у заходах, що надовго запам'ятовуються: урочисте відкриття Тижня дитячого читання та Літніх читань, посвята в читачі, зустрічі з письменниками, літературні фестивалі та свята, книжкова майстерня «Золотий ключик», квести бібліотекою, квест-кімнати, еко-акції, челенджі, творчі майстер-класи тощо.

Віртуальний простір є вагомою складовою простору бібліотеки. У 2004 році організовано відділ інформаційних технологій (нині – відділ інформаційних технологій та електронних ресурсів), а з 2008 року відкрито Інтернет-центр для читачів. У бібліотеці застосовуються автоматизовані технології, освоюються нові програмні засоби, зростає парк електронної техніки, створено локальну комп'ютерну мережу. Функціонують офіційний вебсайт та 4 блоги, сторінки в соціальних мережах.

Успішно реалізуються віртуальні проекти з літературного краєзнавства «Письменники Миколаївського краю», медіаосвіти «Від медіаграмотності до медіакультури», книговидавничої справи «Дитяче КнигоКОЛО», а також комплексні програми: «Я – унікальний!» (робота з творчими і талановитими дітьми), безперервного професійного розвитку «ПРОФІ», «Діти Миколаївщини читають» та МІСТ (Мислити. Інформувати. Співпрацювати. Творити).

Бібліотека є базою проведення Міжрегіонального ярмарку бібліотечних інновацій «Бібліокре@тив», активно бере участь у заходах різних рівнів: усеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах, міжнародних форумах молодих бібліотекарів, ярмарках інновацій, бібліотечних форумах.

Діти і мистецтво

для дітей у культурному просторі громади» за участю Рибачук Ю. А., заступника міністра Міністерства культури України; Нікіфоренко Л. С., генерального директора Директорату державної мовної політики Міністерства культури

електронну базу даних записів.

За останні роки простір нашої бібліотеки став більш модернізованим, оновленим, із сучасним дизайном, що ураховує потреби не тільки читачів, а і працівників.

Бібліотечний простір – це не тільки архітектура будинку, дизайн, комфортність обслуговування, це ще віртуальний простір. Відкритість стає для бібліотеки чудовою можливістю подолати імідж «нудної» установи. Нашим читачам ніколи нудьгувати!

У вересні 2008 року на базі закладу відбулася Всеукраїнська конференція директорів обласних бібліотек для дітей «Дитяча бібліотека як соціально-культурна система: проблеми, інновації та шляхи розвитку».

У червні 2019 року проведено Всеукраїнський науково-практичний семінар «Соціальні функції бібліотеки

Кацманова бібліотека

Заклад має практику проведення виїзних масштабних соціокультурних та просвітницьких заходів для дітей-читачів районних та сільських бібліотек (комплексні виїзні професійні Дні обласної бібліотеки для дітей у районних бібліотеках для дітей Миколаївської області).

У жовтні 2019 року на базі Миколаївської обласної бібліотеки для дітей, за підтримки УКФ, реалізовано проект «Відкритий літературний фестиваль «VooKids Fest», під час якого протягом шести днів проведено зустрічі письменників Миколаївщини з читачами дитячих бібліотек та учнями загальноосвітніх шкіл-інтернатів області. Інтернати та дитячі бібліотеки отримали комплекти дитячих книг миколаївських авторів.

Упроваджуючи інновації, Миколаївська обласна бібліотека для дітей є переможцем і призером різних усеукраїнських і обласних конкурсів: перемога у Всеукраїнському огляді-конкурсі обласних бібліотек для дітей у номінації «Краєзнавча діяльність бібліотек» (2019 р.), Гран-прі у фестивалі-конкурсі ігрових програм «Казкова гра» (2018 р.), II місце у Всеукраїнській національній піар-акції «КОЛО читання» (2021 р.), відзнака Національної бібліотеки України для дітей «10 років разом!» (2021 р.).

Обласна бібліотека для дітей – креативний простір і творчий майданчик, цікаве спілкування, корисне дозвілля та місце позитивних емоцій.

Бібліотека не боїться змін і перетворень. Упевнені, що саме бібліотеки для дітей повинні існувати у ХХІ столітті як сучасні, інноваційні заклади, до яких щодня біжать діти.

*Квест-екскурсія
«І Старий Миколаїв ожива!»*

Маємо надію та докладемо всі зусилля для того, щоб продовжити життя бібліотеки в новому сторіччі!

України; Гордієнко А. І., генерального директора Національної бібліотеки України для дітей.

Як науково-методичний центр бібліотека опікується підвищенням рівня обслуговування дітей у бібліотеках області: трансформує засоби методичного впливу, впроваджуючи комплексні форми підвищення кваліфікації працівників бібліотек; створює обласні програми популяризації читання, розширює свій вплив через віртуалізацію діяльності та проведення комплексних виїзних заходів.

*Майстер-клас
«Пташки з солоного тіста»*

Новорічні пригоди в бібліотеці

Презентація ляльково-книжкової виставки «Врятовані ляльки розкажуть вам казки»

Творча зустріч читачів з письменниками Л. Качаном та В. Качуріним

Урок мужності «Герої нашого часу» з Павлом Саєнком, учасником бойових дій на сході України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Володина Л. Библиотека, о которой знают все : [творческий отчет перед общественностью в Николаевской областной библиотеке для детей им. В. Лягина]

/ Л. Володина // Южная правда. – 2015. – № 14 (5 февраля). – С. 3.

2. Володина Л. Книга зовет в гости : [Всеукраинская неделя детского чтения в Николаевской областной библиотеке для детей им. В. Лягина] / Л. Володина // Южная правда. – 2018. – № 32 (24 марта). – С. 4.

3. Володина Л. Путешествие в «Страну с ароматом книги» : [творческий отчет в Николаевской областной библиотеке для детей им. В. Лягина] / Л. Володина // Вестник Прибужья. – 2016. – № 6 (11 февраля). – С. 11.

4. Жайворонок Т. Інформаційно-комунікаційні технології як ресурс для залучення і виховання читача : досвід і проблеми / Т. Жайворонок, Т. Нахова // Світ дитячих бібліотек. – 2009. – № 4. – С. 44–45.

5. Карпенко О. Бібліокруїз – 2017 : [про звіт Миколаївської ОДБ ім. В. О. Лягіна перед громадою] / О. Карпенко // Щотижня. – 2018. – № 8 (21 лютого). – С. 3.

6. Карпенко О. На книжкових вітрилах – у веселе літо : [відкриття Літніх читань в Обласній дитячій бібліотеці ім. В. Лягіна] / О. Карпенко // Щотижня. – 2017. – № 23 (7 червня). – С. 2.

7. Карпенко О. У форматі вечорниць : [«Бібліосвітлиця» у форматі українських вечорниць у Миколаївській обласній бібліотеці для дітей ім. В. Лягіна] / О. Карпенко // Щотижня. – 2017. – № 4 (25 січня). – С. 2.

8. Лучшие в библиотечной Украине // Вечерний Николаев. – 2011. – 18 октября. – С. 4.

9. Наточа Е. 90 лет – веселый юбилей в стране детей : [Николаевская областная библиотека для детей имени В. Лягина отметила свое 90-летие] / Е. Наточа // Вечерний Николаев. – 2011. – № 122 (29 октября). – С. 3.

10. Романченко О. Л. Дитяча бібліотека-інформаційний центр краєзнавчої освіти : [краєзнавча діяльність МОБД ім. В. Лягіна] / О. Л. Романченко // Глаголь добро. – 2014. – № 2. – С. 31–35.

11. Романченко О. Бібліотечний «фріланс», або як ми працювали дистанційно / О. Романченко // БібліоАС. – 2020. – № 23 (вересень). – С. 4.

12. Степаненко Ю. 85 лет служения детям : [беседа с директором областной библиотеки для детей им. В. Лягина Т. А. Жайворонок] / Ю. Степаненко // Южная правда. – 2006. – № 132 (21 ноября). – С. 1, 3.

13. Трегубова Е. Тетяна Жайворонок : «Дитяча бібліотека – особливий світ» / Е. Трегубова // Имена. – 2021. – № 93. – С. 27.

14. Фуга Л. «Хай Україна вся читає, бо книга нас усіх єднає» : под таким девизом Николаевская областная библиотека для детей им. В. Лягина провела традиционное мероприятие, рассказав общественности города и области о своих успехах / Л. Фуга // Южная правда. – 2019. – № 9 (2–5 февраля). – С. 5.

15. Христова Н. Большое книжное путешествие : [фестиваль BooKids Fest в Николаевской областной библиотеке для детей имени Лягина] / Н. Христова // Вечерний Николаев. – 2019. – № 79 (17 октября). – С. 7.

16. Христова Н. Орден Детской Любви – библиотеке : [Николаевская обласная библиотека для детей им. В. Лягина награждена Орденом Детской Любви] / Н. Христова // Вечерний Николаев. – 2006. – 28 ноября – С. 4.

17. Юрченко Ю. Областная библиотека для детей им. В. Лягина приглашает : [беседа с директором областной библиотеки для детей им. В. Лягина Т. А. Жайворонок] / Ю. Юрченко // Южная правда. – 2008. – № 103 (16 сентября). – С. 3.

ПЕРША УКРАЇНСЬКА ОПЕРА НА ТЕРЕНАХ СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ
(до 130-річчя опери Миколи Аркаса «Катерина»)

Валентина Погорєлова

Сприймаю світ без пудри і без гриму.

Звучить, звучить Аркасів вокаліз.

Дмитро Кремін

Український театр першої половини ХІХ століття спирався на побутову драматургію І. П. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, однак наприкінці цього періоду посилюються тенденції реалізму, розкриття психології народу, усвідомлення пореформеного життя. Оновлення театрального і музичного життя розпочалося з діяльністю Театру корифеїв: М. Кропивницького, М. Старицького, сім'ї Тобілевичів. І кожен із них визначався як драматург, режисер, актор. Опера нашого земляка Миколи Миколайовича Аркаса стала першим твором народно-побутового характеру в постановці трупи М. Кропивницького. Зі сцени прозвучала перша опера за сюжетом однойменної поеми Тараса Шевченка. Музикознавці ставлять і сьогодні цей твір в один ряд із «Запорожцем за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, «Тарасом Бульбою» М. Лисенка, які започаткували українську національну оперу і увійшли до її золотого фонду. Аркасівська «Катерина» (поряд із «Різдвяною ніччю» і «Утопленою» М. В. Лисенка) є однією з перших національних опер без розмовних діалогів, де розвиток дії відбувається засобами музичної виразності» [2, 157 с.] Опера «Катерина», написана Миколою Аркасом у 1891 році за мотивами однойменного твору Тараса Шевченка – перлина, що прикрасила національну культуру.

Упродовж п'яти років, як відомо, рукопис пролежав у цензурних відомствах Москви та Києва. Лише у 1897 році вийшла у світ на батьківщині Аркаса – у Миколаєві, за рахунок автора. На обкладинці видання лише прізвище Тараса Шевченка, авторство музики і лібрето були приховані криптонімом «Н. А. ...ъ», а зверху присвята: «Любій, незабутній жінці моїй Олесі» [4, с. 60]. Уривки з опери першими почули миколаївці. Це відбулося в березні 1897 року в залі Зимового Морського зібрання. Симфонічний оркестр наполовину складався з аматорів. Особливим успіхом користувався «Козачок», який на одностайну вимогу глядачів виконувався двічі [2, 158 с.].

Що є вирішальним у створенні опери загальнонаціонального значення? Ключовим напрямом була фольклорна творчість, національне виховання в сім'ї. Дружина М. А. Аркаса Софія Петрівна Богданович, українка козацького походження, дбала про виховання своїх дітей, розповідала про запорожців, чумаків. Микола залюбки виїжджав із матір'ю у родові маєтки Христофорівки та Богданівки. Мати співала синові українські народні пісні, думи. Як заворожений слухав Миколка... [1, 37 с.].

Мама Софія Богданович розуміла, що фольклор «на поверхні» будь-якої національної ідеології відродження. Намагалася виховати «душу українця» (за словами Віктора Жадька). Це було першою причиною, чому Микола Аркас у 70-х роках ХІХ століття звернувся до фольклору та музики. Свою службу Україні М. Аркас, студент, почав з української пісенної культури. 14 серпня 1870 року він закінчив Першу Одеську приватну класичну гімназію. Учитель історії Л. Смоленський навчив юнака любити творчість Т. Шевченка, розуміти кожне

слово Кобзаря, що сприяло його духовному збагаченню. Визначальним у житті майбутнього композитора було знайомство з Марком Кропивницьким, батьком українського театру, та Петром Ніщинським, великим учителем музики, автором всесвітньо відомого хоралу «Закувала та сива зозуля». Гімназійні роки юного Миколи Аркаса, сина адмірала, в Одесі припадають на часи відомих реформ, політичного послаблення в жорстокій імперії. У 1870 році він закінчує гімназію. Навчаючись у Новоросійському університеті, молодий Аркас належав до свідомої інтелігенції міста – великого морського порту, в якому ритми життя зазнавали міжнародного впливу.

Другим чинником виступає той факт, що українська інтелігенція 70-х років вважала музику одним із засобів спілкування з народом [2, 155 с.]. Кобзарське мистецтво стало потужною силою впливу на людей. У мастках Миколи Аркаса в Богданівці, Христофорівці проживали кобзарі, влаштовувалися зустрічі, концерти з простими людьми. Кобзарів і бандуристів запрошував до Миколаєва Микола Миколайович з усієї України, поселяв їх у своєму домі. Коли до Миколаєва навідувався кобзар Терешко Пархоменко, то Микола Аркас щоразу запрошував гостя нагадати пісню про чумака «Ой, з-за гори та із-за кручі, та риплять вози, ідучи», на засідання «Просвіти», а також показав краєвиди поблизу Богданівки і Христофорівки [1, 235 с.].

Ще в студентські роки по селах Миколаївщини він збирав і записував пісні. В юнацькі роки відчайдушно прагнув бути ближчим до простого люду, нехтував традиціями свого аристократичного виховання; мріяв про життя серед селян, закохався в дівчину із простолюду Ярину, «з якою він мріяв одружитися й жити простим селянським життям» [1, 96 с.] Кохання панича і селянки... Учні-аркасівці, гуртківці Христофорівської загальноосвітньої школи, ознайомившись із твором Віктора Жадька «Грек з душею українця», вражені цим фактом з життя Миколи і Ярини, написали вірш:

Покохав Микола
Селянку Ярину.
Покохав всім серцем,
Бо вона єдина....

Таїсія Броніцька «Перше кохання Миколи Аркаса»

Юну художницю, члена гуртка «Аркасівці» Скидан Катерину вразила розмова Миколи і Ярини про нерівність у коханні. Про це вона пише у вірші «Перші почуття до адміральського сина»:

Босонога, з русою косою,
Йшла втомлена Ярина додому,
Бо вона на ниві – з першою росою...
Як хочеться заглянути у вічі кожному!

«Ой Колю, Колю... Я проста селянка,
Можливо, я твоя панська забаганка...
Боже, що я натворила? Я його люблю...»

Схаменулась, підхопилась: «Душу погублю»...

Але не судилося... У 1875 році Микола Аркас повертається до Миколаєва. І родина визначила йому шлях: служба в морському відомстві – ад'ютант командувача Чорноморського флоту, мировий суддя, статський радник (цивільний генерал). Добросовісний, із великим почуттям обов'язку, честі, він мав реальні обов'язки перед родиною, країною, Чорноморським флотом. У вільний час М. Аркас, знявши мундир, сідав за рояль. Душа прагнула творчості, просвітницької

діяльності. У всьому йому допомагала дружина Ольга Іванівна Шишкіна.

М. Аркас писав М. Кропивницькому: *«Завдячний Богу, що зустрів Ольгу Іванівну, і молю його, аби дав можливість щоденно на неї молитися. Аби ти знав, куме, скільки ми вдвох ходили попід дворами в пошуках селянських пісень; яка вона в мене терпляча і як уміє відрізнути халтуру від народної перлини»* [1, 187 с.].

Донька військового, дружина Миколи Аркаса Ольга Іванівна Шишкіна, яка грала на музичних інструментах, навіть думала виступати на сцені, допомагала записувати думи, історичні пісні. Допомогала Миколі Миколайовичу і донька Оксана. Разом записано 80 пісень (підготовлено до друку 2 збірки), що, на жаль, не опубліковані. Микола Аркас послав до Санкт-Петербурзького цензурного комітету «Збірник українських пісень, записаних Олесею, Оксаною та Миколою Аркасами», і почалося: *«цензорам не сподобалося», «тема рекрутів, солдатчини, кохання...»*. Відмови, відмови.... Він розумів, що нікому не потрібні вистраждані народом пісні. Залишився рукопис, який на сьогодні не вцілів. Немає і родинного архіву Аркасів. Микола Аркас, онук композитора, доктор Празького університету, напише красналицю Леоніду Кауфману (09 березня 1965 року) про долю родинного архіву у 20-ті роки: *«... два збірники, зібраних батьком пісень (80), загинули на ялтинському пристановищу... на моїх очах, коли наш транспорт відчалював, чернь грабувала і нищила багаж... Я втратив 2 зошити з народними піснями»* [1, 205 с.]. *«Виключенням є лише 4 пісні, що збереглися у вигляді фотокопій з оригіналів, які знаходилися в архіві Ф. Камінського, а потім безслідно зникли в 60-х роках 20 століття»* [2, 155 с.]. Є принаймні надія, що збірник безслідно не зник.

Для опери «Катерина» Миколою Аркасом знайдені оригінальні мелодії, незважаючи на те, що в той період було важко відшукати самотню народну пісенність, бо край заселявся переселенцями з Полтавщини, Черкащини, Київщини...

Під час створення партитури Микола Миколайович обробив і використав майже 400 українських народних пісень, що збирав разом із дружиною Ольгою Іванівною в різних місцях, відвідуючи села Миколаївщини та Полтавщини, а також почуті від кобзарів і бандуристів.

Записи народних пісень пізніше лягли в основу опери «Катерина» (хор хлопців «Гей, по синьому морю», жіночий хор «Ой, у неділю», хор солдатів «То ли не береза, то ли не кудрява», колискова Катерини тощо).

Микола Миколайович слухав, серцем сприймав кожне слово, мелодію. Як згадують жителі села Христофорівки, в якому був маєток і господарство Миколи Аркаса: *«Приїжджав часто, любив музику, знав майже всього напам'ять «Кобзаря», читав*

*Художник Белосвет М. І.
Аркасова музика – Шевченкова душа.
Поетичний світ Кобзаря і музика Аркаса*

селянам, слухав їх пісні. Усі бігли вечорами до маєтку, бо звучав рояль. Із задоволенням награвав записані народні пісні» (спогади Матвієнко Г. Ф.). Пані Ольга здавалася селянам гордою жінкою, але ж для школи в Христофорівці вона

виділила власні кошти. Христофорівські дітлахи чекали пана, а він на березі Інгулу їх пригощав. Згадували, що і «читати вчив, цікавився успіхами, думками дітей» (спогади Голуб В. А.). Люди слухали кожне слово про нещасливу долю покритки, осудженої батьками і всіма людьми. Про що ж думав сам він? Чи гадав, що донька Оксана, як і Катерина, народить поза шлюбом, але він не вижене онука з матір'ю...приховає гріх. Знав батько, як тяжко жити байстрюкові, а тому в трирічному віці усиновив його, щоб не повторити хлопчику долю Івася, сина Шевченкової Катрі. Чимало христофорівців знали від своїх рідних про таємниці сім'ї Аркасів, стверджували, що донька Оксана мала позашлюбного сина від учителя Якова Самойленка. Розповідали, що «панночка народила від конюха, з

Прабабусі Богдани Тиць працювали в Аркасівському маєтку с. Христофорівки

яким багато часу проводила». Сам Микола Аркас – син-онук згадує: *«Правда така: у 1897 році моя мати Оксана Миколаївна познайомилася з народним учителем нашої Христофорівки Яковом Петровичем Самойленком, що був за походженням полтавським козаком...короткий роман, а через рік і я об'явився на світі Божому. Свого справжнього батька я ніколи не бачив...його було переведено дуже далеко кудись на північ»* [3, 7 с.].

Щеміло серце, коли брався за шевченківський твір на початку 1890 року. Лібрето за поемою Тараса Шевченка склав сам. Лібретист і композитор, він не розділяв творчий процес на окремі частини. Звичайно, увівши в дію нову особу – молодого хлопця Андрія Безверхого, ускладнив зав'язку твору: на першому плані

нещасливе кохання. Лірико-драматичний аспект опери відповідає логіці шевченківського сюжету.

Оскільки М. М. Аркас не володів професійно ні основами композиції, ні аранжуванням, клавір та оркестровий варіант твору редагувалися і готувалися за допомогою професійних музикантів [2, 156 с.]. Відомо, що М. Аркас, написавши оперу, відіслав її в Одесу. Одеський музикант П. І Молчанов опрацював клавір. Уперше сцени з «Катерини» прозвучали в аматорському виконанні в Миколаївському відділенні Російського музичного товариства у 1897 р. Тоді, нарешті, була надрукована партитура опери. Однак по-справжньому донести до глядача твір зміг через два роки Марко Кропивницький зі своєю трупю на московській сцені.

Відомий режисер і театрал Марко Кропивницький повідомив Миколу Миколайовича, що опера вже оркестрована, але не було цензурованого примірника лібрето. Марка Кропивницького чекала театральна Москва. *«Мабуть така життєва закономірність: там, у Москві, де опера «Катерина», що заборонена на українській сцені, вперше побачила світ рампи. І саме українською мовою!!»* [1, с. 259]. 12 лютого 1899 року в Москві в театрі «Акваріум» відбулася прем'єра опери у виконанні трупи Марка Кропивницького. Московська публіка аплодувала опері. Українська трупа оживила театральний сезон: цікавий сюжет, чуттєві

українські мелодії, яскраві сценічні картини. Столична публіка стала очевидцем особливої події в українській культурі – започаткування національної опери. Марко Лукич описував йому до подробиць постановку опери. Потім її почули та радо сприйняли в Одесі, Києві, Львові, Варшаві, Кракові. Режисерська робота Кропивницького відіграла велику роль в успіху «Катерини». Першу оперу на шевченківський сюжет характеризують мелодизм, емоційність, лірико-драматичний сюжет. Виконання опери вимагало від артистів надзвичайної майстерності, музично-сценічних дій, різних форм танцю. Це і надія, і драма, і трагедія головної героїні, що майстерно передавали співачки М. Ротмірова, М. Литвиненко-Вольгемут, О. Петрусенко, С. Крушельницька.

Афіша 1956 р. Миколаїв

Як чекав трупу Кропивницького Микола Аркас у рідному місті Миколаєві!!! Але спочатку була Одеса. Одеські митці вітали Миколу Аркаса з цінним внеском у народну оперу. А в театрі Шеффера готувалися до вистави. Чекали і члени «Просвіти» у рідному місті. На прем'єру зібралося багато люду. Закінчилася вистава – Микола Миколайович за кулісами розплакався. Зал скандував: «Автора на сцену!!!». Композитор на сцені – і нова хвиля оплесків. Схвилюваний, блідий, висловив подяку, бо щасливий, що став автором першої української опери на слова геніального Кобзаря. А Марко Лукич одяг лавровий вінок із написом: *«Вельмишановному Миколі Миколайовичу Аркасу, композитору «Катерини» від удачного товариства малоросійських артистів. 14 березня 1900 року»* [1, 279 с.].

Микола Аркас, щасливий від успіху, мав задум покласти на музику «Наймичку» Тараса Шевченка, твір М. Гоголя «Вій». Проте переніс тяжкий інсульт із паралічем правої руки: не було змоги грати на фортепіано скаліченою рукою. Випало на долю Миколі Миколайовичу Аркасу залишитися автором єдиної опери.

Марко Лукич турбувався про долю «Катерини», оскільки розумів, що деякі театральні товариства звернуться з проханням дати право на постановку та музику «Катерини», але чи буде висока якість таких вистав. *«Чи не згодився ти на оцю мою думку, щоб твоєї «Катерини» не тріпали усякі антрепренери українського театру... І доки п'єса не пройшла через горнило, її можуть заплювати»* [1, 282 с.]. Автором, за порадою Марка Лукича Кропивницького, було накладено табу.

Упродовж 3 місяців виконувалася «Катерина» у Києві артистами трупи М. Кропивницького. Микола Аркас стежив, хвилювався через будь-яке зауваження. *«Він не знайомий був із кухнею «критичних спектаклів на честь» нового автора, тим більше писав українською мовою. Попереду на нього чекали випробування і славою, і нищівною критикою»* [1, 286 с.]. *«Але музика для нього була не просто хобі меломана, а засобом рішення завдань загальнонаціонального значення. Він намагався говорити з народом мовою музики в найбільш доступних для сприйняття формах – у вокальному жанрі»* [2, 156 с.].

Яка сценічна доля «Катерини» у радянські часи? Подальшу долю авторського рукопису дослідив відомий миколаївський краєзнавець А. М. Топоров. Миколаївський скрипаль і диригент С. І Зельцер, викладач Київського музичного училища Ф. І. Вовчек, скрипаль Одеського театру Ванін, диригент Одеської опери І. Прибик зробили кілька варіантів оркестровки. А. Топоров знайшов у 1956 році колишню прислугу Аркасів Василю Павлівну Сиденко, яка розповіла, що власноручно палила декілька мішків рукописів. Цінності матеріалу жінка не усвідомлювала. Але збереглася «оркестровка опери, партитура якої була зроблена диригентом Одеського оперного театру І. В. Прибіком. Рукопис купив на аукціоні відомий краєзнавець Ф. Камінський, який особисто знав автора опери і передав у Міністерство культури УРСР. У грудні 1955 року спеціально створена комісія відзначила художню цінність твору» [5, с. 30]. Постановки «Катерини» у 1956 році: січень – Дніпропетровський театр, згодом – Вінницький, у березні – Київський театр імені Івана Франка. Сучасники відзначали мелодику, спів, правду людських почуттів, без фальшу. «І у 1956 році нову редакцію опери було підготовлено композитором Г. Тарановим і поетом Д. Бобирем. Та активне сценічне життя першої редакції не припинялось... Прем'єра відбулася 02 червня 1957 року в залі ДМШ № 1 під керівництвом Євгенії Василівни Петрової, викладача вокалу, яка сама співала партію Катерини» [5, 30 с.].

Оперний твір Миколи Аркаса до цього часу хвилює дослідників творчості, які порівнюють дві редакції клавiру: першу авторську та другу літературно-музичну, зроблену композиторами Г. Тарановим та Д. Бобирем у 1956 році. Головна кульмінаційна сцена залишається без змін. Мова, дух Шевченка відчувається. Шкода, що автор тексту другої редакції повністю викреслив початкові строфи поеми: «Кохайтеся, чорнобриві...». У Миколи Аркаса цей текст належить до партії головного героя Андрія.

Щодо оперних партитур, то відомо про існування трьох редакцій. Перша редакція зроблена Є. І. Зельцером, миколаївським диригентом і скрипалем (не збереглася); друга – Л. Щедріним, першим директором Миколаївського музичного училища, який був симфонічним диригентом та ввів уривки опери вперше до своїх програм; третя – Ф. Воячком, викладачем Київського музичного училища.

Поезія Тараса Шевченка і музика Миколи Аркаса наповнюють душу піснюю, красою рік, степів України, словом мудрого народу. Опера «Катерина» – це твір справжнього патріота, пошук ролі мистецтва як форми служіння українській справі і тяжкій роботі на національній ниві Степової України. Значення опери полягає не в її музичних характеристиках, а в ідейному, соціальному змісті. Це був засіб боротьби за українську справу на Півдні України. Музично-театральну діяльність продовжив Микола Аркас – другий на Заході України.

Оптимістично звучать слова з безсмертного твору Дмитра Кременя: «...звучить Аркасів вокаліз», що відроджує в душах сучасників не тільки пам'ять про талановитого працівника на національній творчій ниві, а й закликає любити рідну землю, пісню, задуматися над трагічною долею людини. І повертається пам'ять про Аркаса – композитора, творця першої національної опери, створеної за мотивами однойменного шедевра Тараса Шевченка. Звучить музика опери, що була невід'ємною частиною Аркасового життя! Сценічне життя прекрасного твору талановитого композитора Півдня України продовжується, набирає міжнародного визнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жадько В. О. Грек з душею українця. Роман-пошук / В. О. Жадько – Київ, 2003. – 348 с.
2. Березовська Т. В. Історичний портрет роду Аркасів / Т. В. Березовська. – Миколаїв, 2006. – 216 с.
3. Микола Аркас-молодший. З родинної хроніки. – Миколаїв, 1993. – 51 с.
4. Шкварець В. П. Микола Миколайович Аркас : життя, творчість, діяльність : монографія В. П. Шкварець. – Миколаїв–Одеса : Тетра, 2002. – 260 с.
5. Збірник матеріалів міжвузівської студентської науково-практичної конференції «М. М. Аркас : погляд із сьогодення». – Миколаїв, 24–25 березня 1998 р. – 114 с.
6. Дмитро Кремінь. Збірка «Бурштиновий журавель». Поезії / Кремінь Дмитро. – Київ. – 1987. – 110 с.

ДВІСТІ РОКІВ ДОСЛІДЖЕННЯ КОСМОСУ

*(до ювілею Науково-дослідного інституту
«Миколаївська астрономічна обсерваторія»)*

**Надія Майгурова,
Олександр Шульга,
Лариса Янішевська**

*«Встав вранці, умився, привів себе в порядок –
і одразу ж приведи в порядок свою планету».*

Антуан де Сент-Екзюпері

Астрономія – одна з найцікавіших і найзагадковіших наук. Не дивлячись на те, що на початок ХХІ століття багато таємниць космосу вже відкрито, людство продовжує пошук, наполегливо намагаючись зазирнути все далі й далі в глибини зоряного простору. А розгадувати загадки Всесвіту нам допомагають астрономічні обсерваторії.

Миколаївська астрономічна обсерваторія (МАО), заснована ще у 1821 році, – одна з найстаріших у Східній Європі. Нині – це не просто архітектурний комплекс із заповідною територією, де знаходяться павільйони з телескопами, музей з унікальними старовинними астрономічними інструментами і приладами, які так радо зустрічають своїх відвідувачів. Це – науково-дослідний інститут, що активно займається дослідженням космічного простору. І дбайливо зберігаючи і примножуючи наукові та культурні традиції, наша обсерваторія прийшла до свого 200-річного ювілею зі значними успіхами і досягненнями в астрономії. Ювілей – це привід розповісти читачам, чим займаються наукові співробітники обсерваторії, які загадки космосу досліджують. Наші астрономи – це люди, пристрасно захоплені наукою, фахівці високого рівня, які ретельно вивчають середовище, у якому живе планета Земля. Завдяки їм, можна сказати, що МАО «стоїть на сторожі безпеки Землі», тому що космос зберігає в собі ще багато таємниць, що можуть вплинути на долю Землі.

Малі тіла Сонячної системи – астероїди

Вивчення об'єктів ближнього космосу з метою запобігання космічної загрози – космічного сміття, астероїдів, що зближуються з нашою планетою, метеороїдів та метеорів – є важливою місією Миколаївської обсерваторії.

Світ небезпечних для Землі астрономічних об'єктів, порівняно недавно відкритий, украй цікавий сам по собі. Його вивчення дозволяє пролити світло на походження нашої планети й уточнити її місце в Сонячній системі.

Населення Сонячної системи різноманітне. Звичайно, головними її членами слід вважати планети, що представлені двома групами: планети-гіганти (Юпітер, Сатурн, Уран, Нептун) і планети земної групи (Меркурій, Венера, Земля, Марс). Крім планет (їх ще називають великими планетами), у Сонячній системі є ще так звані малі тіла, до яких відносяться астероїди (раніше їх називали малими планетами), комети і незліченна кількість крихтих метеорних тіл, що рухаються по різних орбітах. Їх розміри складають від часток міліметра до декількох метрів.

Одночасно з вивченням об'єктів Сонячної системи людство стало задумуватися і про безпеку зіткнення з космічними тілами. Достовірно відомо, що зіткнення астероїдів із Землею відбуваються регулярно. Частота не змінюється вже більше мільярда років. Так, астероїди діаметром 30 м стикаються із Землею раз на 200 років, а діаметром 10 км – раз у 100 млн років. Майже кожне сторіччя на Землю падає метеорит досить великих розмірів, щоб викликати суттєві руйнування і жертви. На поверхні Землі відомо понад 230 великих ударних кратерів. Найбільші з них мають діаметр до 200 км. Наприклад, Арізонський кратер – один із найвідоміших метеоритних кратерів Землі. Це гігантська земляна чаша діаметром 1 219 метрів та глибиною 229 метрів, а край кратера піднімається над рівниною на 46 метрів.

Арізонський кратер має діаметр більше 1 200 м

Але, ми знаємо, що далеко не вся поверхня нашої планети досліджена вченими, особливо дно океанів. І можливо ще будуть нові відкриття. Найдавніше письмове повідомлення про падіння небесного каменя є в китайських літописах і відноситься до 654 р. до н.е. Але метеорити були відомі й за багато століть до цього. Це завжди було підставою для створення легенд і міфів.

Те, що в Сонячній системі існують, крім планет, інші рухомі об'єкти, учені

почали усвідомлювати у ХІХ ст., після того, як перший астероїд, Церера, був виявлений у 1801 році, у першу ж ніч сторіччя. Згодом були відкриті Палада, Юнона та Веста, усього до кінця сторіччя – 452 малі планети, з упровадженням у практику астрономічних спостережень нових методів і технологій темпи відкриттів стрімко зростали. Орбіти майже всіх відкритих астероїдів перебували в поясі між орбітами Марса і Юпітера (з часом він став називатися головним поясом астероїдів), тому на той час уважалося, що загрози для безпеки землі ці об'єкти не становлять. Однак виявилось, що крім астероїдів головного поясу, існує популяція астероїдів на витягнутих і нестабільних орбітах, які можуть перетинатися з орбітою Землі, що у свою чергу означає «можливість зіткнення», коли астероїд і планета виявляться одночасно в точці перетину їх орбіт. Після того, як у 1937 році відкрито астероїд Гермес, усього за три місяці до його максимального зближення із Землею, учені занепокоїлися і почали усвідомлювати реальну проблему астероїдної небезпеки. Він пролетів на відстані 739 тис. км від Землі, що за космічними мірками дуже близько (менш ніж дві відстані до Місяця). Кількість спостережень не дозволила астрономам обчислити точну орбіту цього астероїда, він був втрачений на 66 років і тільки у 2003 році відкритий заново.

Ще однією подією, що привернула до себе велику увагу, стало проходження трьохсотметрового астероїда Асклепій поблизу Землі 22 березня 1989 р. Цей близький прохід виявлено лише тоді, коли він став віддалятися від Землі, через дев'ять днів після його максимального зближення із Землею. У 2004 р. відкрито одне з найбільш потенційно небезпечних небесних тіл – астероїд Апофіс, який має розмір 200–350 м. Попередні розрахунки його траєкторії передбачали, що під час майбутніх зближень із нашою планетою у 2029, 2036 або 2068 роках астероїд має всі шанси впасти на неї. На щастя для людства, нова траєкторія його руху, уточнена завдяки спільним спостереженням астрономів усього світу, показала, що його падіння в найближчі сто років можна не чекати.

Коли мова йде про загрозу з космосу, перш за все, є сенс говорити про досить великі тіла – більше сотні метрів. Великі небесні тіла можуть досягти Землі й призвести до сильних руйнувань. Наслідки таких падінь можна порівняти з великими природними катастрофами, вони не мають верхньої межі руйнівності. Тому, незважаючи на надзвичайну рідкість таких явищ, вони стають в один ряд з іншими ймовірними глобальними катастрофами людства. Але зіткнення з порівняно невеликими тілами (50–100 м) теж можуть призвести до тяжких наслідків для людей. Поки не існує технологій, які б дозволили завчасно стовідсотково виявити всі потенційно небезпечні об'єкти на достатній відстані від Землі. Часто їх відкривають за кілька годин до зіткнення.

Як показує історія, об'єкти, менші за розміром, можуть теж завдати істотної шкоди. Наприклад, ми знаємо, що тунгуську катастрофу 30 червня 1908 р. поблизу річки Підкам'яна Тунгуска викликало падіння об'єкта розміром 50–80 метрів. Якщо ще сто років тому Тунгуське явище розглядалося в усьому світі як деяка випадковість, то згодом прийшло розуміння того, що такі події насправді досить часто відбуваються на Землі, і можуть істотно вплинути на розвиток цивілізації. Падіння челябінського метеорита підтвердило актуальність проблеми астероїдної небезпеки. Цей невеликий метеорит розміром усього 15–17 м і масою близько 10 тис. тонн, що вибухнув 15 лютого у 2013 р. над густонаселеним районом Челябінської області, виконав свою просвітницьку місію: населення планети стало свідком цієї події і через його наслідки ще більше зрозуміло, що астероїдно-кометна небезпека – це не міф, а цілком реальна загроза, є предметом турботи всього людства.

З 2015 р. щорічно 30 червня відзначається День астероїда. Це всесвітній просвітницький акт під егідою ООН, покликаний донести до людей знання про астероїди і загрози, пов'язані з можливістю зіткнення Землі з цими тілами. Воно відзначається в день, коли сталася тунгуська катастрофа – найпотужніша подія в сучасній історії, пов'язана з падінням малого тіла на Землю.

Нині загальна кількість відкритих астрономами астероїдів налічує більш 1млн. (1 074 494 станом на 29 травня 2021 року) об'єктів. Більше 2 тис. (2 243 станом на 29 травня 2021 року) із них віднесено до класу потенційно-небезпечних, таких, що можуть зближуватися із Землею на відстань менше 0.05 а.о. (19.6 місячних орбіт) та мають розмір більше 100–150 метрів. Вони достатньо великі, щоб викликати значні руйнування на суші або цунамі у випадку падіння в океан.

Таким чином, проблема астероїдно-кометної небезпеки серйозно заявила про себе в останні роки поряд з іншими проблемами виживання людства. Виявлення все більшого числа слідів космічних катастроф на земній поверхні, нові факти про катастрофічні зіткнення в Сонячній системі – усе це показує вченим ту реальну небезпеку, яку представляють собою зіткнення космічних тіл із Землею.

Ми чітко розуміємо, що падіння космічних тіл на Землю відіграли дуже важливу роль у розвитку життя на Землі в минулому і можуть вплинути на неї в майбутньому.

Основним завданням Миколаївської обсерваторії з проблеми астероїдної небезпеки є спостереження астероїдів, що зближуються із Землею на небезпечній відстані.

Дослідження малих тіл завжди представляло великі труднощі, і тільки в останні десятиліття в цій галузі досягнуто значного прогресу після того, як у 1992 році, у звіті, підготовленому для агентства НАСА, було рекомендовано організувати програму «Спостереження за космічною безпекою» (англ. SpaceguardSurvey) з метою пошуку астероїдів, що перетинають орбіту Землі, їх перевірки та подальшого спостереження за ними. Пошук рухомих небезпечних об'єктів – завдання досить складне. Астероїди, що мають малі розміри, з великих відстаней видно дуже слабкими зірочками, помітити які можна тільки через телескоп. Наприклад, астероїд діаметром 20 км із відстані 300 млн. км має вигляд об'єкту 15 зоряної величини, тобто у 150 тис. разів слабкіше Полярної зірки. Астроному, щоб не втратити новий відкритий астероїд, необхідно отримати кількість спостережень, що буде достатньою для обчислення елементів його орбіти. Для цього необхідно патрулювання всього неба, а не лише окремих його ділянок. Спостереження проводяться вночі, оскільки на денному небі ці тіла не видно, також на пошук впливають погодні умови.

Забезпечити точними обчисленнями число малих тіл, що зростає, не під силу одній обсерваторії. Для цього об'єднуються зусилля астрономів різних країн світу. Всі обсерваторії, що спостерігають за малими тілами, надсилають свої результати до Міжнародного центру малих планет. Це – офіційна організація, яка за сприяння Міжнародного астрономічного союзу (МАС) збирає і систематизує дані спостережень малих тіл Сонячної системи, підтримує безкоштовні онлайн-сервіси для спостерігачів, щоб допомогти їм у спостереженні малих планет і комет та публікує повідомлення про нові відкриті об'єкти, які є першочерговими цілями для спостережень. Знаходиться він у Смітсонівській астрофізичній обсерваторії, яка є частиною Гарвард-Смітсонівського центру астрофізики спільно з Гарвардською університетською обсерваторією. Спостереження Миколаївської обсерваторії в Міжнародному центрі малих планет охоплюють часовий проміжок тривалістю у

60 років. Це один із найдовших майже безперервних рядів спостережень малих тіл, отриманих в одній обсерваторії. Історія регулярних спостережень малих тіл Сонячної системи почалася з прибуття в Миколаївську обсерваторію з Пулково відновленого зонного астрографа для розширення зони спостережень малих планет до -20° за схиленням у 1959 році. Протягом 1961–1996 рр. на цьому телескопі проводилися фотографічні спостереження обраних астероїдів, за результатами яких отримано каталог 2 450 положень астероїдів, представлений у Центрі малих планет МАС. За малі випадкові й систематичні похибки в положеннях астероїдів ці спостереження отримали найвищу оцінку – кожен рік спостережень цього періоду позначений буквою «h» (high-precision astrometry), що означає «високоточна астрометрія». Фотографічні спостереження на зонному астрографі в Миколаєві тривали 37 років і були завершені 31 травня 1999 року в зв'язку з відсутністю фотографічних платівок. Поява ПЗЗ-камер у якості приймачів випромінювання небесних тіл уможливило продовження і розвиток спостережень малих тіл Сонячної системи в Миколаєві. Крім астероїдів головного поясу в Обсерваторії почато регулярні спостереження астероїдів, що зближуються із Землею, у тому числі потенційно небезпечних об'єктів. Так, для астероїда Апофіс отримано більше 100 положень під час його близького зближення із Землею в січні 2013 року. Усього з 2001 року отримано близько 10 тис. спостережень астероїдів, що перетинають орбіту нашої планети. Усі спостереження оперативно надсилаються до Центру малих планет, де стають доступними для вирішення завдань, пов'язаних з уточненням орбіт або визначенням інших характеристик.

Сучасна астрометрична точність кращих наземних спостережень астероїдів, яка оцінюється похибкою у $0.05''$, достатня для виявлення відхилень у їх русі. Це дає можливість отримати оцінку маси – найважливішої характеристики небесного тіла. Спільна програма досліджень між Миколаївською обсерваторією, Інститутом прикладної астрономії РАН і обсерваторією в Бордо (Франція) для визначення мас великих астероїдів була розпочата у 2000 році. У 2004 році до учасників проекту приєдналися Національна обсерваторія ТУБІТАК (Туреччина) та астрономічна обсерваторія ім. В. П. Енгельгарта Казанського державного університету, а у 2006 р. – Інститут небесної механіки та обчислення ефемерид Паризької обсерваторії. За результатами робіт цього проекту одержано масив наземних позиційних спостережень астероїдів, що мали тісні зближення з більш масивними астероїдами, для яких згодом отримано оцінки мас. Миколаївська обсерваторія також брала активну участь у програмі наземної підтримки підготовки Європейської космічної місії «GAIA». На жаль, для повноцінної участі в програмі супроводу діючої місії нині в обсерваторії немає технічної можливості, оскільки яскравість апарату виявилася значно нижчою за передбачувану і він недоступний для спостережень в умовах міського клімату.

Аналізуючи оцінки збитку від падіння малих метеоритів на Землю, можна стверджувати, що шкода від них досить незначна, порівняно з іншими факторами ризику. Наприклад, на дорогах у результаті ДТП щорічно гинуть тисячі людей. Земна атмосфера захищає нас від ударів тіл розміром до декількох метрів. Більш небезпечними є великі тіла. Але нині астрономи не знають таких великих астероїдів, про які можна сказати, що в найближчі сто років вони наблизяться до Землі. Головне завдання – не пропустити появи нових, ще не вивчених, небезпечних об'єктів.

Велику небезпеку для подальшого розвитку цивілізації також становлять не тільки об'єкти природного походження...

Багато сотень років люди були впевнені, що простори Всесвіту нескінченні,

глибина неба бездонна. І яке ж було здивування, коли світ дізнався, що несподівано в космосі зіткнулися два супутники. Це сталося у 2009 році над Таймиром. Тоді, «Космос–2251», який уже закінчив експлуатацію, врізався в діючий супутник глобальної системи зв'язку «Ірідіум». Висота зіткнення – 789 км. У результаті такого космічного ДТП в різні боки розлетілися більше 2 000 порівняно великих фрагментів. Малі шматки обліку не піддаються. Виявляється, там мало місця! І особливо зараз, коли сузір'я супутників прагнуть зайняти великі області на низькій навколоземній орбіті, цей простір стає ще більш тісним.

Ми всі стежимо за тим, як провідні країни світу продовжують нарощувати темпи космічної діяльності. Досягнення в дослідженні космосу є одними з найважливіших показників рівня розвитку країни.

За останні десятиліття космічна діяльність стала невід'ємною частиною світової економіки: якщо до 1990-х років в освоєнні космосу брали участь тільки СРСР і США, то тепер – понад 50 країн: США, Китай, Європейський Союз (без розбивки по країнах), Індія, Японія, Іран, Республіка Корея, Ізраїль, КНДР, Австралія. Кількість запусків ракетно-космічної техніки за ці роки складає близько 6 000. Але не всі супутники є діючими нині. У космосі на величезній швидкості рухаються штучні супутники, які вже припинили своє функціонування, деякі фрагменти ракет-носіїв, що залишаються на орбіті, фрагменти знищених супутників, інші небезпечні об'єкти техногенного походження.

І у зв'язку з цим в астрономії з'явилося нове поняття – «космічне сміття». Учені підраховали, що в космосі знаходиться майже 128 млн. шматків космічного сміття розміром більше 1 мм і 34 тис. частинок – понад 10 см. Усе, що менше 1 мм, підрахувати вкрай важко (<https://trends.rbc.ru/trends/green/608044f79a79473d011318f1>).

Ця кількість постійно зростає. Росте за рахунок запуску нових супутників, а також процесу «саморозмноження» космічного сміття внаслідок зіткнень між окремими його частками.

Космічне сміття в навколоземному просторі

Істотний внесок у збільшення космічного сміття навколо Землі зробив у 2007 році Китай. У рамках збільшення своєї обороноздатності випробувано

протисупутникову ракету «Фен'юнь 1С». Ціллю для ракети був метеорологічний супутник із вичерпаним терміном експлуатації, що кружляв на висоті 865 км. Китайці довели свою можливість збивати ворожі супутники. Результатом стала поява на орбіті майже 3,5 тисячі великих уламків. За перші десять років приблизно 600–700 з них згоріло внаслідок тертя об атмосферу, решта поки продовжує кружляти по різних орбітах. Це тільки великі уламки. А уламків більше сантиметра утворилося приблизно 40 тисяч, і кожен із них несе потенційну загрозу. Одна справа, якщо такий шматочок сміття потрапить у супутник і знищить його, а ось потрапляння в МКС може призвести до тяжких наслідків із людськими жертвами.

У серпні 2018 року відбувся вибух блоку американської ракети ATLAS Centaur, що різко збільшило кількість небезпечних об'єктів (вдалося виявити 581 фрагмент). У березні 2019 р. Індія навмисно від час випробувань зруйнувала власний космічний апарат Microsat-R, у результаті чого з'явилося 150 фрагментів цього руйнування і т.д.

Фахівці стверджують, що невелике космічне сміття навіть небезпечніше за великі об'єкти: 1) вони не каталогізовані через мінімальні розміри, тому і непередбачувані, від них неможливо ухилитися; 2) їх кількість у багато разів більша великого за розміром сміття та постійно збільшується; 3) зниження прозорості атмосфери і навколоземного простору відбувається переважно через накопичення дрібного сміття, що призводить до значних змін в озоновому шарі Землі тощо. Тривалість перебування такого сміття в космосі може досягати мільйони років.

Головна проблема смітцевої кризи в космосі – вихід із ладу працюючих супутників під час зіткнення з космічним сміттям. Під час зіткнення з об'єктом більше 10 см будь-який космічний апарат або станція гарантовано знищуються. Зараз близько 99 % потенційно небезпечних об'єктів зовсім не контролюються через їхні малі розміри і величезні швидкості.

Особливо шкідливі наслідки мають військові навчання. Подібні тренування щодо знищення своїх відпрацьованих супутників проводили США, Китай, Росія. Ці залишки вже ніколи не знадобляться людству, але практично навічно залишаються в навколоземному просторі.

Також не варто забувати про потенційну загрозу виникнення міжнародних конфліктів. Збільшення кількості дрібних фрагментів, що не реєструються наземними засобами, призведе до того, що незабаром важко буде визначити, чи супутник вийшов з ладу, чи його знищила інша держава. Це може спровокувати збройний конфлікт.

Зупинити розвиток науки та інноваційних технологій неможливо.

І фахівці планують ще більш інтенсивно використовувати космічний простір. Наприклад, компанія SpaceX на чолі з Ілоном Маском спільно з британською компанією OneWeb анонсує супутниковий Інтернет, який покриє всю планету, буде доступний за низькою ціною, забезпечить високу швидкість передавання даних, низьку затримку сигналу, більшу кількість одночасно підключених абонентів.

Домогтися таких переваг SpaceX та OneWeb планують завдяки виведенню на орбіту набагато більшої кількості супутників: сотень і тисяч.

Якщо в Iridium зараз 66 супутників, то OneWeb планує вивести 700, а SpaceX – до 12 тис. (а надалі – до 30 тис.). 24 січня 2021 року SpaceX у рамках місії Transporter-1 успішно вивела на задану орбіту рекордну партію супутників: 133 комерційні й державні космічні апарати та 10 супутників, які будуть задіяні в розгортанні глобальної мережі інтернет-покриття системи Starlink. 09 травня

2021 року компанія SpaceX запустила чергову партію з 60 інтернет-супутників Starlink. А 15 травня цього року SpaceX успішно вивела на орбіту 52 супутники, а також 2 CapellaSpace і Tyvak.

Ураховуючи те, скільки супутників планує запускати компанія, учені попереджають про зростання загрози безпеки в космосі («Эксперты увидели угрозу космической безопасности в спутниках Илона Маска» / <https://www.interfax.ru/world/762245>).

Таким чином, освоюючи космічний простір, ми засмічуємо його, що у свою чергу ускладнює його освоєння. Усе це може загрожувати повним припиненням космічної діяльності.

І тепер ми бачимо, наскільки важлива діяльність обсерваторій, які займаються виявленням об'єктів космічного сміття (Шустов Б. М. О фундаментальних исследованиях по проблеме космического мусора // Космический мусор: фундаментальные и практические аспекты угрозы. – 2019).

Міжнародні організації, Міжнародний астрономічний союз визнають, що питання забруднення навколоземного простору постає дуже гостро. Ця проблема нині розглядається як основний вид космічної небезпеки. Тому їй приділяється дуже серйозна увага. Спостереження, вивчення і прогнозування космічного сміття – новий напрям астрономії.

Основною організацією з прогнозування можливих зіткнень у космосі є Центр об'єднаних космічних операцій Стратегічного командування Збройних сил США. Він працює як із комерційними супутниковими операторами, так і з науковими місіями. Космічні сили США у 2020 р. ввели в дію систему нагляду за супутниками SpaceFence («Космічний бар'єр»), яка забезпечуватиме спостереження за космічними об'єктами на орбітах Землі. Це масштабна мережа радарів, що створює віртуальну «мережу» над планетою. Саме вона дозволяє відслідковувати сміття розміром близько 10 сантиметрів. Завдяки цьому проєкту поки що вдається успішно відводити діючі супутники і МКС у разі загрози зіткнення.

У Європейському космічному агентстві (ЄКА) є свої служби з розрахунку ймовірності зіткнення, що використовують як свої дані радіолокаційних і оптичних спостережень, так і американські. Їх прогнози дозволяють оперативно реагувати на загрози зіткнення з космічним сміттям. У ЄКА навіть зараз працюють над виготовленням робота з дистанційним управлінням. Він буде виходити у відкритий космос замість космонавтів, щоб звести нанівець ризик бути вбитим шматочком космічного сміття.

Але основним завданням, що стоїть перед людством, є очищення космосу, тобто знищення предметів сміття. Якщо ми так і не знайдемо надійного способу позбутися від нього, з часом ми просто опинимося замкненими на Землі. Запуски супутників і ракет будуть неможливі без аварій під час зіткнення зі сміттям на орбіті. І ще невідомо, скільки з таких об'єктів згодом згорить в атмосфері, а скільки впаде нам на голови.

Що стосується проєктів із очищення космосу, то більшість із них існують тільки на папері й не мають фінансування для повноцінних випробувань. Поки реальної можливості для масового активного видалення космічного сміття з орбіти немає, і як скоро вона з'явиться, невідомо. Ми бачимо, що дослідження проблем, пов'язаних із космічним сміттям є вельми актуальним завданням світової наукової спільноти. Над цією проблемою працюють учені всього світу, а завдання астрономів – зовсім інше: виявлення об'єктів сміття, внесення до каталогу та обчислення траєкторій їх руху.

НДІ «Миколаївська астрономічна обсерваторія» активно долучається до міжнародних програм спостереження за наземним простором і розуміє покладену на неї відповідальність перед людством. У 2000 р. в Обсерваторії для досліджень космічних об'єктів (КО) засновано Лабораторію навколоземної астрономії (ЛНА), яку очолює доктор фізико-математичних наук, старший науковий співробітник Шульга Олександр Васильович. Основні завдання лабораторії пов'язані зі спостереженням штучних космічних об'єктів у навколоземному космічному просторі: діючих штучних супутників та космічного сміття.

У 2011 році створено Українську мережу оптичних станцій (УМОС) для проведення досліджень штучних космічних об'єктів (ШКО). Крім Миколаївської обсерваторії, учасниками мережі є Головна астрономічна обсерваторія НАН України, Астрономічна обсерваторія Одеського національного університету, Астрономічна обсерваторія Львівського національного університету, Центр прийому й обробки спеціальної інформації та контролю навігаційного поля в м. Дунаївці. Основна мета позиційних спостережень УМОС – формування і ведення каталогів положень та елементів орбіт ШКО. Завданнями мережі є також проведення позиційних та фотометричних спостережень, дослідження форми і параметрів обертання ШКО, підтримка завдань СКАКО та космічних місій, активним учасником яких є Україна.

А кожен фахівець знає, що брати участь у міжнародних програмах та отримувати високоточні результати спостережень зірок, космічного сміття й інших небесних об'єктів, неможливо без наявності якісних телескопів і приладів, на яких ведуться спостереження. Як показує практика, навіть нове обладнання чи будь-яка нова конструкція, створена вчора, сьогодні найчастіше є вже застарілою, і фактично кожен інструмент необхідно постійно вдосконалювати, покращувати окремі його деталі. І тому одним із найважливіших напрямів діяльності Миколаївської обсерваторії було астрономічне приладобудування, модернізація існуючих телескопів, розробка і виготовлення нових.

Справа наліво Ю. Процюк, А. Шульга, Г. Пінігін, О. Ковальчук біля телескопу АМК

Тут на допомогу астроному приходить інженерна кмітливість, а це, у поєднанні з творчим підходом, народжує новий винахід. І в цьому напрямі Миколаївська обсерваторія має великий досвід роботи, а також досягнення, якими можна пишатися.

У другій половині ХХ століття МАО спільно з іншими обсерваторіями інтенсивно займалася розробкою і створенням нових автоматичних телескопів, із високим рівнем автоматизації. Створювалися меридіанні інструменти найбільш раціональної конструкції, які могли б визначати положення зірок із гранично можливою точністю. У Миколаєві вибір зупинили на телескопі, що має горизонтальну трубу в меридіані. Така конструкція меридіанного круга вільна від механічних та термічних деформацій. В обсерваторії розпочалася робота зі створення телескопа – Аксіального меридіанного круга (АМК), авторами якого виступили Г. І. Пінігін і О. В. Шульга. Було створено сектор АМК під керівництвом О. В. Шульги і робота закипіла. За запуск електроніки відповідали співробітник сектора О. М. Ковальчук, оптико-механічні вузли допрацьовані й установлені інженерами О. Е. Мажасвим та А. Г. Петровим, програмне забезпечення створене Ю. І. Процюком.

Слід зазначити, що всі роботи проходили у важких умовах розпаду СРСР і початкового періоду становлення України як незалежної держави. Фінансування МАО, як і інших наукових організацій, було незначним і нерегулярним. Але ніякі труднощі не завадили нашим фахівцям закінчити роботу, і у 1995 році телескоп уведено в дію.

Цей сучасний телескоп-робот має унікальні особливості конструкції. Його характеристики знаходяться на рівні кращих світових меридіанних телескопів, а за деякими показниками (вагові та термічні деформації) навіть перевершують їх. З огляду на унікальні властивості телескопу, АМК був включений у перелік наукових об'єктів, що становлять Національне надбання держави, постановою КМУ від 19 грудня 2001 року №1709.

У подальшому АМК неодноразово піддавався реконструкції. Важливою віхою в удосконаленні телескопу є модернізація ПЗЗ-камери, виготовлення поворотної платформи, яка забезпечує електронне супроводження космічних об'єктів у момент проходження їх через меридіан. Повна автоматизація меридіанного кола дозволила в десятки разів збільшити продуктивність спостережень та підвищити точність визначення положень слабких космічних об'єктів.

У 2002 році Миколаївська астрономічна обсерваторія отримала статус науково-дослідного інституту, що дало можливість суттєво розширити тематику наукових пошуків в області приладобудування та вивчення навколосемного простору.

Так, у 2004 році в НДІ «МАО» розроблено і виготовлено Швидкісний автоматичний комплекс (ШАК). На паралактичному монтуванні телескопу встановлено об'єктів системи Максудова з поворотною платформою. Для отримання зображень цільових об'єктів використовується ПЗЗ-камера в режимі синхронного накопичення, у той час як зображення опорних зірок отримуються звичайним методом. Козирєвим Є. С. розроблено та впроваджено в роботу цього телескопу оригінальне програмне забезпечення для автоматичного управління та подальшого обчислення результатів спостережень. Програмне забезпечення розроблялося як універсальне, що може застосовуватися для роботи на різних телескопах. Надалі ця розробка була впроваджена на телескопах ГАО НАНУ, обсерваторій Ужгородського, Львівського університетів в Україні та Шанхайської

обсерваторії Китаю.

Уведення в роботу в 2004 році нового комплексу дозволило розширити можливості спостережень більш слабких об'єктів із великими видимими швидкостями (зокрема штучні супутники на низьких орбітах, космічне сміття тощо).

Ще одне досягнення НДІ «МАО» – це перший в Україні мобільний комплекс телескопів «МОБІТЕЛ», який розроблено і виготовлено у 2009 році науковими співробітниками МАО під керівництвом О. В. Шульги. Цей комплекс – пересувний астрономічний засіб, призначений для спостережень космічних об'єктів у районах із кращим астрокліматом. Комплекс «МОБІТЕЛ» включає в себе три оптичні канали, установлені на самостійних монтуваннях. Система програмного керування забезпечує незалежну одночасну роботу кожного з телескопів; управління телескопами здійснюється в режимі віддаленого доступу. Телескопи оснащені ПЗЗ приймачами, що дозволяє проводити спостереження таких об'єктів: штучних космічних об'єктів (КО) на низьких (LEO) (200–2000 км), середніх (MEO) (2000–34000 км) і геосинхронних (GEO) (~36000 км) навколосемних орбітах; астероїдів, що зближуються із Землею (АСЗ), у тому числі потенційно небезпечних астероїдів.

Розроблений і виготовлений комплекс телескопів оригінальної конструкції дозволяє МАО брати участь у широкомасштабних міжнародних і українських астрономічних програмах. У результаті розробки і створення нових інструментів і нових методик спостережень небесних об'єктів отримано 6 патентів на корисну модель та винахід і 50 авторських свідоцтв про право власності на службовий твір.

Ось так інженери-механіки, візуально наближаючи до нас зірок, допомагають нашим астрономам їх вивчати. У майбутньому, ми сподіваємося, вони створять ще багато потрібних і корисних приладів, які допоможуть науковим співробітникам обсерваторії розкрити найнеймовірніші таємниці Всесвіту.

Нині Миколаївська обсерваторія має великий досвід зі співробітництва і партнерства з багатьма обсерваторіями як України, так і світу. Наукові

Інженер-механік В. М. Чорнозуб у майстерні

співробітники MAO (астрономи, інженери, програмісти) є знаними спеціалістами в галузі спостереження неба. Вони надають технічну допомогу в налаштуванні приладів та інструментів обсерваторіям міст Львова, Ужгорода, Одеси тощо.

Проведені роботи щодо вдосконалення і виготовлення нових телескопів істотно розширили можливості наукових тем Миколаївської обсерваторії в проведенні актуальних досліджень із вивчення навколосемного космічного простору, малих тіл Сонячної системи і зірок нашої Галактики. Миколаївська астрономічна обсерваторія має тісні зв'язки і договори з наукового та науково-технічного співробітництва з обсерваторіями й інститутами Китаю (Шанхайська обсерваторія), Латвії, Румунії, Болгарії, Франції, Італії, США. Окремо хотілося б відзначити плідну співпрацю з китайськими астрономами, що бере відлік із 1996 року. Співробітники неодноразово відвідували Китай і приймали в себе в гостях китайських астрономів. Областю спільних інтересів були не тільки наукові дослідження небесних об'єктів, а й обмін досвідом у галузі астрономічного приладобудування. Наші фахівці для телескопу Шанхайської астрономічної обсерваторії сконструювали, виготовили і встановили оптичний пристрій із рухомою платформою. Роботи проводилися під керівництвом О. В. Шульги. До складу групи входили В. М. Чернозуб, В. Г. Бессараб, О. М. Ковальчук. Установлено оригінальне програмне забезпечення Е. С. Козирева.

НДІ «MAO» – колективний член Української астрономічної асоціації, Євразійського астрономічного товариства і Європейського астрономічного товариства. Астрономи MAO є членами Міжнародного астрономічного союзу.

На завершення хочеться сказати, що вчені всього світу вже давно прийшли до розуміння того, що з розвитком цивілізації кількість проблем у людства не меншає, і вони стають глобальнішими. І вирішувати їх треба, об'єднавши зусилля всіх країн світу. Тому Миколаївська астрономічна обсерваторія завжди прагне бути на передовій у вирішенні актуальних астрономічних завдань, постійно розширює діапазон своїх досліджень і зміцнює співпрацю з обсерваторіями різних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. IV Международный специализированный симпозиум «Космос и глобальная безопасность человечества»: сб. докладов. 3–7 сент. 2012 г. – Украина, Евпатория, Киев, 2013. – 208 с.
2. Адушкин В. В. Воздействие космической техники на окружающую среду / В. В. Адушкин, С. И. Козлов, М. В. Сильников // ГЕОС. – 2016. – С. 521–575.
3. Артемьева Н. Астероидно-кометная опасность : вчера, сегодня, завтра / Н. Артемьева и др. – М., 2013. – 384 с.
4. Застосування ПЗЗ-методів для досліджень тіл Сонячної системи : мат. міжнар. наук. конференції / Відповід. ред. Г. І. Пінігін. – Миколаїв : Атол, 2001. – 112 с.
5. Иванов Б. А. 2005а. Распределение ударных кратеров и астероидов по размерам / Б. А. Иванов // Катастрофические воздействия космических тел ; под ред. : В. В. Адушкина, И. В. Немчинова. – М. : ИКЦ «Академкнига», 2005. – С. 62–77.
6. Космический мусор : фундаментальные и практические аспекты угрозы : сб. трудов / Всерос. межд. конференция 17–19 апр. 2019 г. ; под ред. : Л. М. Зеленого, Б. М. Шустова. – М., 2019. – 236 с.

7. Кузмичева М. Ю. Кометная опасность / М. Ю. Кузмичева, Б. А. Иванов // Катастрофические воздействия космических тел ; под ред. В. В. Адушкина, И. В. Немчинова. – М. : ИКЦ «Академкнига», 2005. – С. 78–91.
8. Миколаївська астрономічна обсерваторія : зоряний шлях довжиною в 175 років. – Миколаїв, 1998. – 302 с.
9. Николаевская астрономическая обсерватория : 190 лет : мат. международной научной конференции «Астрономические исследования : от ближнего космоса до Галактики», 26–29 сент. 2011 г. – Николаев : изд. И. Гудым, 2011. – 200 с.
10. Окологемная астрономия XXI века : сб. трудов конференции, г. Звенигород, 21–25 мая 2001 г. – М. : ГЕОС, 2001. – 476 с.
11. Рыхлова Л. В. Земля и околоземное пространство : исследования, открытия, проблемы / Л. В. Рыхлова // Космічна наука і технологія. – 2018. – Т. 24. – № 4. – С. 59–64.
12. Сокольский А. Г. и др. Астероидно-кометная опасность / А. Г. Сокольский и др. – СПб. : ИТА, 1996. – 244 с.

**УСПІШНА СПІВПРАЦЯ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО
ІНСТИТУТУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
З МИКОЛАЇВСЬКОЮ АСТРОНОМІЧНОЮ ОБСЕРВАТОРІЄЮ**

(до ювілейної дати Миколаївської астрономічної обсерваторії)

Людмила Клименко

У світі існує декілька тисяч наук, найдавнішою серед яких вважається астрономія. В уявленнях людей астрономія – наука про зірки. Сучасна астрономія – це дослідження походження Сонячної системи, руху небесних тіл під дією гравітації, визначення орбіт космічних апаратів тощо. Астрономічні дослідження – прерогатива обсерваторій. В Україні їх декілька: Львівська (1 771), Харківська (1 804), Київська (1 845), Одеська (1 865). Миколаївська – одна з найстаріших, створена у 1821 році.

Верховною радою України ухвалено постанову від 16 грудня 2020 року № 1092–ІХ «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2021 році», згідно з якою у 2021 році відзначається 200-річчя Миколаївської астрономічної обсерваторії.

У закладах загальної середньої освіти вивчається предмет «Астрономія» у старших класах, хоча з невеликою кількістю годин. Із елементами астрономії ознайомлюються учні початкових класів під час вивчення курсів «Я досліджую світ» і «Природознавство». Постійне оновлення астрономічних знань вимагає постійного підвищення кваліфікації педагогів, які викладають астрономію.

У нашій області умови для навчання вчителів забезпечує Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (кафедра теорії й методики природничо-математичної освіти та інформаційних технологій). Програмою МОНУ з астрономії передбачається виконання практичної частини, але в більшості закладів освіти відсутнє необхідне навчальне обладнання. Тому вчителі отримують певні практичні навички в Миколаївській астрономічній обсерваторії, з якою в кафедри давні партнерські стосунки та яка цього року відзначає свій ювілей.

*Слухачі курсів підвищення кваліфікації при МОІППО
на екскурсії в обсерваторії*

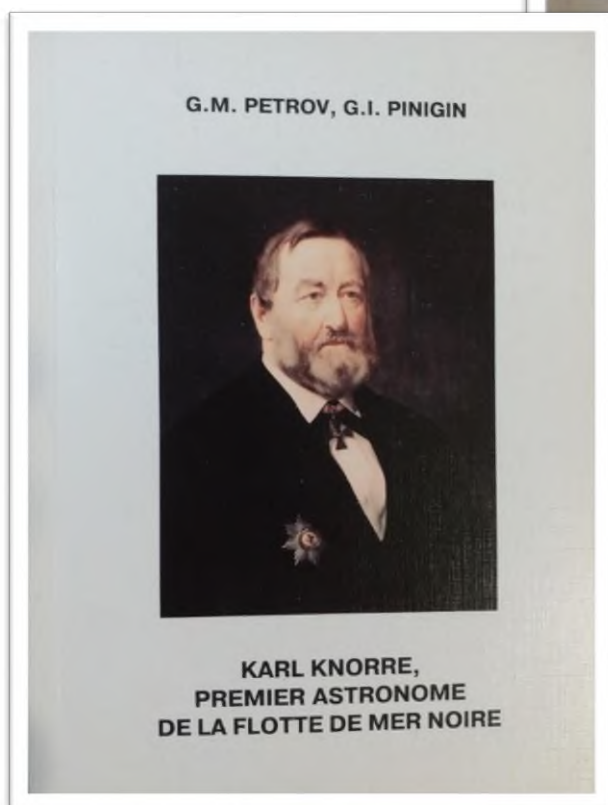
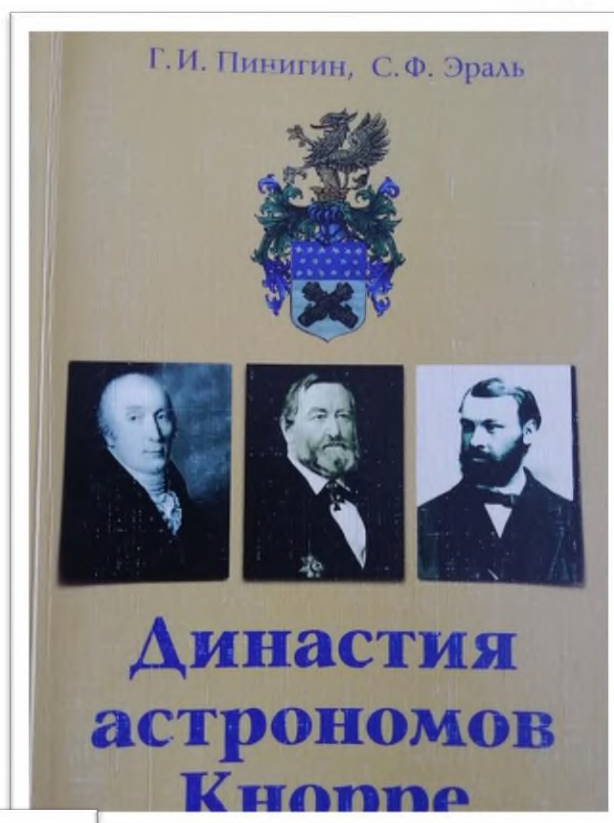
*Сучасний вид адміністративного приміщення
Миколаївської астрономічної обсерваторії*

Обсерваторія на дореволюційній листівці

Під час перебування в обсерваторії вчителі, насамперед, цікавляться історією установи. Її первинна назва – Обсерваторія Чорноморського флоту, заснована адміралом Олексієм Самуїловичем Грейгом із метою забезпечення моряків морехідними картами, навчання морських офіцерів астрономічних методів орієнтування. Місцем для будівництва обсерваторії обрано вершину найвищого пагорба м. Миколаєва – Спаський (понад 50 метрів над рівнем моря).

До заснування обсерваторії має безпосереднє відношення відомий природодослідник Василь Якович Струве (Фрідріх Георг Вільгельм фон Струве), який на початку ХІХ століття протягом сорока років вимірював довжину дуги земного меридіану. Виявилося, що довжина дуги меридіану з різних місць була різною. Василь Якович визначив, що це – 25020' (майже 820 км). Геодезична дуга складалася з 265 триангуляційних вимірювальних пунктів, що утворювали 258 трикутників за теорією Снелліуса. Зроблено висновок, що Земля стиснута біля полюсів приблизно по 21 км. За її допомогою визначено параметри Землі, форму й розмір, а точність

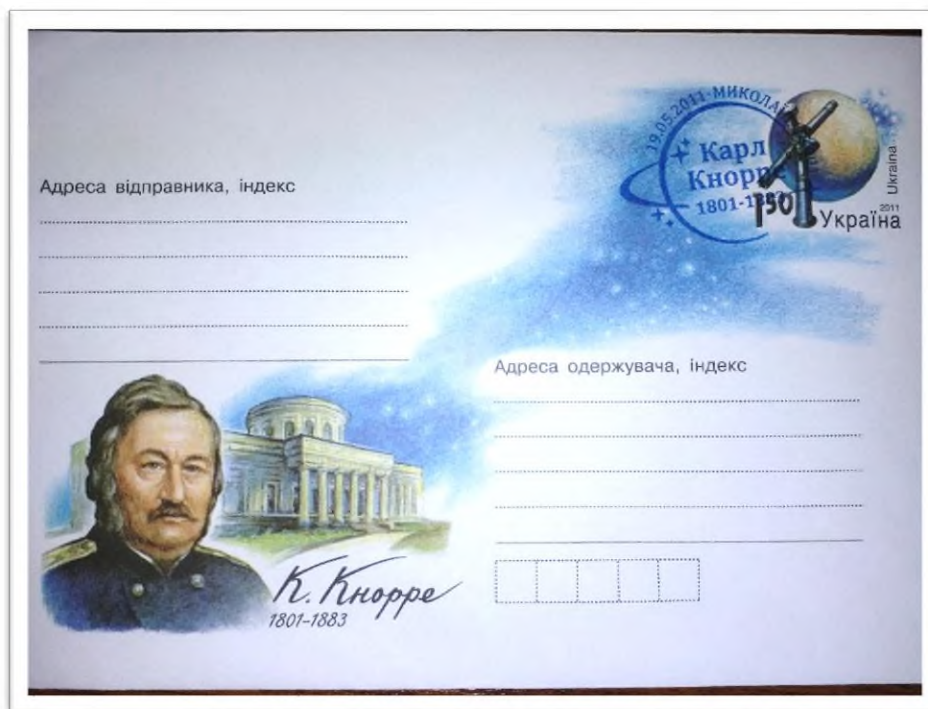
вимірювань була підтверджена у ХХ столітті супутниковими методами. У результаті Дуга отримала статус пам'ятки всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

За рекомендацією Василя Яковича на пост першого директора Миколаївської астрономічної обсерваторії був призначений молодий Карл Христофорович Кнорре (1801–1883).

У 2009 році на відзначення Міжнародного року астрономії директор обсерваторії Геннадій Іванович Пінігін за участю Сюзанни Ераль (випускниця Паризького училища перекладачів) підготував книгу про династію астрономів Кнорре.

Геннадій Іванович Пінігін керував обсерваторією в період із 1992 до 2015 року, доктор фізико-

математичних наук, спеціаліст у галузі позиційної астрономії, астрономічного приладобудування, заслужений діяч науки й техніки України. На честь Г. І. Пінігіна названо одну з малих планет за номером 7976.

Конверт із зображенням Карла Кнорре на марці. 2009 рік

Перебуваючи в обсерваторії, учителі дізнаються про стародавнє астрономічне обладнання, яке зберігається в музеї: меридіанний круг і переносний вертикальний шестидюймовий круг фірми Репсольда, колекцію астрономічних годинників XVIII–XIX століття, пасажний інструмент Фрейберга-Кондратьєва для визначення часу проходження світила через вертикальну площину меридіан і відповідно його прямого піднесення; стійку прийому і ресстрації сигналів навігаційних радіостанцій надхвильового діапазону (хвиль 10–100 кГц); астрономічні книги XVII–XIX ст., зоряні карти і каталоги.

Найточніший у світі маятниковий годинник Федченка під ковпаком

Миколаївська астрономічна обсерваторія – унікальна. У світі її можна порівняти тільки з Королівською Обсерваторією Великобританії та Морською Обсерваторією США.

У квітні 2007 року Миколаївська астрономічна обсерваторія отримала офіційне повідомлення від Національної комісії України у справах ЮНЕСКО про включення її до списку світової спадщини. У 2001 році серед імен малих планет з'явилася планета за номером 8141 Nikolaev, названа на честь нашого міста.

Працівники обсерваторії не тільки постійні викладачі на курсах підвищення кваліфікації, а й активні учасники заходів, які ініціює і проводить кафедра теорії й методики природничо-математичної освіти та інформаційних технологій МОШПО.

*Виступ Шульги Олександра Васильовича,
доктора фізико-математичних наук,
директора обсерваторії (з 2015 року)
на обласних педагогічних астрономічних читаннях. 2016 рік*

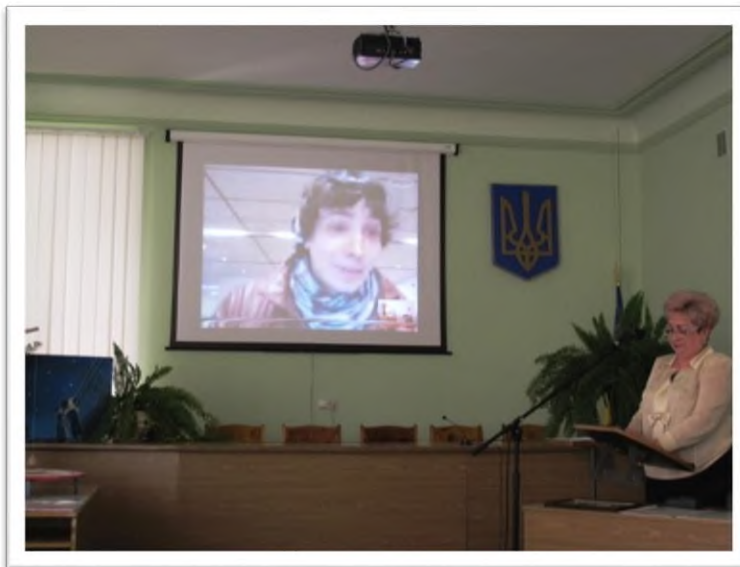
Майгурова Надія Василівна, кандидат фізико-математичних наук, завідувач лабораторії Науково-дослідного інституту «Миколаївська астрономічна обсерваторія», голова журі обласної олімпіади з астрономії, разом із Вікентієвою, учителем фізики та астрономії Миколаївської ЗОШ І–ІІІ ступенів № 19 Миколаївської міської ради, перевіряють завдання учасників

Щодва роки кафедра проводить обласний форум юних шанувальників фізики та астрономії, що започатковано у 1988 році. Згадую цікаву історію: якось на кафедру прийшов хлопець, учень Миколаївської спеціалізованої І–ІІІ ступенів школи № 22 Миколаївської міської ради Іванцов Анатолій і представив свою роботу «Дослідження температури на поверхні Сонця». Він був трохи стурбований, оскільки дізнався, що Міністерство освіти і науки України має на меті вилучити зі списку обов'язкових предметів в одинадцятому класі астрономію (що й сталося). Анатолій ще вчився в середніх класах. Ми домовилися з Людмилою Горель, науковим співробітником обсерваторії, за можливості консультувати юного астронома. Анатолій закінчив фізико-математичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Белінського, працював у Миколаївській астрономічній обсерваторії. Багато уваги приділяв підвищенню фахової майстерності вчителів із астрономічних питань.

Виступ Іванцова А., кандидата фізико-математичних наук, на обласному форумі юних шанувальників фізики й астрономії, який проходив на відзначення Міжнародного року астрономії – 2009. О. Ліскович – організатор форуму, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії й методики природничо-математичної освіти та інформаційних технологій МОШПО

Бажаючи стрімко розвиватися, Анатолій прийняв рішення стажуватися за кордоном у провідних установах, але він ніколи не забував батьківщину, свою альма-матір і нас, завжди виступав перед дітьми й учителями, звісно в режимі онлайн.

Виступ Анатолія Валентиновича в онлайн-форматі на обласному ювілейному форумі 2013 року (25 років), перебуваючи на стажуванні у Франції в Інституті небесної механіки та обчислення ефемерид Паризької обсерваторії

Наразі Іванцов Анатолій Іванович – професор Середземноморського університету в Анталії (Турція).

Відеозвернення Іванцова А. В. до юних природодослідників Миколаївщини

Обсерваторія в Анталії, у якій працює Іванцов А. В.

Існує давня традиція у світі щодо створення умов для самореалізації талановитої учнівської молоді в науці через організацію і проведення олімпіад. Міжнародні олімпіади проводяться з фізики, хімії, біології, математики, екології, іноземних мов, інформатики, географії. Команди України беруть участь понад декілька десятків років, проводячи спочатку всеукраїнський етап. І тільки з астрономії всеукраїнські олімпіади розпочалися у 2011 році: п'ята ювілейна проходила в м. Миколаєві на базі кафедри теорії й методики природничо-математичної освіти та інформаційних технологій МОШПО. Учасниками були 79 переможців III етапу з усіх областей України, у тому числі з Донецької та Луганської.

Члени журі всеукраїнської олімпіади з астрономії на території Миколаївської астрономічної обсерваторії. Експерсію проводить Жанна Пожалова, кандидат фізико-математичних наук, заступник директора обсерваторії з наукової роботи. 2015 рік

Члени журі всеукраїнської олімпіади (2015 рік) слухають розповідь про історію Миколаївської астрономічної обсерваторії

*Майгурова Надія Василівна, кандидат фізико-математичних наук,
завідувач лабораторії Науково-дослідного інституту
«Миколаївська астрономічна обсерваторія»,
ознайомлює членів журі Всеукраїнської олімпіади
з астрономії з аксіальним меридіанним кругом. 2015 рік*

У центрі – Новосядлий Богдан Степанович, голова журі

Звернення Богдана Степановича до учнівської молоді – цікавитися астрономією

Богдан Степанович Новосядлий, доктор фізико-математичних наук, професор, директор Астрономічної обсерваторії Львівського національного університету ім. І. Франка, відомий український астроном, астрофізик, космолог, учений зі світовим іменем. У 2011 році присуджено нобелівську премію учасникам спостережень темної матерії (Сол Перлмуттер, Браян Шмідт, Адам Ріс), про існування якої у свій час теоретично передбачав великий Альберт Ейнштейн. Сьогодні доведено, що 95 % усієї речовини, що є у Всесвіті, становлять природу темної матерії і темної маси («темними» назвали тому, що досліджувати їх можна за допомогою звичного детектування електромагнітних хвиль).

Участь у розробці методів детектування частинок прихованої маси і темної енергії брали й українські вчені: Ф. А. Даневич (ІЯД), Б. С. Новосядлий (ЛНУ ім. І. Франка), О. І. Жук (ОНУ ім. І. І. Мечникова).

Серед членів журі олімпіади з астрономії відомі українські науковці, педагоги, автори підручників: Бойко Г. М., доцент Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, кандидат педагогічних наук; Кузьменков С. Г., професор Херсонського державного університету, доктор педагогічних наук; Марсакова В. І., доцент Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, кандидат фізико-математичних наук; Мислінчук В. О., доцент Рівненського гуманітарного університету, кандидат педагогічних наук; Решетник В. М., доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат фізико-математичних наук та інші.

Усі вони високо оцінили роботу Миколаївської астрономічної обсерваторії та її внесок у розвиток сучасної світової науки.

На відкритті олімпіади учасників привітали в онлайн-режимі Леоніда Каденюка, першого та єдиного космонавта незалежної України, кандидата технічних наук, Героя України, генерал-майора Збройних Сил України, льотчика-випробувача 1-го класу, який у 1997 році здійснив космічний політ у складі міжнародного екіпажу американського космічного корабля «Колумбія», та Чурюмова Кліма Івановича, доктора фізико-математичних наук, професора, першовідкривача комети Чурюмова-Герасименко, уродженця міста Миколаєва, який неодноразово відвідував Миколаївську обсерваторію.

Привітання К. І. Чурюмова

Науково-педагогічні працівники кафедри теорії й методики природничо-математичної освіти та інформаційних технологій Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти вітають працівників Миколаївської астрономічної обсерваторії з 200-річним ювілеєм із дня заснування і бажають успіхів у наукових дослідженнях та сподіваються на подальшу співпрацю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Верховної Ради від 16 грудня 2020 року № 1092-IX «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2021 році» : [http://search.ligazakon.ua > 1_doc2.nsf > link1](http://search.ligazakon.ua>1_doc2.nsf>link1)
2. Пинигин Г. И. Николаевская обсерватория в первой половине XX века / Г. И. Пинигин, Ж. А. Пожалова. – Николаев : издательство Ирины Гудым, 2011. – 148 с.
3. Миколаївська Астрономічна Обсерваторія. – Режим доступу : www.nao.nikolaev.ua
4. Миколаївська астрономічна обсерваторія – Вікіпедія. – Режим доступу : uk.wikipedia.org
5. Миколаївська астрономічна обсерваторія. – Режим доступу : tsdea.archives.gov.ua
6. У науково-дослідному інституті «Миколаївська астрономічна обсерваторія». – Режим доступу : www.mk-oblrada.gov.ua

**МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ТА ОБРАЗУ**
(до 140-річчя з дня заснування)

Вікторія Агаркова

11 листопада 2021 р. Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека (далі – ОУНБ) – головний бібліотечний заклад Миколаївської області – відзначатиме 140-річчя з дня заснування.

Сьогодні бібліотека – це найбільший загальнодоступний науковий, інформаційно-ресурсний та культурно-просвітницький центр, де збирається інформація на традиційних та електронних носіях з усіх галузей знань 62 мовами світу, депозитарій краєзнавчих інформаційних ресурсів.

Миколаївську ОУНБ засновано як Миколаївську громадську бібліотеку. Вона була відкрита завдяки об'єднанню зусиль інтелігенції міста, що в серпні – вересні 1881 р. розробила проект статуту бібліотеки. Дата його затвердження – 29 жовтня (11 листопада за н. ст.) 1881 р. – вважається днем заснування бібліотеки. Першим очільником закладу став М. Паризо-де-ла-Валетт, а першим бібліотекарем – М. Арсеньєва.

Своїх перших відвідувачів (понад 100 осіб) бібліотека, що розмістилася на умовах оренди однієї кімнати в будинку Гешке (знаходився на розі вул. Спаської і Молдаванської (нині Декабристів), не зберігся), прийняла 28 січня 1882 р. Того ж року бібліотека переїхала на вул. Микільську, 47, а бібліотекарем стала М. Стоян. Згідно зі Статутом бібліотеки право на користування нею надавалося всім охочим, без вікових обмежень, за умови сплати членських внесків у розмірі 5 крб. Почесне членство надавалось особам, які внесли 50 крб. або за особливі заслуги перед бібліотекою. За користування абонементом і читальною залом стягувалася диференційована платня – 30 коп. щомісячно з правом одержання додому однієї книги, та 50 коп. – з правом одержання двох книг.

У 1891 р. фонд бібліотеки, в якому переважали белетристика та періодичні видання, налічував 3 825 прим. книг (3 600 назв). Фонд поповнювався повільно, в основному завдяки пожертвам від приватних осіб. Приблизно третину нових надходжень становили видання від різних організацій і установ міста – міської управи, біржового комітету, портової митниці, низки товариств – взаємного страхування, порятунку на водах, допомоги бідним євреям тощо. Дарували свої книги й автори: Ц. Балталов, В. Беренштам, Ф. Блюменталь, М. Василевський, М. Лахтін, М. Морозов, В. Рюмін, П. Стоян, М. Фадєєв та ін. Прізвища приватних благодійників щорічно зазначались у друкованих звітах бібліотеки. Найбільші дари були зроблені лікарем О. Понятовським (заповів бібліотеці колекцію книг з 1 730 томів), інженером-хіміком, членом дирекції бібліотеки Г. Вейнбергом (664 томи), міським головою В. Соболевим (184 томи), О. Пескером (130 томів);

Статут бібліотеки. 1881 р.

Є. Баласогло (109 томів). Серед дарувальників була й О. Аркас, дружина М. Аркаса (старшого), відомого українського культурно-освітнього діяча, історика і композитора, першого голови Миколаївської «Просвіти».

Бюджет бібліотеки формувався за рахунок членських внесків, субсидій і добровільних пожертвувань. Щороку від міського громадського управління надходила грошова допомога в сумі 1 тис. крб.

Наприкінці 1894 р. бібліотека отримала власну будівлю. Значну частину коштів (9 тис. крб.) на її спорудження пожертвували: меценат, відставний підполковник

Будівля Миколаївської громадської бібліотеки на розі вулиць Спаської та Різдвяної

Перший друкований каталог, 1887 р.

О. Нужнов, обраний почесним членом дирекції, його портрет був виставлений у читальній залі бібліотеки. Відкриття бібліотеки в новому будинку відбулося 27 грудня 1894 р., тут вона розміщувалася до 1964 р. Ця будівля по вул. Спаській, 44 нині є пам'яткою архітектури. У ній знаходиться міський Палац урочистих подій.

Із переїздом до нового приміщення діяльність бібліотеки поступово урізноманітнювалась і розвивалась. Зростали обсяги фондів (у 1900 р. – 8 291 прим., 1 630 читачів, 53 839 відвідувань, у 1915 р. – 30 370 прим., 2 378 читачів, 120 185 відвідувань). У 1887 р. створено її перший друкований каталог, а 01 серпня 1900 р. – відкривалося відділення (філія) бібліотеки в орендованому приміщенні на перехресті вулиць Різдвяної (нині Лягіна) та 1-ї Піщаної (нині Зашука) з режимом роботи – щоденно з 16 до

20 год. Бібліотекарем у філії працювала С. Абрамова. Фонд сформовано з дублетних видань громадської бібліотеки.

Починаючи з 1900 р., бібліотека за дозволом влаштовувала публічні лекції: спершу власними силами, згодом – із запрошенням учителів, інженерів, лікарів тощо. Діяла лекційна комісія, що складалась із шести секцій.

У зв'язку зі збільшенням кількості читачів та обсягу фонду філії у 1910 р. відбувся її переїзд до більшого та зручнішого приміщення

Интер'єр бібліотеки на початку ХХ ст.

з двох великих кімнат, розташованого на перехресті вулиць Одеської (нині Потьомкінська) та 5-ої Слобідської в будинку Ведренка. Там була також влаштована читальня для дітей.

Із поступовим збільшенням фонду громадської бібліотеки виникла проблема розміщення нових надходжень. Було прийнято рішення про зведення нової бібліотечної будівлі, з передачею приміщення міському музею. Цим планам перешкодила Перша світова війна.

У кінці XIX – на початку XX ст. діяльністю бібліотеки опікувалися видатні діячі культури: Г. Ге, М. Аркас (молодший), М. Рубакін, які входили до складу її дирекції. Протягом 1892–1925 рр. бібліотекарем громадської бібліотеки була колишня сільська вчителька О. Пухальська.

У 1917–1920 рр. бібліотека працювала у складних політичних, воєнних та економічних умовах. Важка фінансова ситуація призвела до скорочення штату книгозбірні та погіршення стану її комплектування. Водночас кількість читачів постійно збільшувалася: у 1919 р. – 3 745 осіб, у 1921 р. – 6 153 особи.

У грудні 1920 р. Миколаївська громадська бібліотека була націоналізована, передана в підпорядкування Губнаросвіти й отримала назву – Миколаївська центральна бібліотека. Дирекцію скасували, керування закладом покладалося на завідувача. На 01 січня 1922 р. штат бібліотеки складався з 17 працівників. У грудні того ж року їх залишилося лише 5. Плата за користування бібліотекою змінювалася відповідно до рівня інфляції. Так, протягом 1922 р. вона зросла з 2 тис. крб. до 500 тис. З 1924 р. бібліотека почала працювати щодня з одним вихідним у понеділок.

У зв'язку зі створенням Миколаївської області у 1938 р. Миколаївська центральна бібліотека отримала статус обласної. З того часу вона стала інформаційно-методичним і координаційним центром із питань бібліотекознавства і книгознавства для бібліотек усіх систем і відомств Миколаївської області.

У роки Другої світової війни бібліотека продовжувала працювати й обслуговувати читачів. Водночас на вимогу окупантів із фондів були вилучені та знищені радянські видання ідеологічного змісту та друки з юдаїки. За звітом бібліотеки (1944), у період із 01 серпня 1941 р. до 03 березня 1944 р. її працівники обслужили 6 391 читача, яким було видано 65 158 прим. літератури. Відступаючи, нацисти частково зруйнували будівлю бібліотеки і вивезли цінні книги. До 1941 р. фонд бібліотеки нараховував 156 тис. прим., через дії окупантів втрачено близько 27 тис. томів. Набагато

*Будинок Ведренка,
в якому було розташоване
філіальне відділення Миколаївської
громадської бібліотеки*

*Перший семінар районних бібліотекарів.
1940 р.*

більших втрат вдалося уникнути завдяки працівникам бібліотеки, які зуміли переховати частину видань. Бібліотекарі Л. Бабкова, О. Прокоф'єва, З. Юрченко були нагороджені медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.».

Після звільнення міста 28 березня 1944 р. на полиці було повернуто врятовані книги, фонд бібліотеки швидко поповнювався новими надходженнями з різних джерел. У вересні 1945 р. у ньому налічувалося вже 168 тис. томів технічної, наукової та художньої літератури. Читальний зал обслуговував щодня 250–300 осіб, абонементом користувалися 8 100 осіб на рік. У місті й районах області силами працівників бібліотеки створено 40 бібліотечних пунктів. У перші повоєнні роки обласна бібліотека стала базою проведення заходів республіканського значення та школою передового досвіду з організації бібліотечно-інформаційного обслуговування фахівців сільського господарства.

У 1964 р. ОУНБ отримала нове приміщення на вул. Московській, 9, де знаходиться й донині. Цю споруду починали зводити у 1911 р. для міського театру за проєктом архітектора Л. Роде, але через брак коштів будівля понад 50 років простояла недобудованою і перебувала під загрозою повного знесення. Лише у 1960-х рр. міська рада ухвалила добудувати приміщення з перепроєктуванням для сфери культури. Одну частину звели для кінотеатру, іншу – для обласної бібліотеки.

Із переїздом до нового чотириповерхового приміщення площа ОУНБ збільшилася майже у 10 разів (близько 4 тис. кв. м). 19 травня 1968 р. згідно з постановою Ради Міністрів УРСР бібліотека отримала ім'я місцевого поета О. Гмирьова (1887–1911). За рішенням Миколаївської обласної ради від 05 липня 2018 року № 6 заклад має найменування – Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека.

Будівництво театру

Пріоритетним напрямом діяльності бібліотеки у 1970–1980-х рр. стало обслуговування фахівців різних галузей народного господарства. Запроваджувалися нові форми роботи – наукові читацькі конференції, дні інформації; створено сектор інформації з проблем культури і мистецтва. Особлива увага приділялася організації мережі бібліотечних закладів регіону в рамках їхньої централізації, формуванню фондів, навчанню кадрів.

Друга половина 1990-х рр. стала початком запровадження в ОУНБ процесів інформатизації, регіональної корпоративної каталогізації; розпочалося створення власних електронних ресурсів, інформаційно-ресурсних центрів, стали надаватися послуги віртуального обслуговування. Загалом із 1996 р. до 2021 р. реалізовано близько 30 проєктів («Створення локальної комп'ютерної мережі бібліотеки» (1996), «Впровадження в практику бібліотеки 17 програмних комплексів» (1996–1997), «Створення регіонального Web-сервера» (2000), «Інтернет для публічних бібліотек» (2001–2003), «Створення і забезпечення функціонування комп'ютерної бібліотечної мережі Миколаївської області» (2001–2007), «Створення інформаційного центру «Вікно в Америку» (2005), «Стратегія розвитку сільських бібліотек. Створення модельних бібліотек» (2007–2012), «Створення Центру європейської інформації» (2009), «Створення Регіонального тренінгового центру» (2010), «Моя нова поліція: громадська підтримка реформи національної

поліції» (2017)), що дозволили на якісно новому рівні організувати роботу ОУНБ, значно підвищити імідж бібліотеки серед містян.

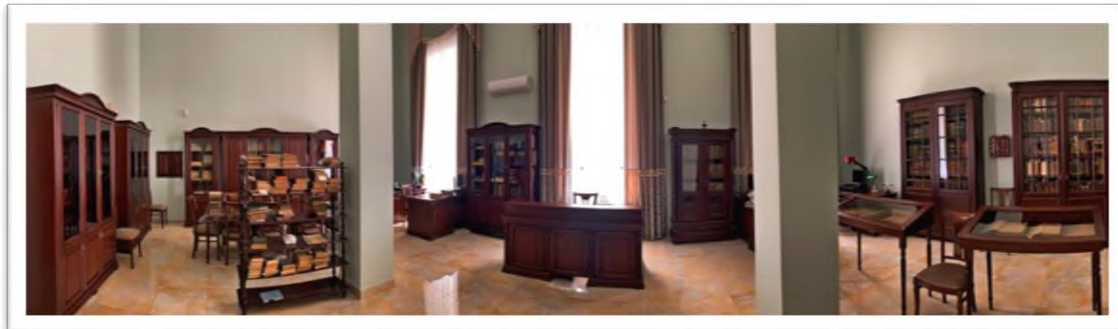
У структурі бібліотеки налічується 14 структурних підрозділів, на базі яких працюють різноманітні інформаційно-ресурсні центри, зокрема: Регіональний тренінговий центр, Центр міжнародного партнерства, Центр доступу громадян до офіційної інформації органів державної влади тощо. Основними категоріями користувачів є науковці, аспіранти, викладачі та студенти ЗВО. Щорічно в ОУНБ відбувається понад 500 різноманітних соціокультурних заходів.

Відділ соціокультурної діяльності та зв'язків із громадськістю

Інформаційні масиви Миколаївської ОУНБ налічують близько 1,9 млн прим. видань. Гордістю книгозбірні є унікальне зібрання рідкісних і цінних видань (понад 50 тис. прим., у т. ч. майже 48 тис. документів, виданих до 1917 р.; за цим показником бібліотека є другою серед ОУНБ України). Особливо цінними є колекції «Перші та прижиттєві видання творів класиків художньої літератури» (989 прим.), «Стародруки» (672 прим., у т. ч. колекція видань XVIII ст., що нараховує 320 назв), «Українські видання XIX – поч. XX ст.» (1 750 прим.), «Видання 1918–1927 рр.» (2 043 прим.) тощо. Серед рідкісних видань – прижиттєві видання М. Ломоносова, М. Карамзіна, Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Карпенка-Карого, М. Кропивницького, І. Франка, Лесі Українки, О. Пушкіна, М. Лермонтова, Е. Золя, Ч. Діккенса. У фондах бібліотеки зібрана багата колекція періодичних видань XVIII – поч. XX ст., що нараховує 22 110 прим. В ОУНБ зберігається також максимально повне зібрання краєзнавчих періодичних видань із 1893 р., близько 1,2 млн прим. спецвидів патентної документації, понад 223 тис. прим. періодичних видань, понад 10 тис. прим. аудіовізуальних документів та понад 5 тис. документів на електронних носіях. Із 1996 р. ведеться електронний каталог, що нараховує близько 500 тис. записів.

Науково-дослідна робота Миколаївської ОУНБ зосереджується на історичних книгознавчих розвідках, вивченні історії ОУНБ, а також соціологічних дослідженнях, предметом яких є читацький попит, інформаційні ресурси бібліотеки та послуги для користувачів. Крім проведення власних досліджень, бібліотека організовує та забезпечує участь бібліотек області у всеукраїнських, обласних і локальних соціологічних вивченнях.

Музей книги, створений на базі відділу науково-дослідної роботи з рідкісними і цінними виданнями

Як обласний науково-методичний центр бібліотека опікується станом 479 бібліотечних закладів області, аналізує їхню діяльність. Щорічно видаються: статистичний довідник «Основні показники діяльності бібліотек Миколаївської області», довідка «Аналіз діяльності бібліотек Миколаївської області», збірник «Бібліотечна практика: різноманітність і дієвість», де висвітлюються теоретичні засади та практичний досвід роботи бібліотек області.

На базі кращих бібліотек Миколаївщини проводяться виїзні засідання Ради керівників бібліотечних закладів, обласні семінари-тренінги, майстер-класи тощо. У Регіональному тренінговому центрі бібліотеки щорічно підвищують професійну кваліфікацію близько 200 бібліотечних працівників області.

Бібліотека є ініціатором та організатором масштабних регіональних заходів із актуальних питань розвитку галузі в області. Серед них – Форум сільських бібліотекарів за темою «Сільська бібліотека: стратегія поступу в майбутнє» (2008), Форум соціального партнерства «Бібліотека – влада – громада: стратегія єдності в інформаційному суспільстві» (2011) тощо.

Комп'ютерний парк бібліотеки нараховує близько 100 ПК. Бібліотека є власником п'яти вебресурсів, підтримує 2 бібліотечні блоги та сторінки в соціальній мережі «Фейсбук».

За вагомий внесок у розвиток бібліотечної справи регіону, високий професіоналізм, плідну громадську діяльність трудовий колектив бібліотеки нагороджено Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2001), відзнакою прем'єр-міністра України (2006).

Авторитет бібліотеки створено завдяки праці її директорів Є. Турецької (1930–1941, 1945–1950), З. Юрченко (1944–1945), обидві нагороджені медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.»; О. Данильченко (1950–1954, 1960–1970, заслужений працівник культури УРСР), В. Золотих (1954–1960), К. Чибрікової (1961–1974), Н. Селіванової (1975–1980, медаль «За трудову доблесть»), О. Франчук (1980–1987), Н. Богзи (1987–2015, заслужений працівник культури України, має Почесну відзнаку за великий особистий внесок у розвиток бібліотечної справи на Миколаївщині, орден княгині Ольги III ступеня). З 2015 р. бібліотеку очолює В. Агаркова.

Значний внесок у розвиток бібліотеки здійснили її ветерани – Р. Березович, Е. Гайсинський, Л. Дараган, В. Дорохова, С. Кустовська, М. Сучкова; заступники директора – Т. Астапенко, Л. Захарова (заслужений працівник культури України),

Засідання Ради керівників бібліотечних закладів Миколаївської області

Форум соціального партнерства. 2011 р.

Н. Моїсеєва, Л. Трегуб, Н. Хромченко; провідні спеціалісти – Т. Вірьовка, Л. Голубенко, Н. Громова, Н. Липа, Т. Петруня, Т. Серебрякова, Л. Сидоренко, А. Трокай, О. Фікс.

Отож, 140-річна історія Миколаївської ОУНБ – це безперервний шлях розвитку та вдосконалення. Бібліотека з року в рік змінюється на краще, оперативно реагуючи на актуальні запити користувачів та впроваджуючи сучасні послуги. Наш девіз, що спонукає до активних дій: «Головний результат діяльності – модерна бібліотека, інноваційно-орієнтована, відкрита до позитивних змін та налаштована на нові корисні партнерства. Ключовий гравець у своїй громаді».

Сучасна будівля бібліотеки

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаркова В. В. Особистості, які творили історію бібліотеки / В. В. Агаркова // Бібліотечна планета. – 2016. – № 4. – С. 28–31.
2. Адрес-календарь и справочная книжка города Николаева (Херс. губ.) на 1900 год. – Николаев : изд. П. А. Ковалёва. Тип. сод. Л. П. Белолипским, 1899. – 253 с.
3. Держархів Миколаївської обл., ф. 142, оп. 1, спр. 25, арк. 14.
4. Держархів Миколаївської обл., ф. 142, оп. 1, спр. 42а, арк. 50,74.
5. Директори Миколаївської громадської бібліотеки : військова та просвітницька еліта міста кінця ХІХ – початку ХХ ст. : біобібліогр. покажч. / Уклад. А. А. Трокай ; ред. Л. М. Голубенко : Миколаїв. обл. універс. наук. б-ка ім. О. Гмирьова. – Миколаїв, 2017. – 21 с.
6. Іванова І. Ф. З історії Миколаївської громадської бібліотеки (1881–1917 рр.) / І. Ф. Іванова // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. пр. – Київ, 1995. – Вип. 1. – С. 15–20.
7. Іванова І. Ф. Миколаївська громадська бібліотека (1918–1929 рр.) / І. Ф. Іванова // Архівна і бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань : зб. наук. праць. – Київ, 1998. – С. 149–152.
8. Історія бібліотеки : зб. ст. до 120-річчя Миколаїв. держ. обл. універс.

наук. б-ки ім. О. Гмирьова / Редкол. : Н. Ф. Богза (голова) [та ін.]. – Миколаїв : Ганна Гінкул, 2001. – 64 с.

9. Ковалёва О. Ф. Очерки истории культуры Южного Прибужья : от истоков до начала XX века / О. Ф. Ковалёва, В. П. Чистов. – Николаев, 2000. – Кн. 1 : Из прошлого культурной жизни на Николаевщине. – С. 235.

10. Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гмирьова : історія, традиції, динаміка змін (1881–2006 рр.) / Редкол. : Н. Ф. Богза (голова), Т. С. Астапенко, Л. М. Голубенко, Н. В. Моїсеєва. – Миколаїв : Шамрай, 2006. – 136 с.

11. Отчёт Николаевской Общественной библиотеки за 1904 год. – Николаев : Рус. типо-литогр., 1905. – 48 с. : табл.

12. Отчёт Николаевской Общественной библиотеки за 1912 год. – Николаев : Электр. типо-литогр. бр. Л. и И. Белолипских, 1913. – 54 с. : табл.

**МИКОЛАЇВСЬКИЙ ЗООПАРК
ЯК ЛОКАЦІЯ ДЛЯ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ
ЗІ СЛУХАЧАМИ КУРСІВ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ**

*(до 120-річчя від дня відкриття Миколаївського зоопарку
та 145-річчя Миколи Леонтовича, фундатора Миколаївського зоопарку)*

Ірина Мироненко

Миколаївський зоопарк – один із найстаріших зоопарків України.

26 квітня 2021 року йому виповнилося 120 років. Це надзвичайно важлива подія не тільки для міста Миколаєва, а й усієї України.

*Портрет
Миколи Павловича
Леонтовича*

Історія створення Миколаївського зоопарку сягає своїм корінням у далеке минуле – на кінець XIX і початок XX століть. Засновником Акваріума (так раніше називався зоопарк, приватна колекція) був міський голова, юрист за фахом, Микола Павлович Леонтович (народився 20 грудня 1876 року в м. Єлисаветграді, нині – Кропивницький; місце смерті – невідоме). Крім основної діяльності мав цікаве хобі – власну колекцію риб, яка на ті часи була відома всій Європі.

Саме 26 квітня 1901 року Микола Павлович Леонтович вирішив відкрити свою колекцію для всіх охочих її побачити.

Саме від його захоплення акваріумістикою і любові до природи починає свою історію Миколаївський зоопарк.

До приходу більшовиків Акваріум залишався приватною колекцією Миколи Леонтовича, розташовувався на вулиці Адміральській. У той час колекція була відомою в Російській імперії та Європі. Акваріум обладнали найновішими в ті часи технологіями: електричними компресорами й підігрівачами.

Експозиція складалася з 75-ти акваріумів. Об'єм деяких із них становив до 3 000 літрів. Колекція налічувала понад тисячу екземплярів, близько 50-ти видів риб і земноводних.

На той час подібних колекцій в Європі було всього сім.

Садиба М. Леонтовича, м. Миколаїв

У 1918 році колекцію Миколи Леонтовича націоналізували, а його призначили директором Держакваріуму. У цьому ж році Миколу Леонтовича вперше заарештували. Після його арешту риби й земноводні почали гинути через відсутність належного догляду. Розглянувши клопотання народного комісара з питань просвітичтва Анатолія Луначарського, Миколу Леонтовича звільнили.

25 червня 1922 року відбулося друге урочисте відкриття Миколаївського Держакваріума. Протягом року його безкоштовно відвідали майже 40 тисяч людей.

У 1925 році при Держакваріумі відкрили зоологічний відділ. Відтоді заклад почали називати Акваріум-зоосад. Із Асканії-Нової привезли бізонів, верблюдов, яків, оленів, муфлонів, страусів. Також купили ведмедів, вовків, лисиць, мавп. Територію збільшили до 0,75 га. Побудували вольєри для копитних тварин, клітки для хижаків, посадили парк.

Згідно з інформацією альманаху «Вся Миколаївщина», у 1927 році за багатством експонатів Миколаївський зоосад був третім у Європі. Поступався він лише Неапольському та Монакському.

М. П. Леонтович постійно публікував статті з акваріумістики, був активним членом товариства любителів природи міста Миколаєва.

У 1928 році штат зоосаду складався з дев'яти співробітників: сам Микола Леонтович, його родичі та декілька найманих працівників. Більшість із них жили на території зоосаду.

У 1934 році знову почалися репресії проти Миколи Леонтовича і його сім'ї. За сімейною легендою, він помер у Тамбовській в'язниці у 1940 році. Однак ці дані документально не підтвержені. Дата й місце смерті Леонтовича – невідомі.

18 травня 1957 року справу Миколи Павловича Леонтовича переглянуто

Президією Миколаївського обласного суду, скасовано та припинено. М. П. Леонтович реабілітований (посмертно).

09 вересня 2001 року відбулося урочисте відкриття пам'ятника засновнику зоопарку М. П. Леонтовичу. Автори пам'ятника – Інна, Юрій і Віктор Макушини.

01 лютого 2011 року Миколаївським зоопарком засновано Орден Миколи Леонтовича для нагородження за великі заслуги перед Миколаївським зоопарком і суспільством у справі захисту та збереження тваринного світу, значний внесок у розвиток зоопарківської справи в цілому. Цим орденом нагороджені багато працівників із зоопарків України, Чехії, Росії, Грузії, Азербайджану, Естонії, Узбекистану, Вірменії. Це єдиний орден не тільки в

*Пам'ятник засновнику
Миколаївського зоопарку
М. П. Леонтовичу*

зоопарках колишнього СНД, але й у світі.

Повернемося до історії Миколаївського зоопарку: перед війною Акваріум-Зоосад був дуже відомим у країні, його показували почесним гостям міста. На 01 січня 1941 року Акваріум-Зоосад налічував 135 видів тварин:

- ссавців – 27 видів;
- птахів – 37;
- плазунів – 8;
- риб – 62.

16 серпня 1941 року до міста ввійшли німецько-фашистські війська. Зоопарк не був евакуйований. Під час усіх років окупації зоосад був відкритий для відвідувачів.

Під час війни колекція частково була втрачена. У післявоєнні роки зоосад відновили. 1948 року Акваріум-Зоосад перейменовано в Миколаївський зоопарк.

У 60-ті роки колекція тварин налічувала понад 200 видів, близько 2 000 екземплярів. Загальна площа приміщень для тварин складала всього лише 1 267 кв.м. Увесь зоопарк можна було обійти за півгодини. Територія – чиста і доглянута, але практично всі споруди вимагали капітального ремонту. Зоопарк знаходився в самому центрі міста Миколаєва, і для розширення території не було можливостей.

До кінця 60-х років у колекції налічувалося вже 213 видів. Скупченість тварин на площі 7 417 кв.м. була дуже велика. 19 березня 1968 року виконком Миколаївської міської ради депутатів трудящих ухвалив рішення № 408 «Про відведення земельної ділянки Миколаївському зоопарку під будівництво зоопарку за рахунок території парку Ленінського району» площею 10 гектарів.

1970 року почалося будівництво на новій території методом народного будівництва. Більше 100 організацій міста Миколаєва й області вели будівництво. Під час будівництва вольєрів почалося «велике переселення звірів». Дуже важливо було облаштувати для тварин нові домівки, щоб вони відчували себе комфортно. Необхідно було привести в порядок парк. Першими на нову територію 11 травня 1977 року переїхали мавпи.

Скульптура «Мауглі та Багіра» – символ Миколаївського зоопарку

У 1978 року на площі перед зоопарком встановлено скульптуру «Мауглі та Багіра», що стала емблемою зоопарку. Автор скульптури – Інна Макушина. Це був кращий зоопарк СРСР того часу.

На честь 100-річчя Миколаївського зоопарку викарбувано 30 тисяч монет номіналом дві гривні: на тильній стороні монети зображені унікальні мешканці зоопарку, а на зворотній – відома скульптура «Мауглі та Багіра». Укрпошта випустила тираж ювілейних конвертів із маркою.

Монети на честь 100-річчя Миколаївського зоопарку

Проїшли, пролетіли 120 років історії: успіхів, перемог, труднощів і трагедій. П'ять поколінь фахівців віддали і віддають свої знання, сили та працю. Тисячі й тисячі тварин пройшли через його колекцію. Нині Миколаївський зоопарк – це один із найстаріших зоопарків України, представляє найбільшу в Україні колекцію диких тварин – понад 5 500 особин, дендропарк із більш як 200 видами унікальних рослин із різних куточків планети, єдиний у нашій країні масштабний комплекс експозицій для тварин-гігантів «Українське сафарі». Зоопарк став не лише улюбленим місцем відпочинку миколаївців та гостей міста. У закладі проводять величезну роботу з вивчення та збереження рідкісних видів тварин. Миколаївський зоопарк є одним із об'єктів природно-заповідного фонду України, який утримує та розводить диких тварин із метою збереження генофонду зоологічних колекцій, особливо зникаючих, рідкісних, занесених до Червоної книги України і міжнародних червоних списків. Миколаївський зоопарк – єдиний серед зоопарків України має діючий Музей історії зоопарку, який нині є філіалом обласного краєзнавчого музею «Старофлотські казарми».

У музеї історії Миколаївського зоопарку

У музеї представлені документи, фотографії, особисті речі Миколи Леонтовича, Федора Нічикова, спогади співробітників, колекція черепів і опудал тварин, що колись жили в зоопарку, колекція яєць, плани й путівники інших зоопарків.

*Робота співробітника відділу
еколого-просвітньої роботи Миколаївського зоопарку*

Зоопарк має свій прапор, герб та гімн. Девіз Миколаївського зоопарку: «Тільки нашими спільними зусиллями ми зможемо зберегти світ диких тварин».

Миколаївський зоопарк – єдиний представник України у Всесвітній асоціації зоопарків і акваріумів (WAZA), кандидат у членства Європейської асоціації зоопарків і акваріумів (EAZA), член Євразійської регіональної асоціації зоопарків і акваріумів (EARAZA), Міжнародної системи обліку тварин.

*Директор Миколаївського зоопарку
Топчий Володимир Миколайович,
заслужений працівник культури України*

ТСН. Новини України: Миколаївський зоопарк показав журналістам пару новонароджених левенят

Миколаївський зоопарк є одним з ініціаторів створення Української асоціації зоопарків і акваріумів (UAZA), президентом якої є директор Миколаївського зоопарку Топчий Володимир Миколайович, заслужений працівник культури України, учасник Європейської програми зі збереження рідкісних видів тварин (EEP), нагороджений «Кришталевим Рогом Достатку» (нагородою Міжнародного Академічного рейтингу «Золота Фортуна»), грамотою Кабінету Міністрів України, почесною відзнакою Миколаївського міського голови «За заслуги перед городом Николаевом». Переможець I Всеукраїнського конкурсу «100 найкращих товарів України – 2003», конкурсу «Україна туристична» (2008 р.).

*Учителі фізики й астрономії,
слухачі курсів підвищення кваліфікації
годують тварин на «Дідовій хаті»*

Кожного разу зоопарк дивує чимось новеньким: чого варта хоча б «Дідова хата»! Під стріхою – чиста мазанка з підведеною сажею призьбою, просторим двором, копицею сіна, возом із конем. Із-за рогом садиби вибігають кізочки, з мініатюрної кошари бекають кучеряві ягнята, попідтинню гелгочуть гуси, хазяйновито крокує півень на чолі зграйки курочок... Цих тварин можна погладити і погодувати.

Особливої уваги й турботи потребує парк. Він висаджений і вирощений співробітниками зоопарку, які кожного року висаджують рідкісні види рослин із ботанічних садів України. Колекція дерев і чагарників налічує близько 400 видів. Серед них: гінго, тюльпанове дерево, секвойя, метасеквойя, падуб, деревовидний піон, унабі, сакура японська тощо. Можна сказати, що в Миколаєві вже є ботанічний парк.

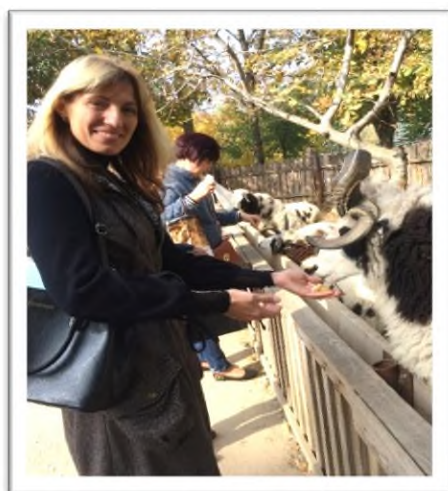
А ще дивують мешканці павільйону, де живуть тропічні метелики, яких можна побачити у вільному польоті, тераріум із живими павуками, скорпіонами... Усього в експозиції Миколаївського зоопарку 52 види безхребетних. На вході відвідувачі читають напис: «Найкращий в Україні зоопарк», і він дійсно найкращий. Це мешканці міста Миколаєва пам'ятають із дитинства.

Учителі біології та екології, слухачі курсів підвищення кваліфікації під час проведення веліт-класу

Кафедрою теорії й методики природничо-математичної освіти та інформаційних технологій МОШПО ініційовано проведення веліт-класів для вчителів-природничників, учителів математики, трудового навчання, основ здоров'я та інших категорій слухачів курсів підвищення кваліфікації.

ВЕЛІТ-КЛАСИ (Velit від лат. «просто неба»)

Учителі трудового навчання, слухачі курсів підвищення кваліфікації під час проведення веліт-класу

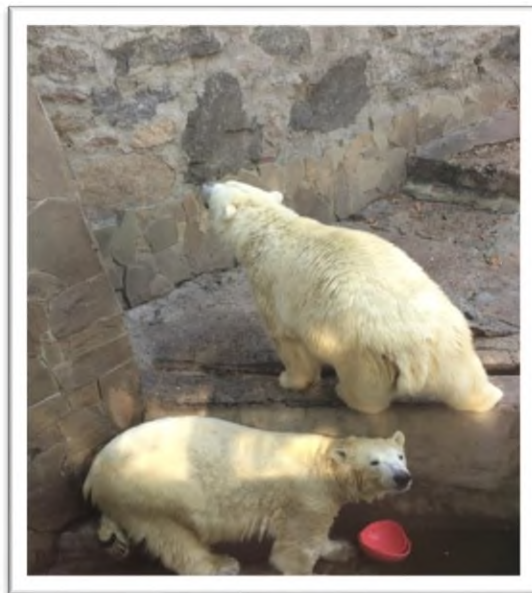
Веліт-клас дає можливість кожному вчителю побувати в справжній науковій лабораторії природи, якою є наш зоопарк; спостерігати за представниками світу живої природи: рослинами, тваринами та грибами. Відповідно до своєї фахової категорії, напередодні проведення веліт-класу, вчитель отримує завдання: що дослідити, які матеріали (відео, фото, малюнки) зібрати. Зазначені вище матеріали використовуються вчителем для написання випускної роботи, складання розвивальних завдань, оформлення предметних кабінетів.

Наприклад, для вчителів фізики пропонуємо зібрати матеріали, що висвітлюють адаптації тварин, рослин до умов навколишнього середовища. Це можуть бути фото тварин: фенека, білого ведмеда, василіска, кажана, різноманітних плазунів. Зібрані матеріали можуть бути основою для складання розвивальних завдань. Відповіді на ці завдання передбачають знання не тільки фізики, а й біології та навіть хімії.

Як приклад, може бути завдання для вчителів фізики: у Миколаївському зоопарку мешкають пара білих ведмедів Зефірка та Нанук. У них є вже доросле ведмежа Сметанка.

Мешкаючи на вкритому льодом континенті, білий ведмідь має особливості, які можна пояснити з погляду на закони фізики.

Ніс та шкіра білого ведмеда – чорні, а хутро – незабарвлене напівпрозоре, тому воно схоже на біле. Таке хутро є добрим камуфляжем. На підшвах також росте жорстке хутро, яке виконує функцію теплоізоляції та запобігає ковзанню на кризі. Білий ведмідь – єдиний вид родини ведмежих, якому притаманна така особливість (хутро на підшвах лап), і це є однією з діагностичних ознак виду. Хутро білого ведмеда абсорбує ультрафіолетове випромінювання, але, у супереч розповсюдженій думці, не має властивостей світловоду, і не проводить ні світло, ані тепло до шкіри. Тим не менше, щільне підшерстя забезпечує дуже якісну теплоізоляцію: білий ведмідь зазнає перегріву вже при +10 °С. Також завдяки високоякісній теплоізоляції хутром білий ведмідь є практично невидимим для приладів нічного бачення, побудованих на принципі уловлювання інфрачервоного випромінювання; за допомогою такого приладу можна побачити тільки кінчик його морди та нагріте повітря під час видиху. Остеві шерстинки, що ростуть крізь підшерстя, відносно рідкі: приблизно 12–16 сантиметрів (на череві довші) і порожні всередині. Ця ость жорстка, блискуча та пряма, запобігає злипанню підшерстя під час намокання. Завдяки такій структурі хутра вода легко обтрушується до того, як встигне замерзнути. Також білі ведмеді для видалення води з хутра часто качаються в снігу: при низьких температурах сніг має досить високу спроможність до адсорбування вологи і таким чином витягує воду з ведмежого хутра.

*Білі ведмеді
Зефірка та Нанук*

На відміну від інших арктичних ссавців, білий ведмідь ніколи не змінює своє забарвлення на темніше влітку.

Веліт-клас для слухачів курсів підвищення кваліфікації завжди озброює педагогів науковою інформацією, спонукає до подальшої роботи в цьому напрямі. Веліт-клас завжди бажаний науково-практичний захід на базі Миколаївського зоопарку – живої наукової лабораторії.

Слід зазначити, що зоопарк став основною визначною пам'яткою міста Миколаєва. За рік його відвідують понад 300 000 людей.

Величезний позитивний заряд має заповідний куточок міста. Він притягує людей і через спілкування з природою зцілює їх душі. Це звучить банально, але зоопарк дійсно з дитинства наше улюблене місце.

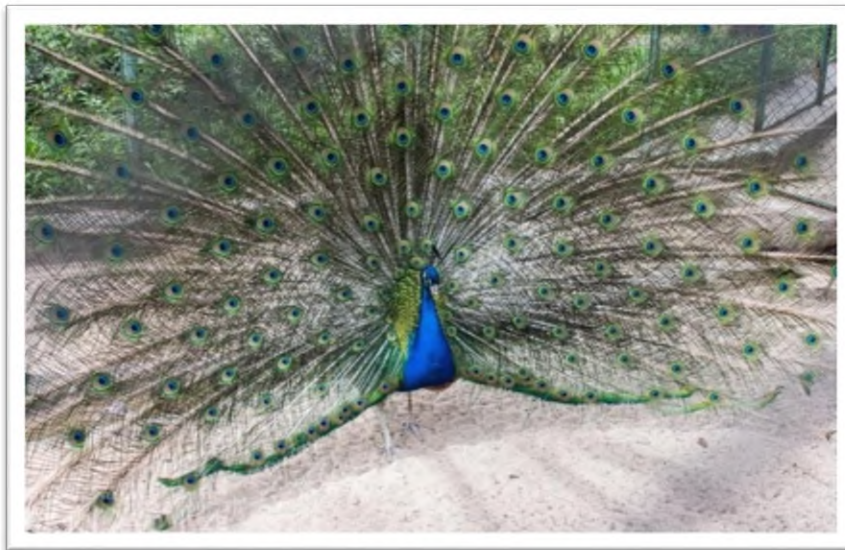

Фото 15. Павич

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шварц Д. С днем рождения, зоопарк : [открытие Международной конференции Евро-Азиатской региональной ассоциации зоопарков и аквариумов (ЕАРАЗА) в Николаеве] / Д. Шварц // Рідне Прибужжя. – 2011. – № 60 (2 черв.). – С. 1.

2. Якимова Е. Новые жители зоопарка : [обмен животными с другими зоопарками] / Е. Якимова // Южная правда. – 2008. – № 84 (31 июля). – С. 8.

3. «Миколаївський зоопарк відзначає ювілей : 120 років від дня відкриття» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://suspilne.media/125687-mikolaivskij-zoopark-vidznacae-uvilej-120-rokiv-vid-dna-vidkritta/>

4. «Миколаївський зоопарк відзначив ювілей з дня заснування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pivdenukraine.com.ua/2021/04/26/mikola%D1%97vskij-zoopark-vidznachiv-yuvilej-z-dnya-zasnuvannya/>

5. «Буклет к 120-летию Николаевского зоопарка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zoo.nikolaev.ua/ru/nikolaevskomu-zooparku-120-let>

6. «Миколаївський зоопарк – найкращий зоопарк в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zoo.nikolaev.ua/ru/nikolaevskomu-zooparku-120-let>

7. «ТСН. Новини України : Миколаївський зоопарк показав журналістам пару новонароджених левенят» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=6EwY7YEY4xQ>

НАШІ АВТОРИ

- Агаркова Вікторія,** директор Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки
- Александренко Ірина,** старший науковий співробітник науково-експозиційного відділу Миколаївського обласного краєзнавчого музею «Старофлотські казарми»
- Береза Інна,** кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації Чорноморського національного університету
- Жайворонок Тетяна,** директор Миколаївської обласної бібліотеки для дітей ім. В. О. Лягіна
- Запорожченко Галина,** завідувач кабінету навчального «Освіта Миколаївщини» Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, поетеса, членкиня НСПУ
- Клименко Людмила,** кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри теорії й методики природничо-математичної освіти та інформаційних технологій Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, заслужений працівник освіти України
- Майгурова Надія,** наукові працівники Миколаївської астрономічної обсерваторії
- Марущак Віра,** голова Миколаївської обласної організації національної спілки письменників України
- Мироненко Ірина,** доцент кафедри теорії й методики природничо-математичної освіти та інформаційних технологій Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

- Мицик Сергій,** директор Миколаївського фахового коледжу культури і мистецтв Миколаївської обласної ради
- Ованесіян Валентина,** директор Вознесенського художнього музею ім. Є. А. Кібрика
- Одегова Лідія,** завідувач науково-дослідної лабораторії Комунального закладу культури «Миколаївський обласний художній музей ім. В. В. Верещагіна»
- Петренко Ольга,** кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
- Погорєлова Валентина,** учитель української мови і літератури Христофорівської ЗОШ I–III ступенів Баштанської міської ради Баштанського району
- Ржепецький Леонід,** педагог, краєзнавець, літературознавець, поет, журналіст
- Романенко Світлана,** завідувач відділу пересувних та стаціонарних виставок Миколаївського обласного краєзнавчого музею
- Руссова Владлена,** кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації Чорноморського національного університету
- Шульга Олександр,** науковий працівник Миколаївської астрономічної обсерваторії

Шуляр Василь,

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри теорії й методики
мовно-літературної та художньо-есте-
тичної освіти директор Миколаївського
обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти, заслужений учитель
України

Янішевська Лариса,

науковий працівник Миколаївської
астрономічної обсерваторії

Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

КРАЄЗНАВЧИЙ АЛЬМАНАХ

Історія. Археологія. Наука. Культура. Освіта

Літературна редакція: С. Г. Білошапка, А. Ю. Антонова
Технічний редактор: Г. В. Кінах

Фото на обкладинці з інтернету

Папір офсетний. Друк на різнографі
Формат 60x84/8
Умовно-друкованих арк. – 17,5
Обліково-видавничих арк. – 16,2
Гарнітура шкільна

Тираж 100
Замовлення № 34

Адреса редакції:

**вул. Адміральська, 4-а,
м. Миколаїв, 54001
Тел./факс 37 85 89**

<http://www.moippo.mk.ua>,
e-mail: moippo@moippo.mk.ua

ТЕПОВА УКРАЇНА

Вітська Народня Республіка!
ВІЛЬНА УКРАЇНА
Жовтня смерті святкує пам'ять І. І. Шевченка.

КУРІНЬ

Вісник по Неділях та Саботам
Української Народної Республіки
Вересень (1) листопад 1917 р.

